

el còmic a l'escola

Col·lectiu l'hurat

institut de ciències
de l'educació

ice

Universitat de Barcelona

Materials experimentals M-5

el còmic a l'escola

col·lectiu l'urat

Col·lectiu L'Hurat:

CASTAÑO REOLID, M.ª Virtudes
COLÉN I RIAU, Maite
GONZÁLEZ RAMOS, José M.ª
LÓPEZ PARAMIO, Olegario
NAVARRO RUIZ, Hilario
PAMIES I OLLÉ, Rosa
PASSANS I GÜELL, Jaume
ROLDÁN MARISCAL, Luis
VILA I PELLICÉ, Josep

■ institut de ciències
de l'educació

ice

Universitat de Barcelona

el còmic a l'escola

col·lectiu l'horat

PPU

Promociones Publicaciones Universitarias

C/ Nicaragua, 100, 7^è, 08029 Barcelona.

©P.P.U

Promocions Publicacions Universitàries
c/ Nicaragua-100-08029 Barcelona

©Edicions de l'I.C.E

Director: Miquel Siguan

Autors: Col·lectiu l'Hurat

Imprimeix: Limper-graf c/ Rio 17 nave 3 (Ripollet)

D.L.: B-20588-85

INTRODUCCIÓ

L'escola s'arrossega, tradicionalment, a bona distància de la societat que la manté. Cal que assumeixi, d'una vegada, el paper de motor d'aquesta societat.

La necessitat d'innovacions en el món de l'escola es fa palesa veient aquesta realitat. I la realitat social no pot amagar el paper protagonista que dona als mass-media, fidel reflex, aquest i llurs conseqüències, del moment actual.

Davant aquest cercle tancat, el Col·lectiu l'Hurat ens plantejem d'incidir a l'escola en l'aspecte concret del llenguatge del còmic.

Així, el treball que presentem és un projecte per a introduir la historieta a l'escola com a llenguatge i no sols com a recurs.

Això estableix una metodologia que s'inicia amb l'estudi dels elements específics del còmic per part del nen; l'anàlisi i el coneixement d'aquests elements i la seva aplicació comporta un aprofundiment en la interpretació de la intencionalitat dels temes tractats. Aquesta metodologia aboca el nen a una educació progressiva del seu esperit crític. I l'actitud crítica davant les situacions plantejades ajudarà el nen a reaccionar contra els possibles intents de manipulació.

Si aquesta manera de fer l'apliquem a tots els àmbits de l'escola, l'actitud crítica del nen crític-no-manipulable, arribarà a un nivell de maduresa amb el qual podrà enfrontar-se a qualsevol situació que se li plantegi en qualsevol moment de la seva vida.

D'aquesta manera l'escola pot adquirir el protagonisme que li correspon.

El còmic, que com a mass-media ens ofereix la possibilitat d'aconseguir l'objectiu general ja esmentat, com a material consumit i conegut pels nens a nivells superfcials ens ofereix la possibilitat d'introduir-lo com a eina de treball pel caràcter motivador que comporta en ell mateix.

D'aquest caràcter motivador es desprèn la facilitat de ser utilitzat com a recurs a qualsevol àrea d'aprenentatge escolar.

El caràcter que té de fet social, possibilita el seu tractament a l'àrea de ciències socials. Per ser un llenguatge, és possible tractar-lo a les àrees d'expressió lingüística i plàstica. Per ser un recurs, es pot fer servir a qualsevol altra àrea, la qual cosa el fa idoni per a tractar-lo de forma interdisciplinar.

En tractar-lo de forma interdisciplinar podrem cobrir alguns dels objectius específics de les diferents àrees, tals com iniciar el gust per la lectura, incrementar el vocabulari usual, arribar a un nivell de comprensió gràfica més pregon, progressar en la capacitat d'expressió, utilitzar correctament les tècniques d'expressió gràfica, i un llarg etcètera d'objectius que podríem enumerar.

Paral·lelament, es cobriran els objectius generals i específics del llenguatge del còmic començant per una correcta lectura i interpretació de les historietes, es podrà aprofundir paulatinament fins arribar a una anàlisi socio-cultural de les publicacions a l'abast dels alumnes. D'altra banda, quan el nen conegui els mitjans i les tècniques pròpies del còmic, podrem introduir-lo a l'utilització d'aquest mitjà com una manera més d'expressió, alhora que fomentem la creativitat, la imaginació i l'observació.

Els membres del Col·lectiu l'Hurat pensem que totes aquestes raons adduïdes són motiu suficient per a fer l'esforç d'introduir-lo a l'escola, lligant amb les noves orientacions generals que, posteriors al nostre intent, també ho apunten. El treball que presentem és una primera experiència, els resultats de la qual ens donen una informació fonamental per a fer una futura planificació i programació coherent del còmic.

DINÀMICA DE TREBALL

En el Centre Pilot Font d'en Fargas, un grup de professionals de l'educació es va plantejar l'estudi de la introducció sistemàtica a l'escola de la historieta com un llenguatge més amb característiques pròpies.

Aquest grup fou constituït per nou membres, vuit dels quals estaven destinats en l'esmentat centre i un fora d'ell. El nombre de components del col·lectiu ha permès la desitjada operativitat i eficàcia en el treball; eren comuns els interessos personals que el «fenomen còmic» despertava en cadascun dels membres de l'esmentat grup.

La tipologia professional dels components del grup intentava abarcar el més

ampli espectre de possibilitats en l'ensenyament dins l'escola, des de mestres del cicle inicial fins a l'especialista del departament d'orientació, passant per professors de cicle mitjà i especialistes en àrees de llenguatge i educació artística.

Constituït el grup, es va passar a la confecció d'un projecte que fou presentat a l'ICE de la Universitat de Barcelona, que l'aprovà.

Quasi al mateix temps, es començà a treballar, partint d'una bibliografia mínima, cap a la consecució d'un vocabulari i uns continguts comuns. Per la qual cosa ens vàrem veure en la necessitat d'organitzar els temps de dedicació, les classes de subgrups de treball i la freqüència de les reunions.

Ateses aquestes qüestions, es determinà, en principi, la creació de tres tipus de treball:

- Individual.
- En petits grups.
- Posada en comú del Col·lectiu.

Al començament, la funció del treball individual era bàsicament de recerca de bibliografia i lectura d'aquesta, així com de coneixement ampli de publicacions d'historietes que en l'actualitat s'editaven.

La missió dels subgrups era la creació de vies d'elaboració que possibilitessin l'estructura general del treball del grup. La tercera fórmula de treball va servir per a constatar, discutir i valorar les consecucions, tant individuals com en subgrups, creant la dinàmica a seguir.

La tasca individual venia condicionada per les possibilitats i disponibilitats dels components del Col·lectiu, assegurant i compromentent un treball mínim cada persona.

La tasca en subgrups, al començament, es realitzava amb una freqüència de dues vegades abans de cada posta en comú, amb una durada de tres hores per sessió. L'esmentada sessió era quinzenal i amb un temps fix de quatre hores. Això ens permeté la creació d'un primer esquema de treball, que comportava:

- Recollida de material bibliogràfic existent, bé teòric, bé tebeos en general (dirigits tant a la població infantil com a l'adult).
- Conformació i discussió dels tipus de fitxes, fitxers i arxius necessaris per a la realització del treball.
- Distribució de funcions dels components del grup.
- Confecció d'enquesta i estudi dels elements del còmic, etc.

Aquest tipus d'organització es va mantenir durant el primer trimestre, al final del qual es procedí a una anàlisi crítica de les funcions dels components del treball realitzat i de la seva eficàcia; es va treure com a conclusió la necessitat d'establir un canvi en la periodicitat de les reunions que afectaven més d'un component; de tal manera que, a partir del gener, les reunions de subgrups i les postes en comú es realitzarien una vegada per setmana i amb una durada de quatre hores per sessió.

A partir d'aquest canvi es varen anar especificant més tant els rols com les funcions de cada un dels membres del Col·lectiu. Les esmentades funcions varen quedar agrupades segons indica l'esquema següent.

FUNCIONS	FORMES DE TREBALL	FREQÜÈNCIA DE SESSIONS	TEMPS SESSIÓ
Aportació i estructuració de la base teòrica	Subgrup	1 setmanal	3-4 hores
Elaboració tècnica	Subgrup	1 setmanal	3-4 hores
Producció de fitxes per als alumnes	Subgrup	1 setmanal	3-4 hores
Experimentació del material	Individual		
Avaluació. Posada en comú	Grup	1 setmanal	4 hores

El primer apartat abarcava aquelles funcions que d'alguna manera recollien i desenvolupaven els plantejaments generals del grup, tals com:

- Recerca de nova documentació.
- Anàlisi de diferents esquemes de treball.
- Aportació i recopilació d'idees innovadores que possibilitaven distintes vies de treball, etc.

En el segon apartat es trobaven incloses les funcions referents a la plasmació escrita de totes aquelles elaboracions decidides en ferm, que necessitaven un tipus de tasca més mecànica i continuada, com són:

- Tabulació d'enquesta.
- Realització de fitxes:
 - cronològiques;
 - bibliogràfiques;
 - de contingut.
- Realització del diari de treball.
- Transcripció de conclusions.
- Realització d'índex (idees, fitxes...).

Dins del tercer apartat s'inclouien totes les funcions pròpies de la confecció, producció i realització de fitxes per als alumnes.

Les funcions del quart apartat abarcaven la presentació als alumnes del material elaborat, la seva realització i recollida.

Un cop recollit el material passat als alumnes, es realitzaven les funcions d'avaluació ressenyades en el cinquè lloc: Amb independència de les tasques dels subgrups es portava a terme una contínua ampliació de continguts individualment, cosa que aportava una més gran flexibilitat, en trencar l'esquematisme rígid dels subgrups de treball i enriquir-los amb les contínues aportacions individuals, tant en les postes en comú com en comunicacions més informals i personalitzades.

Si bé és cert que aquesta planificació ens va permetre d'atacar el problema sistemàticament en grans blocs diferenciats, no es menys cert que la nostra tasca va estar plena d'incidències, d'empentes i reculons, de retrocessos, avanços i sorpreses. Tot i que partíem d'una bibliografia inicial que, si bé no era excessivament ampla, tampoc no era massa reduïda, ens va sobtar comprovar la immensa quantitat de treballs publicats en forma de llibres, assaigs, etc., existents en els mercats nacional i estranger.

Tot això ens dugué, plantejada la necessitat, a l'elaboració d'un fitxer bibliogràfic i a la inclusió d'una bibliografia d'allò més ampla possible dins el nostre treball, amb les consegüents dificultats quant a la realització, per no estar reunides en un únic índex d'ús.

Vàrem adonar-nos que la bibliografia existent estava formada bàsicament per estudis crítics, històrics, psico-sociològics, lingüístics, etc., però que quasi bé no hi havia treballs des de la perspectiva escolar. Això ens afermava i ens donava coratge per a la continuació del nostre estudi.

Una altra de les incidències destacables fou la d'aconseguir alguns dels títols; com que la majoria estaven publicats en forma d'articles allunyats en el temps, o en edicions ja exhaurides, vàrem haver de recórrer en moltes ocasions a col·leccions particulars, no sempre de fàcil accés.

De la bibliografia consultada deduírem que per a comprendre el «fenomen còmic» ens calia disposar d'una història general. Aviat vàrem comprovar que l'esmentada publicació no existia en el mercat; degut a això ens veiérem en la necessitat preemptòria de confeccionar una cronologia universal. L'estructura formal d'aquesta té en compte que, encara que nosaltres desenvolupàvem la nostra funció docent a Catalunya, el naixement de la historieta com a fenomen de la comunicació de masses no es pot entendre deslligat, encara que sí amb notables diferències, dels seus orígens a U.S.A. i del seu posterior desenvolupament en altres països.

Es confeccionà una cronologia comparativa mitjançant la prèvia realització d'un fitxer, tant de dates com de dades, per països, cosa que permetria automàticament la seva ampliació en qualsevol moment.

A mesura que aprofundíem la lectura de la bibliografia, ens adonàvem que, en comptes de cobrir l'objectiu d'aconseguir un mateix nivell de vocabulari, s'anava creant, d'una forma paulatina, una confusió de conceptes. Això ens va portar a analitzar el fenomen, i vàrem comprovar que els diversos autors consultats definien de forma diferent els mateixos conceptes, i que aquestes diferències arribaven a ser no solament de matis, sinó, en ocasions, de contingut. La qual cosa ens va fer veure la necessitat d'establir un vocabulari comú per tal d'acabar amb la «babel» existent en els diferents textos publicats. La funcionalitat d'aquest vocabulari havia de cobrir un doble vessant:

- unificar la terminologia del Col·lectiu;
- facilitar la transmissió de termes als nens.

Davant els inconvenients per a aconseguir un vocabulari unificat, es va arribar a la conclusió d'elaborar un glossari comparatiu en aquesta primera fase del treball, del qual derivaria el compliment dels dos esmentats objectius.

Facilitar l'ampliació ràpida i eficaç dels coneixements ens va dur a l'afermament en la continuació de les fitxes de contingut institucionalitzant l'arxiu corresponent.

Tota aquesta interessant i necessària tasca apuntava cap a un tipus d'estudi, ja iniciat fragmentàriament, que ens allunyava, sense quasi adonar-nos-en, de l'aconseguiment del nostre objectiu principal: «la introducció de la historieta a l'escola». Per a retornar al camí férem ús de l'enquesta ja passada i tabulada, qüestionant-nos de nou les vies que el nostre treball havia de seguir en funció de la informació acumulada fins el moment, i considerant com tasca prioritària la confecció i producció de fitxes d'informació i treball per als alumnes. Així tornem a ensopegar amb una altra sèrie d'esculls, en aquest cas materials, tècnics, metodològics i didàctics, essent els primers potser d'una major gravetat, donat que els últims entraven de ple dins la professió dels components del grup.

Partint dels resultats de l'enquesta, que ens permeten saber quins són els tebeos més llegits i coneguts pels nens, els quals precisament corresponien a la

mateixa editorial (*Mortadelo y Filemón, Zipi y Zape, Sacarino, Rompetechos*, etc.), apreciem la conveniència de partir de l'ús i manipulació d'aquest tipus d'històries per a aconseguir una més gran motivació i eficàcia del nostre treball.

A l'hora de la confecció de fitxes per als alumnes, ens vàrem haver de plantejar no solament llurs continguts (fitxes d'informació, d'informació i de treball, i de treball), sinó també la tècnica per a realitzar-les.

A fi d'aconseguir gran quantitat de tebeos dels esmentats i d'altres tipus, es va recórrer en primer lloc a sol·licitar dels nens aquells que, per haver-los llegit o pel seu deficient estat, tinguessin per a llençar.

Tot i tenir la seguretat que per aquest procediment anàvem a solventar el problema, no fou així, entre altres raons per:

- la deficient situació socio-econòmica d'algunes famílies dels nens del centre;
- el gran afecte que tenien als seus tebeos alguns dels nens;
- la baixa consideració en què aquest tipus de publicacions es tenien per part d'algunes famílies.

Vist que per aquest sistema no cobríem les nostres necessitats, vàrem intentar un segon procediment, que fou la compra de tebeos ja utilitzats en establiments especialitzats. Aquest sistema també va resultar insuficient, per l'elevat cost dels exemplars. Una tercera fórmula consistí a reunir paper de diari i canviar-lo als drapaires per tebeos en mal estat. Aquest sistema no va cobrir per ell mateix la necessitat plantejada, però junt amb els altres dos, ens resolgué el problema.

Resolta aquesta previsió, es passà a la producció de les fitxes, la qual cosa ens comportà un altre tipus de dificultats materials i tècniques respecte al instrumental per a la seva realització, tals com:

- La manca de màquines fotocopiadores que permetés la reducció i ampliació de tamanys i la nitidesa en les còpies.
- No disposar dels utensilis necessaris per a anul·lar els colors dels originals i traduir-los en un únic cromatisme (blanc-negre), per a la seva reproducció en ciclostil.
- No tenir a l'abast una màquina electrònica adequada per a la reproducció fidel dels clixés, ni tampoc una bona màquina ciclostil per a la reproducció òptima de les fitxes.

Aquest tipus de problemes i inconvenients que se'ns anaven presentant, de vegades creaven paralitzacions, que portaven com a conseqüència la retenció de treballs ja iniciats i provocaven una evident lentitud. Suposava, en certs moments, la desmoralització, ben lògica, dels components del grup; per això ens vàrem haver de replantejar la dinàmica quant a la periodicitat de les sessions i la seva durada.

Un cop valorades aquestes qüestions, es decidí:

- Que a partir de maig, i fins la finalització de l'informe, les sessions de gran grup (postes en comú) es convertiren en sessions de producció conjuntes (fitxes, vocabulari, bibliografia, cronologia, etc.); això facilitava que, en el moment que fos necessari, es pogués posar en comú.

- Que des de maig, i fins la finalització de la jornada escolar amb nens, la freqüència de les sessions fos de dues per setmana.
- Que en el període comprès entre la finalització de la jornada escolar amb nens i el trenta de juny, les sessions de treball fossin diàries.
- Que de l'u al sis de juliol les sessions diàries de treball tindrien el següent horari d'11 h a 14 h i de 18 h a 23 h

En aquest nou període es va anar incrementant la producció. De les postes en comú es podia preveure que en les dades previstes es tindria finalitzada la totalitat del treball. A mesura que ens acostàvem al sis de juliol, alliberats dels inconvenients horaris que ens imposa la nostra professió, es produí un avanç significatiu en la producció, tot i que moltes de les fitxes d'informació i treball per a nens, inicialment realitzades i experimentades, varen haver de reelaborar-se.

En l'última sessió, del sis de juliol, es va constatar:

- Que estaven concluits els següents apartats de treball:
 - bibliografia;
 - cronologia;
 - glossari
- Que en el cas de les fitxes d'informació i treball per a nens, si bé és cert que no estaven acabades totes les de l'índex general, com a mostra consideràvem suficients les realitzades.

Davant aquestes premises es decidí reemprendre les sessions l'u de setembre amb l'únic propòsit de realitzar l'informe en funció de l'últim esquema aprovat.

Sense voler insistir en l'explicació de les dificultats més destacades, i obviant les de tot altre tipus que ens varen anar sorgint tot al llarg del treball, no voldríem finalitzar sense subratllar la necessitat de profundització i continuïtat del tema quant als següents aspectes:

- Experimentació de les fitxes d'informació i de treball per a nens realitzades fins ara.
- Ampliació de la bibliografia i la cronologia.
- Continuïtat de la producció de fitxes en projecte.
- Ampliació del glossari i la seva adaptació a la comprensió de l'escolar.

PLANTEJAMENT TEÒRIC

L'apropament de la historieta als alumnes va representar dues possibilitats pel grup:

Enfocar el treball com un estudi teòric.

Donar-li un sentit més intuïtiu, partint del contacte directe amb els tebeos més habituals.

Davant aquesta dicotomia, i en funció dels objectius que es volien aconseguir, es va adoptar una fórmula mixta en la qual l'alumne hagués de llegir, comparar, compondre, retallar, dibuixar..., tant historietes com els seus elements.

L'amplitud i composició del Col·lectiu l'Hurat, l'interès que tenia en treballar les historietes amb grups de nens de nivells d'EGB consecutius, i les característiques d'aquests nens segons l'edat, ens van portar al determini d'iniciar el treball amb historietes al quart nivell d'EGB. Una raó important fou considerar que, a aquesta edat la base del llenguatge està ja, majoritàriament, gairebé assolida. Partir dels grups de quart d'EGB suposava, a més, una solució de continuïtat amb els cursos superiors de l'escola.

D'altra banda, la dispersió d'edats i maduresa que hi ha de quart a vuitè ens va fer veure la necessitat de tractar a tres nivells tant el còmic com els seus elements. El primer nivell el formarien els nens de quart; en el segon hi hauria els de cinquè i sisè, i, finalment, els alumnes de setè i vuitè estarien integrats en el tercer nivell d'estudi. S'ha de dir, però, que aquestes dades d'incorporació als nivells segon i tercer estan donades de forma indicativa. A la pràctica, dependran de la maduresa del grup.

* * *

Els punts focals de contingut, els conceptes, els diferents aspectes i tècniques són comuns a tots els nivells, tenint en compte, però, les diferències de complexitat, extensió i profunditat amb que estan tractats en relació al nivell al que són dirigits. Per posar un exemple: el concepte d'«onomatopeia» es va definir per als alumnes d'aquest 2.^{on} nivell com: «Paraules dibuixades que representen sons o sorolls»; mentre que pel 3.er nivell «onomatopeia» en la historieta era «la representació gràfica dels fonemes que suggereixen sons i/o sorolls no articulats, produïts per persones, animals o coses».

La realitat de la convivència a les nostres aules de nens de parla castellana amb nens de parla catalana, el fet d'introduir-los a la llengua anglesa en el tercer cicle d'EGB, i el funcionament a l'escola del Departament d'Educació Artística, va dur al Col·lectiu al determini de tractar la historieta a través d'aquestes quatre àrees d'expressió: les tres de lingüística (català, castellà i anglès) i la de plàstica.

S'anava a treballar el llenguatge amb els alumnes mitjançant la historieta, però, quina era la realitat entre el tebeo i el nen? Quina relació hi havia entre ells? Sorgeix doncs la necessitat de passar una enquesta als alumnes, que ens serveixi com a començament per a l'elaboració del treball posterior amb els nens.

La conveniència de tal enquesta queda reforçada amb la idea d'analitzar la relació entre la situació socio-cultural i la lectura de tebeos, si és que hi ha semblant relació. S'elabora un esborrany i s'arriba al model que adjuntem a continuació.

Sexe Edat Nivell

Treball del pare.....

Estudis del pare.....

Treball de la mare

Estudis de la mare.....

Llegeixes tebeos o còmics?

Mai

A vegades

Moltes vegades

Per què llegeixes tebeos o còmics?.....

Quins tebeos o còmics llegeixes.....

Quin és el teu personatge favorit?

Per què?

Tens tebeos o còmics? Sí

No

Els tebeos que llegeixes, com els aconseguixes?

Els compro jo

Els compren els meus pares

Els compren els meus germans grans

Me'ls donen

Me'ls deixen

On llegeixes els tebeos o còmics?

A casa

Al carrer

A l'escola

Altres llocs

Els teus pares:

Et deixen llegir tebeos o còmics

Et prohibeixen llegir tebeos o còmics

T'obliguen a llegir tebeos o còmics

Què fas amb els tebeos o còmics que ja has llegit?

Els colecciono

Els llanço

Els venc

Els canvio

Els dono

Si fas alguna col·lecció de tebeos o còmics, de quins?

Els tebeos o còmics que llegeixes, en quina llengua estan escrits?

Català

Anglès

Castellà

Altres llengües

Es passa l'enquesta als alumnes de forma individual; es codifiquen i s'estudien els resultats, que queden reflectits en l'apartat de revisió de l'enquesta.

L'enquesta va tenir una rendibilitat molt baixa, ja que no va discriminar la possible relació entre socio-economia i cultura familiar, per una banda, i vivències sobre tebeos, per l'altra. Tot i això, apuntem la seva utilitat per a un ús posterior, sempre que es perfeccionin la presentació dels ítems i la codificació dels resultats.

REVISIÓ DE L'ENQUESTA PASSADA ALS NENS

1. OBJECTIUS

- 1.1. Obtenir la màxima informació del moment en què es troben els nens en relació al còmic:
 - quins tebeos llegeixen;
 - quins són els seus personatges preferits;
 - com aconsegueixen els tebeos;
 - on els llegeixen;
 - actitud dels pares respecte a la lectura dels còmics per part dels seus fills;
 - destí dels tebeos llegits;
 - llengua en què es llegeixen els tebeos.

- 1.2. Recollida l'esmentada informació, elaborar material de treball d'acord al nivell en què es troba cada grup.
- 1.3. Servir de valoració inicial, que cal contrastar amb els posteriors nivells assolits pels alumnes respecte al còmic.
- 1.4. Introduir els treballs a realitzar sobre el còmic i servir alhora de motivació per a les esmentades tasques.

2. CARACTERÍSTIQUES DE LA MOSTRA

MOSTRA: ESTUDI SEGONS EDATS

<u>edats</u>	<u>15</u>	<u>14</u>	<u>13</u>	<u>12</u>	<u>11</u>	<u>10</u>	<u>9</u>	<u>s/e</u>	<u>Total</u>
♂	3	6	15	14	19	23	11	1	92
♀	1	5	20	20	15	30	9	-	100
Total edats	4	11	35	34	34	53	20	1	192

MOSTRA: ESTUDI SEGONS NIVELLS

<u>NIVELLS</u>	<u>8è.</u>	<u>7è.</u>	<u>6è.</u>	<u>5è.</u>	<u>4rt.</u>	<u>Totals</u>
♂	19	10	14	31	18	92
♀	23	18	17	31	11	100
Totals	42	28	31	62	29	192

3. QUADRES QUE RESUMEIXEN LES RESPOSTES

RESPOSTES A: «LLEGEIXES TEBEOS O CÒMICS?»

Sexe	Resp	8è.	7è.	6è.	5è.	4rt.	Total
♂	1	-	-	-	1	-	1
	2	8	2	3	13	4	30
	2/3	-	-	-	-	1	1
	3	7	6	6	7	7	33
	4	4	2	5	10	6	27
♀	1	1	1	-	-	-	2
	2	12	7	5	12	6	42
	2/3	-	-	-	1	-	1
	3	5	5	10	11	3	34
	4	5	5	2	7	2	21
Totals	1	1	1	0	1	0	3
	2	20	9	8	25	10	72
	2/3	-	-	-	1	1	2
	3	12	11	16	18	10	67
	4	9	7	7	17	8	48

Clau de respostes: 1 – mai
 2 – poc
 3 – bastant
 4 – moltes vegades

RESPOSTES A: «QUINS TEBEOS O CÒMICS LLEGEIXES?»

	<u>8.è</u>	<u>7.è</u>	<u>6.è</u>	<u>5.è</u>	<u>4.ª</u>	<u>Total</u>
Mortadelo y filemón	28	17	12	30	22	109
Zipi y Zape	18	11	16	26	21	92
Astérix	7	12	-	4	1	24
Lilí	7	2	-	4	2	15
TBO	-	3	-	9	2	14
Mafalda	4	5	-	1	-	10
Cavall Fort	4	5	-	1	-	10
Mickey	2	1	1	3	4	11
Pitufos	2	6	1	-	-	9
Tintín	2	2	1	3	-	8
Esther	6	1	-	-	-	7
Pulgarcito	1	2	-	3	2	8
Sacarino	-	-	-	5	-	5
Superman	1	1	-	1	1	4
Tretzevents	-	-	2	-	-	2
Spiderman	-	-	-	1	1	2
Donald	-	-	-	2	-	2
Tiovivo	-	-	-	-	2	2
DDT	1	-	-	-	-	1
Jabato	1	-	-	-	-	1
Cap. Trueno	1	-	-	-	-	1
Sissi	-	-	-	1	-	1
Popeye	-	1	-	-	-	1
Joyas juveniles femeninas	-	1	-	-	-	1

RESPOSTES A: «QUIN ÉS EL TEU PERSONATGE PREFERIT?»

	8.è	7.è	6.è	5.è	4.ª	Total
Mortadelo y Filemón	15	10	12	26	7	70
Zipi y Zape	7	4	11	-	11	33
Astérix	5	5	-	-	2	12
Esther	5	2	-	-	1	8
Tintín	-	2	2	4	-	8
Mafalda	2	3	-	-	-	5
Obélix	-	3	-	-	2	5
Donald	-	1	-	-	3	4
Pitufos	-	3	1	-	-	4
Doña Urraca	-	1	2	-	-	3
Jep i Fidel	1	-	1	-	-	2
Spiderman	-	1	-	-	1	2
Jessy James	1	-	-	-	-	1
Botones Sacarino	1	-	-	-	-	1
Drácula	1	-	-	-	-	1
Rompetechos	1	-	-	-	-	1
Cap. América	1	-	-	-	-	1
Popeye	-	1	-	-	-	1
Tito	-	1	-	-	-	1
Charlie Brown	-	1	-	-	-	1
Gina	-	1	-	-	-	1
Pepe Gotera	-	1	-	-	-	1
Snoopy	-	1	-	-	-	1
Cap. Trueno	-	-	1	-	-	1
Batman	-	-	1	-	-	1
Super Ratón	-	-	1	-	-	1
Oso Yogui	-	-	1	-	-	1
Picapiedra	-	-	1	-	-	1
Heidi	-	-	-	-	1	1
Lilí	-	-	-	-	1	1

RESPOSTES A: «TENS TEBEOS O CÒMICS?»

R	8.è	7.è	6.è	5.è	4.ª	Totals
1	19 ♂	10 ♂	14 ♂	31 ♂	18 ♂	92 ♂
	21 ♀	18 ♀	17 ♀	31 ♀	11 ♀	98 ♀
2	2 ♀					2 ♀

Clau de respostes: 1 - sí
2 - no

RESPOSTES A: «ELS TEBEOS QUE LLEGEIXES, COM ELS
CONSEGUEIXES?»

R	8.è		7.è		6.è		5.è		4.è		Totals
	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	
1	14	9	4	11	10	12	20	15	10	5	110
2	5	3	3	4	8	6	14	16	13	9	81
3	4	3	1	1	-	3	2	6	4	2	26
4	5	5	2	3	4	5	8	12	9	2	55
5	4	3	5	4	6	4	9	6	7	4	52

Clau de respostes: 1 - els compro jo
2 - els compren els meus pares
3 - els compren els meus germans grans
4 - me'ls donen
5 - me'ls deixen

RESPOSTES A: «ON LLEGEIXES ELS TEBEOS O CÒMICS?»

R	8.è		7.è		6.è		5.è		4.è		Totals
	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	
1	19	21	9	18	14	17	31	31	18	11	189
2	2	1	-	-	6	3	8	1	5	1	27
3	4	-	3	1	3	-	6	-	2	2	21
4	3	2	1	-	6	3	11	6	7	1	40
Ø	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2

Clau de respostes: 1 - a casa
2 - al carrer
3 - a l'escola
4 - altres llocs
Ø - sense respondre

RESPOSTES A: «ELS TEUS PARES ET DEIXEN, ET PROHIBEIXEN O T'OBLIGUEN A LLEGIR TEBEOS O CÒMICS

R	8.è		7.è		6.è		5.è		4.è		Totals
	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	
1	18	22	9	18	12	17	30	30	17	10	183
2			1		2		1			1	5
3									1		1

Tres alumnes no donen resposta.

Clau de respostes: 1 - em deixen
2 - em prohibeixen
3 - m'obliguen

RESPOSTES A: «QUÈ FAS AMB ELS TEBEOS O CÒMICS QUE JA HAS LLEGIT?»

R	8.è		7.è		6.è		5.è		4.è		Totals
	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	
1	7	10	9	10	10	10	20	24	15	7	122
2	4	-	5	3	1	1	8	2	3	2	29
3	1	1	-	-	1	-	3	-	-	-	6
4	6	2	7	5	6	7	10	7	5	2	57
5	2	6	2	3	3	3	7	2	4	5	37
6	2	4	-	1	2	2	-	-	1	-	12
∅	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	2

Clau de respostes: 1 - els collecciono
2 - els llenço
3 - els venc
4 - els canvio
5 - els dono
6 - els guardo
∅ - sense resposta

RESPOSTES A: «IDIOMA DELS TEBEOS QUE LLEGEIXES»

R	8.è		7.è		6.è		5.è		4.ª		Totals
	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	
1	4	5	5	10	4	5	9	10	5	4	61
2	19	21	10	16	12	18	29	31	18	11	185
3	1	-	-	-	-	-	3	-	1	-	5
4	-	1	4	1	-	1	-	2	-	-	9
Ø	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Clau de respostes: 1 - català
 2 - castellà
 3 - anglès
 4 - altres llengües
 Ø - sense respondre

4. COMENTARIS ALS RESULTATS

4.1. Respecte a la lectura de tebeos, podem afirmar:

- predominen els alumnes que manifesten llegir tebeos poques vegades (36%), però sense gran diferència respecte als que diuen llegir bastant (33%);
- és ínfim el percentatge dels qui mai no en llegeixen (1'5%);
- una quarta part de la mostra, aproximadament, manifesta llegir-ne molts (24'5%);
- els nens diuen llegir tebeos amb més freqüència que les nenes;
- l'evolució de freqüència de lectura dels nivells de quart a vuitè, té un clímax en els nivells sisè i setè, i descendeix posteriorment.

La reflexió sobre aquests primers resultats, ens porta a poder afirmar que no es llegeix gaire còmic, que manifesten llegir més els nens que les nenes i que el nen de final de bàsica abandona parcialment la lectura de tebeos.

4.2. Els tebeos més llegits són, i amb gran diferència, *Mortadelo y Filemón*, i *Zipi y Zape*. A gran distància els segueix *Astèrix*, *Lili*, el *TBO*, *Mafalda* i d'altres.

Els personatges preferits triats per la mostra, no varien gaire segons les edats. Surten clarament en primer lloc *Mortadelo* i *Filemón*, i ja més avall, els germans *Zipi* i *Zape*.

Les esmentades preferències es manifesten donat que els personatges són divertits i graciosos, essent aquesta una resposta molt generalitzada.

4.3. Es pot afirmar taxativament que tots els nens de la mostra tenen tebeos (2 nenes diuen no tenir-ne). La majoria, indiferent el nivell que cursin, els compren ells mateixos. Quelcom significatiu és, però no tant, la compra de tebeos per part dels pares. S'intercanvia i regala poc tebeo.

4.4. La majoria de la mostra llegeix el tebeo a casa, amb clara preferència

- sobre la seva lectura al carrer, col·legi o d'altres llocs. Crida l'atenció el fet que es llegeix poc TBO a l'escola.
- 4.5. La postura dels pares respecte a la lectura de còmic dels fills, sembla ser bastant asèptica: més d'un 90% permet la lectura de còmic, enfront a un sol cas en que s'«obliga» a llegir-ne. La prohibició de llegir tebeos arriba a un 5% aproximadament.
 - 4.6. El destí més general dels tebeos ja llegits, és guardar-los o col·leccionar-los. Quasi bé no es canvien, i és una mica més freqüent donar-los o regalar-los. Quasi cap nen reven tebeos.
 - 4.7. Predomina la lectura del TBO en llengua castellana, podent deure's aquest fet a que la majoria de nens són castellano-parlants, i d'altra banda també hi ha circulant més TBOs editats en castellà.
Els nens de la mostra es manifesten poc lectors en anglès (idioma modern que s'imparteix a les escoles) o en altres llengües estrangeres. És significatiu el fet de llegir TBOs en català.

5. CRÍTICA A L'ENQUESTA

5.1. *A la forma.*

- No hi havia correspondència total entre la versió catalana i castellana.
- En algunes preguntes tancades no estaven ben completes les possibilitats de l'ítem.
- Hi ha més preguntes obertes de les que hi hauria d'haver.
- És breu, clara i fàcil.
- En la realització de l'enquesta han quedat ítems sense contestar amb alguna freqüència, majorment les corresponents a preguntes obertes.

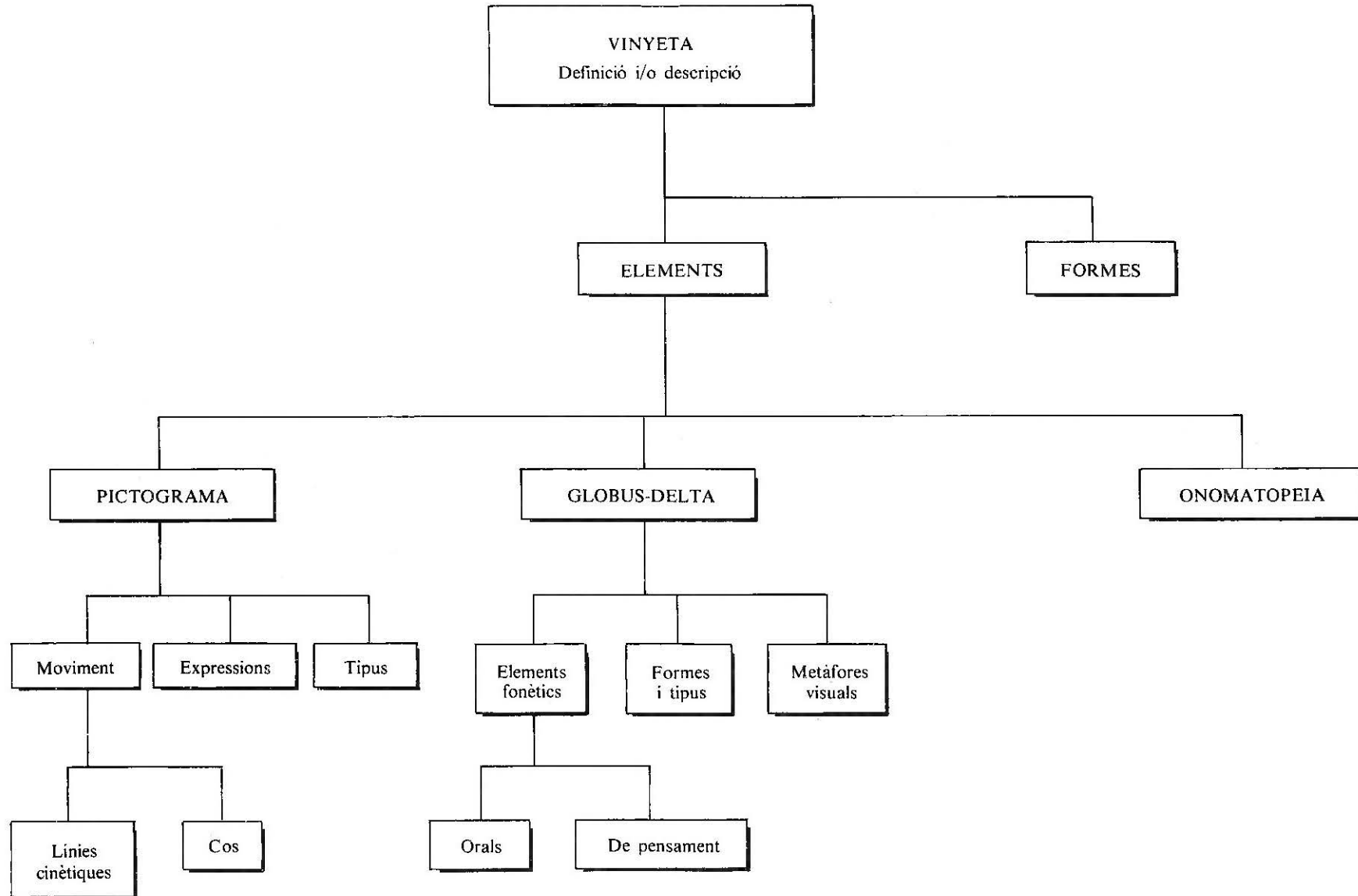
5.2. *Al fons.*

- Hi han sectors importants d'informació que no s'han qüestionat als nens. Per exemple: el coneixement tècnic del còmic, la temàtica o classificació, història del TBO, etc.
- No s'ha explorat el nivell de comprensió de la historieta ni la identificació del nen amb personatges o situacions.
- S'han tingut en compte algunes respostes dels alumnes en la posterior elaboració de les fitxes informatives i de treball.
- És clar que un dels fruits primaris de l'enquesta ha sigut remoure la inquietud dels nens cap als còmics.

SELECCIÓ I ORDENACIÓ DE CONTINGUTS

Un cop organitzat el grup, es va començar i estudiant una bibliografia sobre el còmic, un glossari de paraules i un quadre cronològic de l'evolució històrica d'aquests tipus de publicacions.

Una de les dissensions importants del grup va ser referida als conceptes característics d'aquesta premsa. Un objectiu de la posada en comú va ser l'assumció per part del grup de la identitat de les definicions, per tal d'arribar a una terminologia participada. Fruit d'ella en va ser l'elaboració d'un glossari comparatiu. El primer objectiu en les discussions del grup va ser la forma o els termes amb els quals presentar, convenientment simplificats, els conceptes als alumnes.

Veient el grup la conveniència de realitzar un esquema general dels elements de la historieta, es presenten tres opcions:

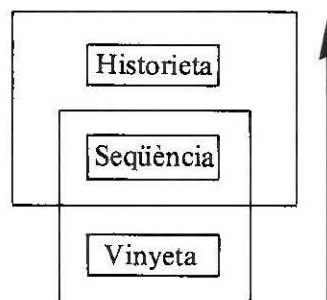
- a) Partir globalment del còmic i analitzar els diferents components
- b) Partir dels elements base i arribar fins el concepte de còmic
- c) Començant per la vinyeta, realitzar un doble procés d'anàlisi i síntesi.

Es decideix adoptar la última com a forma de treball. De tota aquesta discussió del grup neix un possible esquema general dels elements tècnics.

Ademés dels conceptes apuntats en l'esquema, es veu la necessitat de tenir en compte una sèrie de conceptes colaterals, susceptibles de ser donats també als alumnes, tals com:

- direccionalitat
- seqüència
- enquadres i/o angulacions
- termes
- contingut
- temàtica
- nexes d'unió
- color i/o il·luminació
- composició de la vinyeta
- composició de la pàgina de vinyetes

Per altra banda, i partint de la vinyeta, un esquema ascendent podria ser:

En la confecció dels anteriors esquemes són freqüents les discussions sobre els conceptes o definicions dels seus elements. Pot servir d'exemple:

Un dels acords del grup va ser diferenciar els termes «vinyeta» i «pictograma», denominant amb l'últim a un dels elements que integren la vinyeta.

També sobre «vinyeta» es discuteixen diferents definicions: les de Gubern, Bang, Lara..., sintetitzant-se amb expressions tals com:

- unitat mínima seqüencial
- unitat mínima d'espai
- unitat mínima significativa

La metodologia emprada per a elaborar la resta dels conceptes a presentar als alumnes és semblant a la que acabem d'explicar en el cas de la vinyeta.

Com un altre exemple tenim el de la «historieta», conceptuada de cara als alumnes com «una successió de seqüències».

Paral·lelament al desenvolupament teòric de cada un d'aquests conceptes, es duen a terme fitxes pels alumnes, diferents segons els nivells i òbviament més complexes a mesura que ens apropem a 8.º nivell d'E.G.B.

L'adquisició del concepte s'aconsegueix per part dels alumnes mitjançant «fitxes informatives». L'assoliment dels continguts es fa a través de les «fitxes de treball».

Elaborades les dues sèries de fitxes per als alumnes, són passades a la classe corresponent, avaluant-se després els resultats, revisant les fitxes per a adequar-les el màxim als objectius tal com es detalla en l'apartat següent.

DIDÀCTICA PER A LA INTRODUCCIÓ DEL CÒMIC A L'ESCOLA

Després dels plantejaments teòrics del grup i dels resultats de l'enquesta passada als nens, vàrem decidir que el 4.^{rt} nivell d'EGB era el més indicat per introduir la historieta, amb entitat pròpia, com a medi de comunicació i d'expressió.

El nen té un coneixement intuïtiu de la historieta. A l'escola, amb els nens de 4.^{rt} treballarem sistemàticament la descripció, la narració, el diàleg... L'estudi seriós d'alguns aspectes d'aquestes tècniques d'expressió donen al nen una base suficient per fer una posterior anàlisi formal del còmic.

A les àrees d'Educació Estètica i de Ciències Socials treballarem, a nivell de

lectura i representació, altres aspectes de comunicació tals com signes convencionals de tipus pictogràfic. Es treballen també tècniques d'expressió plàstica aplicables al còmic.

Després d'aquesta preparació interdisciplinària, realitzem el primer contacte específic amb el còmic.

PRIMER CONTACTE ESPECÍFIC AMB EL CÒMIC. FITXA DE TREBALL N.º 1

Es suministra als nens diferents tipus de publicacions: diaris, revistes gràfiques, fotonovel·les i tebeos, per què arribin a extreure'n els trets característics del còmic per contrast amb les altres publicacions, mitjançant la manipulació i l'observació directa. Això ho faran a la fitxa de treball n.º 1. (Veure les fitxes al final de l'apartat.)

En una posterior fitxa haurien d'arribar a una definició descriptiva del còmic, a partir del llistat de característiques obtingut.

Objectius

- Diferenciar el còmic d'altres mitjans de comunicació impresa.
- Extreure els elements característics del còmic a partir del contrast amb altres publicacions.

Condicions d'aplicació

- Treball dels nens en equip.
- Ordre de presentació de les publicacions: tebeos, diaris, revistes gràfiques i, finalment, fotonovel·les.
- Temps per manipular cada publicació: 6 minuts.
- Consigna: Només fullejar, no llegir ni fer els entreteniments.
- Es donen les fitxes. Les han de contestar individualment, però poden consultar i discutir entre ells.

Material

- Diaris, revistes gràfiques, tebeos, fotonovel·les.
- Fitxa ciclostilada.
- Llapis i goma.

Avaluació de la fitxa a partir de l'aplicació.

Ja durant l'aplicació de la fitxa es fa palesa la poca claretat en la formulació de la pregunta n.º 7 («Les publicacions 1, 2, 3 i 4, en què s'assemblen? en què es diferencien?») donat que els nens demanen molts aclariments.

Tanmateix aquesta formulació no respon als objectius assenyalats, car no es poden extreure les característiques diferencials del còmic.

Malgrat el planteig inadequat de la setena pregunta, els nens van arribar a extreure algunes característiques del còmic.

Replanteig de la fitxa de treball n.º 1

Considerem que la fitxa és vàlida i sols cal revisar la pregunta n.º 7. Creiem més convenient formular aquesta pregunta de la següent manera:

- a) En què s'assemblen les publicacions 1 i 2?
R.:
- b) En què es diferencien les publicacions 1 i 2?
R.:
- c) En què s'assemblen les publicacions 1 i 3?
R.:
- d) En què es diferencien les publicacions 1 i 3?
R.:
- e) En què s'assemblen les publicacions 1 i 4?
R.:
- f) En què es diferencien les publicacions 1 i 4?
R.:

CONTINUITAT DE LA 1.ª FITXA DE TREBALL: 2.ª FITXA DE TREBALL.

Aquesta primera fitxa de treball, un cop corregida, ens possibilita arribar, en una segona fitxa de treball, a la formulació, per part del nen, d'una definició descriptiva del còmic a partir dels trets diferencials i característics que els nens han assenyalat en la resposta de la pregunta 7 de la primera fitxa de treball.

CONTINUITAT EN ELS ALTRES NIVELLS

En els altres nivells, on la introducció no s'ha fet d'aquesta manera tan sistematitzada, hem previst que els nens arribin a la definició de còmic a partir d'altres models de fitxes.

INTRODUCCIÓ EN ELS ALTRES NIVELLS

En el 2^{on} i 3.er nivells, com que els nens no havien tingut cap contacte previ amb el còmic, a nivell d'escola, hem introduït directament els elements formals del còmic per tal que els nens en copsin llurs característiques.

Les fitxes que hem fet servir per a aquesta introducció d'elements són:

FITXA C (Fitxa d'informació per al segon i el tercer nivells. Elements formals del còmic.)

Objectius

- Introduir elements formals del còmic.
- Reconèixer com elements formals del còmic els següents:
 - títol;
 - vinyeta;
 - personatge;
 - globus;
 - text de suport;
 - cartutx;
 - línies cinètiques;
 - onomatopeia;

Condicions d'aplicació

- Observació i discussió de la fitxa en equips (10 minuts).
- Posta en comú de les observacions i aclariments, si calia, per part del mestre.

Materia

- Fitxa.

FITXA D (Fitxa de treball per 2^{on} i 3.er nivell. Elements formals del còmic.)

Objectius

- Reconèixer els principals elements del còmic, ja esmentats a la fitxa d'informació, en els tebeos.
- Analitzar i sistematitzar les publicacions utilitzades.
- Composar en l'espai foli i adquirir pulcritud en el retallat, encolat, etc.

Condicions d'aplicació

- Nens agrupats en equips.
- Es suministra una col·lecció de tebeos variats per cada equip.
- Els nens han de fer la tria dels elements que es demanen en la fitxa, retallar-los, compaginar les pàgines que confeccionaran i enganxar-hi el material.

FITXA E (Fitxa d'avaluació per 2^{on} i 3.er nivell. Elements formals del còmic.)

Objectius

- Avaluar els conceptes següents: vinyeta, formes de vinyetes, globus, car-

tutxos, onomatopeia, valor i intensitat de les onomatopeies, línia cinètica, text de suport, personatge.

A partir d'aquesta introducció que es fa en 2^{on} i 3.er nivell es començaran a treballar cada un dels elements amb profunditat.

FITXA DE TREBALL N° 1

Col.legi _____	KI101
Area _____	
Tema _____	
Nom i cognoms _____	Nivell _____ 198 / _____
1.- De totes aquestes publicacions, quina t'ha agradat més?	

2.- Per què?	

3.- Què és la publicació nº 1?	

4.- Què són les publicacions nº 2?	

5.- Què és la publicació nº 3?	

6.- Què són les publicacions nº 4?	

7.- Les publicacions 1, 2, 3 i 4:	
en què s'assemblen?	en què es diferencien?
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

FITXA C

C. P.Curs..... Nivell.....
Àrea Tema: el còmic (.....)
Nom i cognoms..... Data.....

TÍTOL el vaquero cojo

GLOBUS ¡HUYE ENANO!

PERSONATGE ya

ONOMATOPEIA ¡CRAK!

y después vino el lobo que era el amigo de los niños.

CARTUEXO

ONOMATOPEIA ¡NICCC... ¡NICCC...

TEXT DE SUPORT y al fin... CHOCÓ.

LÍNIES CINÈTIQUE EN LAS LEJANAS LLANURAS...

VINYETA

FITXA D

Col.legiCursNivell
ÀreaTema
Nom i CognomsData

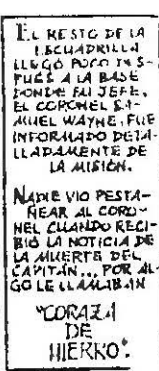
TRABAJO EN EQUIPO

- Confeccionad una selección de viñetas agrupándolas por formas: cuadradas, redondas, rectangulares, irregulares, etc.
 - Confeccionad una colección de onomatopeyas. Haced dos grupos, uno con las que tengan un sonido fuerte y otro de las que tengan un sonido suave.
 - Confeccionad una colección de viñetas que tengan líneas cinéticas. Agrupádlas según sean personas, animales o cosas las que se muevan.
 - Confeccionad una colección de títulos de historietas, procurando recoger diferentes tipos de rotulación.
 - Confeccionad una colección de globos y agrupadlos según la forma y contenido: hablan, piensan, gritan, etc.
-

FITXA E

Col·legi: Curs: Nivell:
 Area: Tema: el Còmic (.....)
 Nom i cognoms: Data:

- Pinta de color rojo el contorno de las viñetas.
- Pinta de color verde el contorno de los globos.
- Pinta de color azul el contorno de los cartuchos.
- Señala con flechas de color negro las onomatopeyas.
- Señala con flechas de color rojo las líneas cinéticas.
- Señala con flechas de color azul los textos de apoyatura.
- Señala con flechas de color verde los personajes.

FITXA E (Cont.)

(cont.)

Nom i Cognoms

=====

-Copia todas las onomatopeyas que haya en las viñetas:.....

.....

.....

-¿Cuántos globos hay en total?:

-¿Qué onomatopeya crees que es la que suena más fuerte?:.....

-¿Cuántas viñetas hay?:

-¿Todas las viñetas tienen la misma forma?:.....

.....

-Pinta de colores los personajes que hablan

-Nombra tres objetos que se muevan en las viñetas:

.....

-El personaje de la viñeta A ¿Se mueve?:

-¿Cómo lo sabes?:.....

.....

.....

.....

TRACTAMENT DIDÀCTIC I METODOLÒGIC DELS ELEMENTS FORMALS DEL CÒMIC

Com model i exemple del tractament que li donem a cada un dels elements formals del còmic, incluíem el conjunt de fitxes que s'han fet servir per treballar l'onomatopeia.

El procés de treball que genera tot el seguit d'aquest bloc és el següent:

1. Elaboració d'una fitxa pilot (amb un doble objectiu).
2. Experimentació d'aquesta fitxa pilot amb el treball dels nens.
3. Avaluació de la idoneïtat de la fitxa amb respecte al seu doble objectiu.

- 4a). Reelaboració de la fitxa en funció del no aprofitament de les possibilitats pictogràfiques de l'element onomatopeia dins la vinyeta.
- 4b). Idoneïtat d'aquesta fitxa per generar-se d'altres.
5. Elaboració de cada una de les fitxes 4-b-

Primera fitxa d'aquest bloc (fitxa pilot)

Nivell d'aplicació: 1.º nivell

Objectius

- 1a) Crear i representar gràficament una seqüència temporal on es produeixin situacions adequades per aplicar-hi onomatopeies.
- 1b) Tractar l'onomatopeia segons el seu valor pictogràfic i temàtic.
- 2) Veure les dificultats de composició i aplicació de l'onomatopeia a partir dels treballs dels nens.

Condicions d'aplicació

- Reconeixement no sistemàtic d'onomatopeies orals usuals pels nens, a partir d'un diàleg previ, orientat i dirigit pel mestre, i posterior traspàs a la seva representació escrita, incidint en la imitació de sons (no reproducció fidel d'aquests)
- Aplicació de la fitxa: treball individual.
- Normes de confecció: veure model fitxa A.

Material

Fitxa,
foli,
regle, escaire,
llapis, goma,
retoladors, llapis de colors.

Avaluació

Respecte els objectius 1a) i 1b):

Els nens, en general, van crear situacions on era correcta l'aplicació de les onomatopeies; en canvi, quasibé mai, col·locaven l'onomatopeia en el lloc adient, ni el gruix i/o el tamany corresponien a la intensitat del so que pretenien representar.

Respecte l'objectiu 2:

A partir de l'anàlisi de les historietes creades pels nens, vam poder realitzar un llistat de dificultats que ens va possibilitar fer una programació dels aspectes referents a l'onomatopeia a tractar en els diferents nivells.

Reelaboració

En la reelaboració d'aquesta fitxa vam tenir en compte dos aspectes: per una banda la informació inicial, i per l'altra, el contingut de la fitxa de treball.

Així, en el diàleg a classe, previ a la presentació de fitxa, es van plantejar els aspectes següents: repeticions de lletres per representar sons perllongats, tamany de l'onomatopeia relacionat amb la intensitat del so, i la seva col·locació respecte l'emissor. Aquests aspectes es van tractar per tal de cobrir l'objectiu 1b que en la introducció original no s'havia cobert.

A la fitxa de treball B es fan dues variants respecte la fitxa de treball a:

1. A la fitxa A es donen les onomatopeies desde un punt de vista lingüístic; en la fitxa B s'hi introdueix, a més a més, el valor pictogràfic.
2. A la fitxa de treball A es donen cinc onomatopeies ordenades, amb l'obligació de fer-les servir totes; a la fitxa de treball B es donen varies onomatopeies sense limitació d'ús.

FITXA B (reelaboració de la fitxa A).

Un cop aplicada aquesta fitxa als nens, veiem que, en general, es compleixen els objectius marcats inicialment: els nens col·loquen les onomatopeies relacionades amb l'emissor; tenen en compte les característiques de tamany i la repetició de lletres relacionades amb el volum i la durada de sons.

Creiem que el tractament dels valors pictogràfics de l'onomatopeia no és un objectiu a aconseguir en aquest primer nivell, tot i que els nens en fan un ús intuitiu a partir dels exemples que se'ls ha donat a la fitxa.

CONTINUITAT A PARTIR DE LA FITXA A (Proposta de fitxes pel tractament de l'onomatopeia a diferents nivells i àrees).

FITXA C (fitxa d'informació pel 2^{on} nivell. Onomatopeia.)

Com un aprofundiment de l'element onomatopeia en aquest 2^{on} nivell, plantejem aquesta primera fitxa informativa, amb la qual fem incidència en els aspectes tractats al primer nivell. També cal remarcar la possibilitat d'universalitat idiomàtica que ens ofereixen les onomatopeies, així com els diferents tipus d'emissors que les produeixen.

Per tal de clarificar i apropar al nen, cada vegada més, la concepció d'onomatopeia, incluïm en aquesta fitxa una definició que, sense se complerta, és apropiada per la capacitat de comprensió dels nens d'aquest nivell.

FITXES D, E, F (fitxes de treball pel 2^{on} nivell. Onomatopeia.)

- (D) Àrea de llengua catalana.
- (E) Àrea de llengua castellana.
- (F) Àrea de llengua anglesa.

Aquestes tres fitxes tenen els mateixos objectius totes tres però estan desti-

nades a diferents grups de nens: la fitxa D pels nens que fan l'aprenentatge en llengua catalana, la fitxa E pels que el fan en llengua castellana, i la fitxa F pels nens que inicien l'aprenentatge de la llengua anglesa, que també estan incluits en aquest 2^{on} nivell.

Objectius

- Treballar de forma interdisciplinar l'onomatopeia a les àrees d'expressió plàstica i lingüística.
- Interpretació correcta de l'onomatopeia dins una seqüència temporal.
- Integració gràfica de l'onomatopeia dins la vinyeta.
- Diferenciar les grafies que corresponen a cada llengua per representar sons similars.

Avaluació

Donat que les tres fitxes tenen els mateixos objectius i condicions generals, donem com exemple d'avaluació la de la Fitxa E:

Els aspectes de relació de l'onomatopeia amb els diferents moments (vinyetes) de la seqüència temporal i de interpretació de trets característics peculiars de les onomatopeies de cada llengua, han estat correctament interpretats i treballats.

El treball interdisciplinar és inherent a la resolució d'aquesta fitxa.

El que no s'acaba d'adequar als objectius marcats, després del treball dels nens, és que no s'arribà a una integració total del valor pictogràfic de les onomatopeies presentades.

Se'ns fa palès que cal insistir en l'aspecte de la integració gràfica de l'onomatopeia dins la vinyeta. Així, en el tractament de l'onomatopeia en el 3.er nivell, fem especial afermament en aquest punt (veure objectius fitxa G).

FITXA G (fitxa de treball per 3.er nivell. Onomatopeia: àrea d'educació estètica).

S'ha de veure el resultat del treball fet pels nens en aquesta, tot i sabent que els nens d'aquest nivell en concret portaven tres cursos consecutius treballant el còmic, encara que d'una manera asistemàtica.

També hem de remarcar la dificultat d'interpretació i manipulació que comporta el material utilitzat per a fer aquella fitxa. La integració total de l'onomatopeia en la vinyeta, des dels punts de vista del valor pictogràfic, la temàtica, l'estil, etc., objectiu principal de la fitxa, constitueix el màxim desafiament de l'onomatopeia pels nens de 8.^è nivell d'EGB.

Objectius

- Donar al nen una definició d'onomatopeia de la manera més àmplia i més ajustada alhora. Serà la darrera definició d'onomatopeia.
- Arribar a la comprensió correcta de l'element onomatopeia.
- Aconseguir la total integració de l'onomatopeia en la vinyeta des dels

- punts de vista temàtic, d'intensitat, locatiu dins la vinyeta, locatiu respecte l'emissor, d'intencionalitat, etc., a través de la correcta realització.
- Sintetitzar la temàtica i/o intencionalitat d'una historieta.
 - Incidir sobre el tema d'una seqüència temporal concreta, manipulant-ne el seu desenllaç.

Avaluació

S'acompleixen, amb escreix, tots els objectius marcats. Cal remarcar l'alt nivell de comprensió al qual arriben aquests nens, donada la dificultat intrínseca de la historieta presentada.

Per norma general, els nens fan acabar la historieta d'una manera desmitificadora, fent capgirar l'heroi en una caricatura d'ell mateix: el desenllaç que proposen ens presenta situacions que, a nivell del contingut que es desprèn de les historietes, ens demostra que estan en unes cotes de crítica i d'anàlisi força positives. Aquests nivells crítics i analítics hem de suposar que son fruit de la tasca feta en altres àrees (ciències socials, etc.).

FITXA A (FITXA PILOT)

Colegio Curso Nivel

Àrea Tema: el c3omic (.....)

Nombre y apellidos Fecha

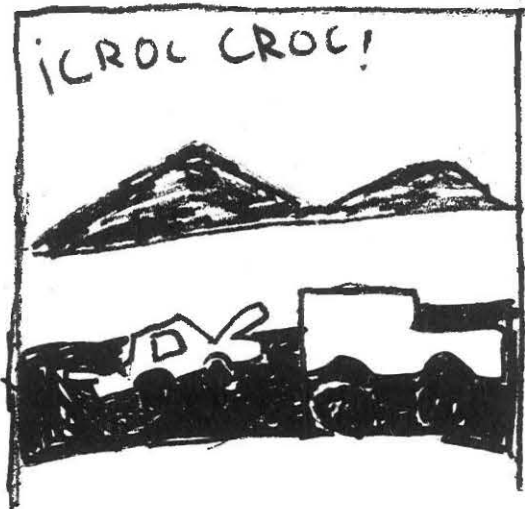
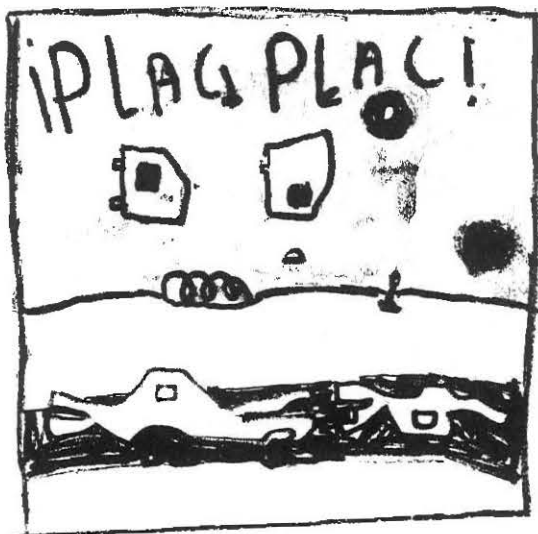
- Divide la hoja en seis viñetas.
- Usa la primera viñeta para poner el título y el autor.
- Inventa una historieta de cinco viñetas, en cada una de ellas ha de haber una de estas cinco onomatopeyas. Procura que la historieta tenga sentido.

- Repasa con un rotulador el contorno de las viñetas y las onomatopeyas.

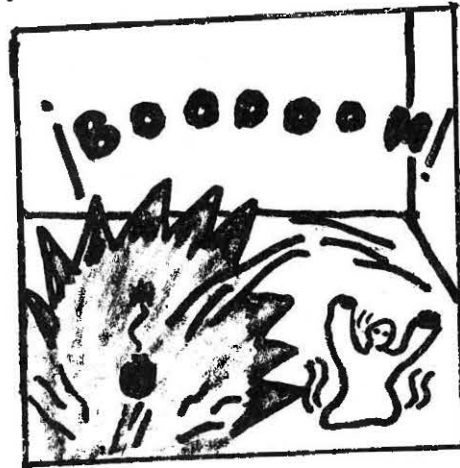
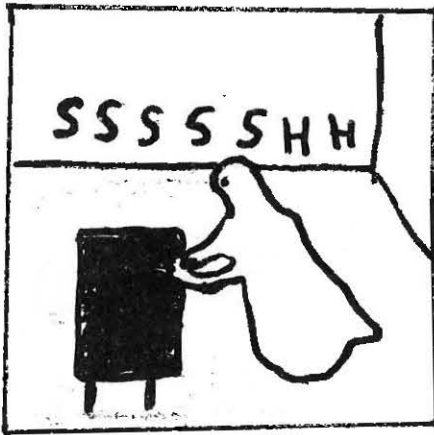
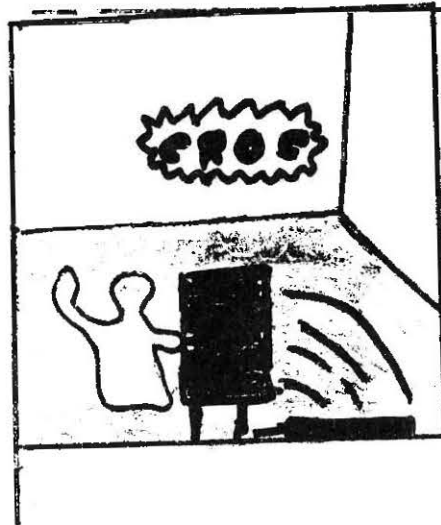
- Para pintar puedes utilizar lápices de colores y rotuladores.

- Las onomatopeyas a utilizar son las siguientes:
 - ¡AAAAAH!
 - ¡SSSSSH!
 - ¡BOOOOM!
 - ¡CROC!
 - ¡PLAS! ¡PLAS!

A los zombis que
les pasaba todo.
Cabeza cuadrada

EL
FANTASMA
DEL CASTILLO
DON PEPITO
POR Santiago

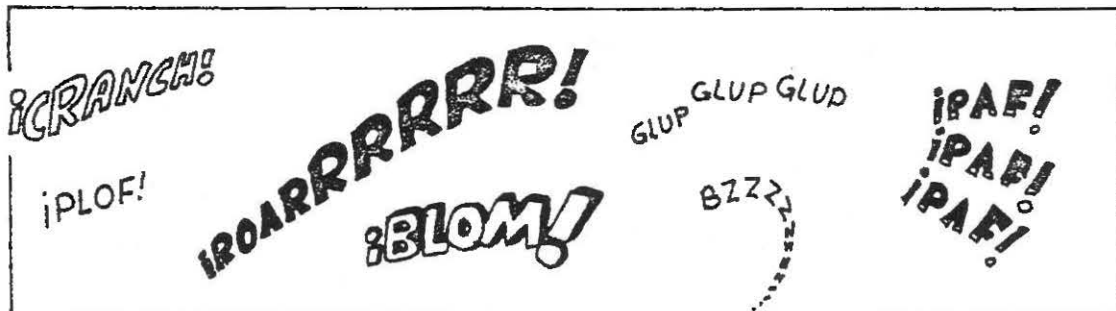

FITXA B

Col·legi Curs..... Nivell.....

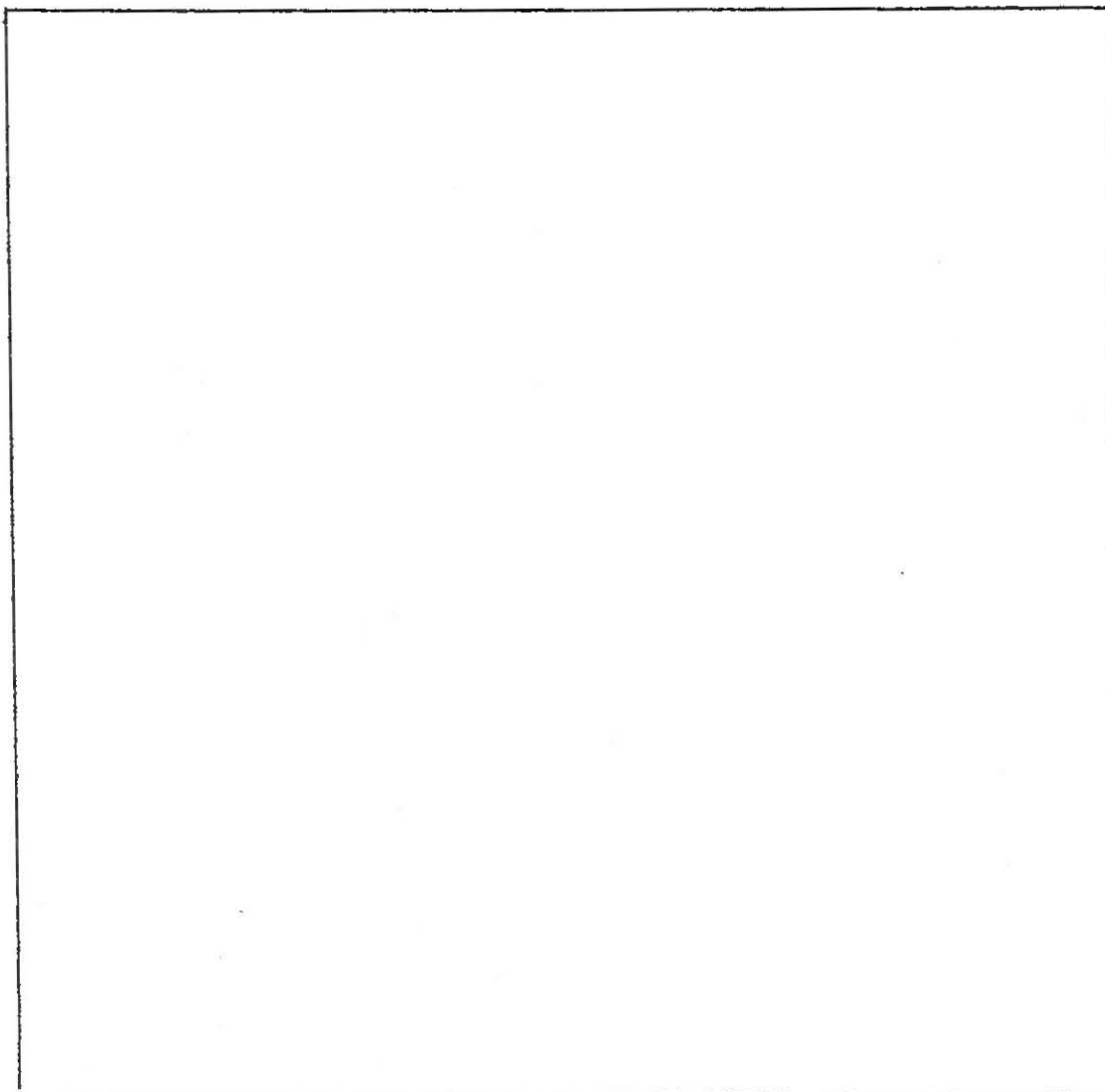
Àrea Tema: el còmic (.....)

Nom i cognoms Data

Realiza una historieta utilizando en cada viñeta, al menos, una de estas onomatopeyas.

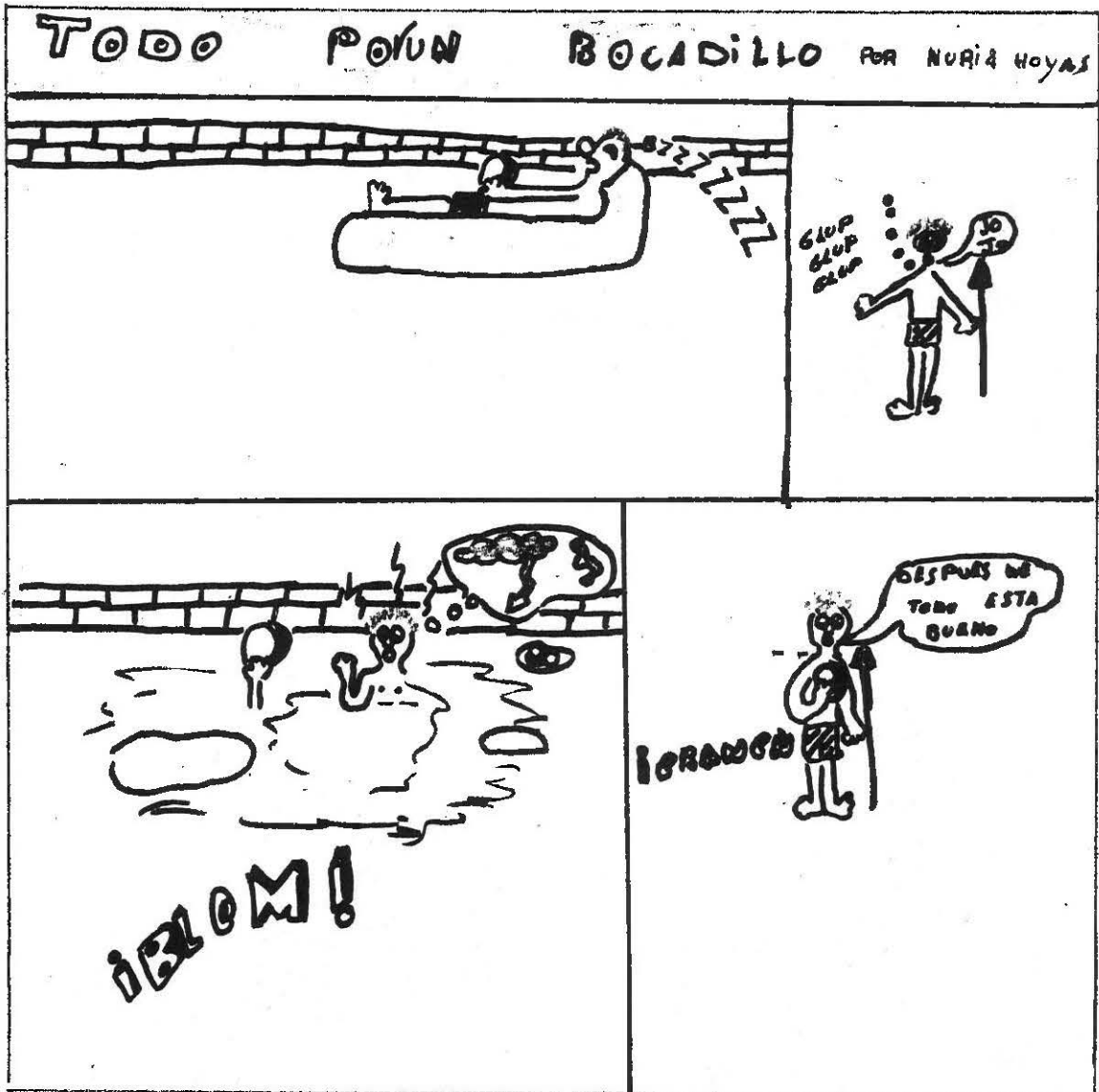
No es preciso que las utilices todas.

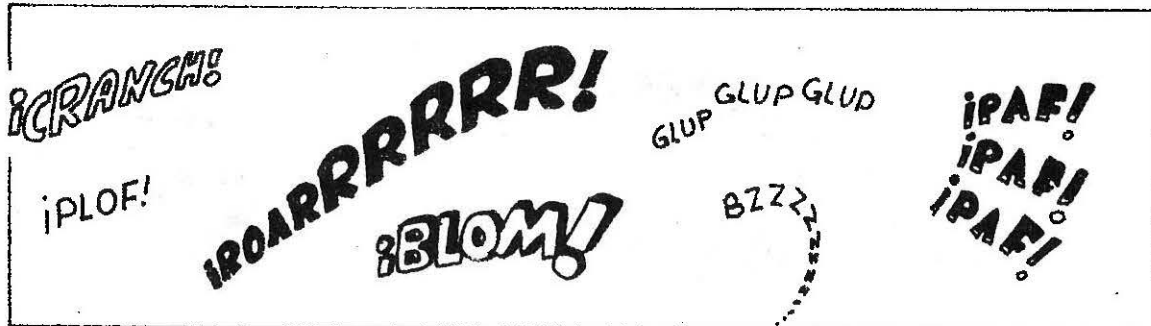
Col·legi .. FONT... D' EN... FAR GFS..... Curs... 82/83 Nivell... 5.^è.....
 Area .. Lengua .. Castellana..... Tema: el còmic (ONAMATOPEYA.)
 Nom i cognoms .. Núria Hoyas Panyin..... Data .. 17.9.84.....

Realiza una historieta utilizando en cada viñeta, al menos, una de estas onomatopeyas.
 No es preciso que las utilices todas.

Col·legi .FONT...D'EN...FARGAS..... Curs.82-83. Nivell...5^è.....
 Area .LEN.GU.A...CASTELLANA..... Temat: el còmic (ONOMATOPEYA.)
 Nom i cognoms ..JAVIER..LOPEZ...QUEDA..... Data ..17-9-82.....

Realiza una historieta utilizando en cada viñeta, al menos, una de estas onomatopeyas.

No es preciso que las utilices todas.

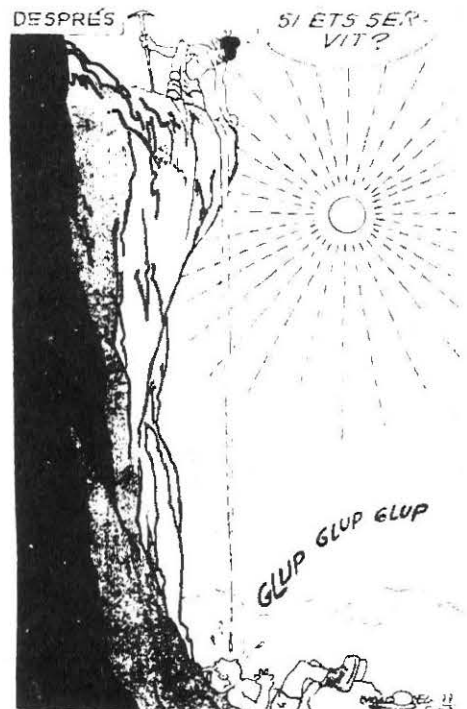
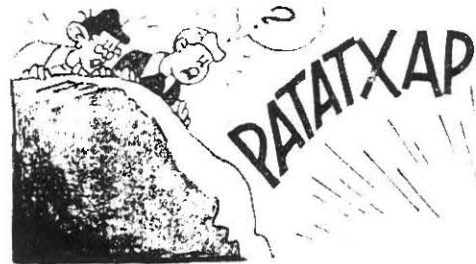

Col·legiCurs Nivell

Àrea Tema: el còmic (.....)

Nom i cognoms..... Data

ONOMATOPEIA: Són paraules dibuixades que representen sons o sorolls.
ONOMAT OPEYA: Son palabras dibujadas que representan sonidos o ruidos.

Col.legi _____ Curs _____ Nivell _____

Àrea _____ Tema _____

Nom i cognoms _____ Data _____

PATATXAP!

^{per} TIP-XAP!

ZZZZZZZ U M M M
U
U

TXAC!

NYAC!

ATXUM!

Colegio _____ Curso _____ Nivel _____

Área _____ Tema _____

Nombre y apellidos _____ Fecha _____

Realiza una historieta en la que tengan sentido estos sonidos.

¡OOOOOOOH!

por _____
¡BOOOOM!

SSSSSHHH!

¡CROC!

¡PLAS! ¡PLAS!

**AAAAA
AAAAH**

Colegio Fuente Fargas Curso 5º Nivel 1

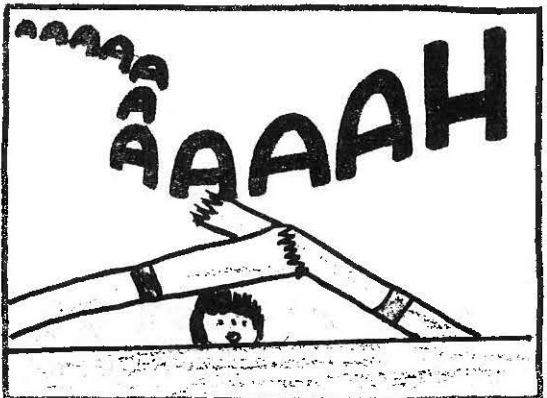
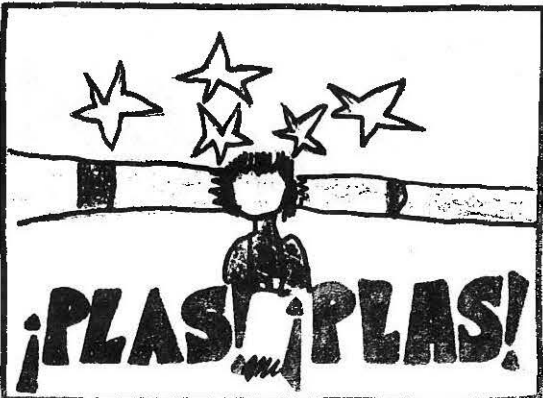
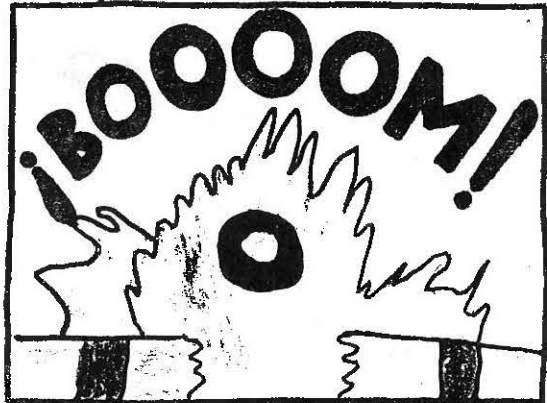
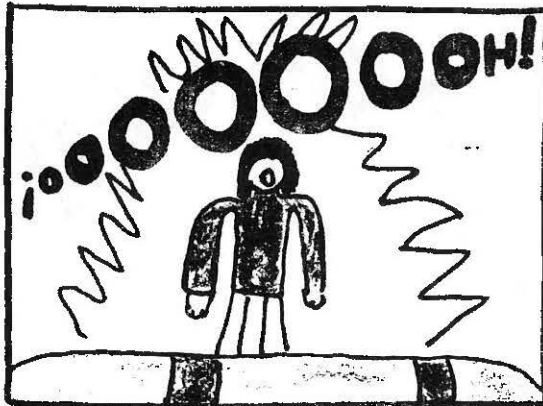
Area Plástica Tema El ruido

Nombre y apellidos Jordi Mar Fargas Fecha 4-6-88

Realiza una historieta en la que tengan sentido estos sonidos.

EL RUIDO

por Jordi Mar Fargas

Colegio _____ Curso _____ Nivel _____

Area _____ Tema _____

Nombre y apellidos _____ Fecha _____

Make a little comic using the following sounds.

by _____

KNOCK!

AAAAAAH

SSSSH HHHH

BOOM!!

SPLASH

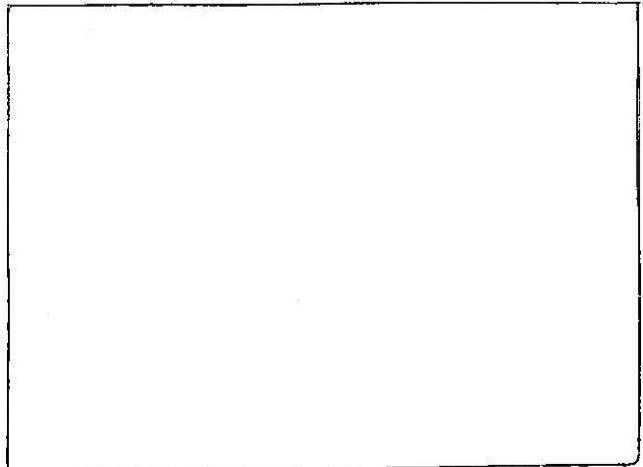
RRINNGG

C.V.Curso.....Nivel.....
Área.....Tema: El Cómic (.....)
Nombre y apellidos.....Fecha.....

OBJETIVO: Es la representación gráfica de los fonemas que sugieren sonidos y/o ruidos no articulados, producidos por personas, animales o cosas.

Termina y realiza la última viñeta de esta historieta.
Pon título a esta historieta.

por.....

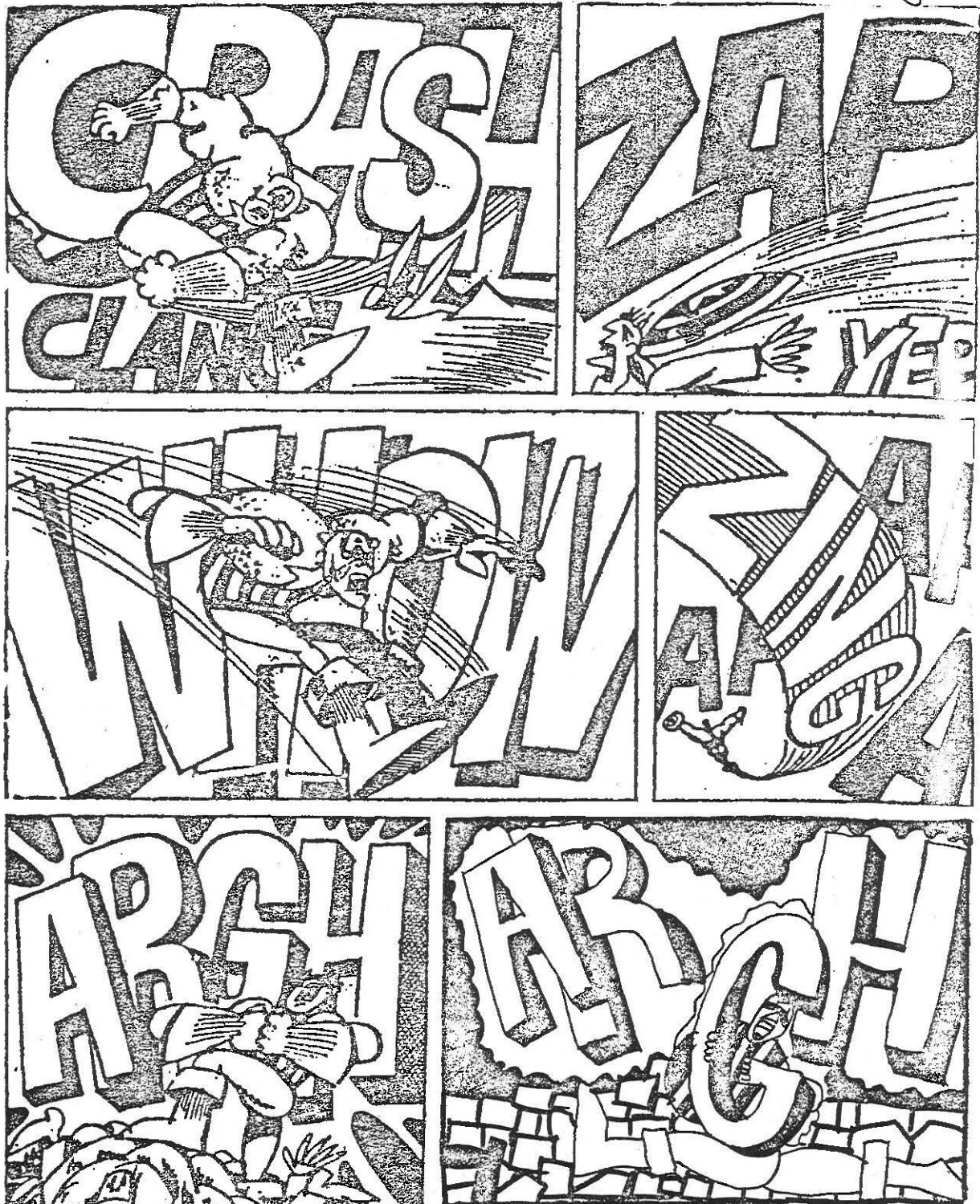
C.N. FONT D'E.N. FARGASCurso..1981-82 Nivel..2...72..
Area...ARTISTICA.....Tema: El C6mic (.....)
Nombre y apellidos, Clara Naunz Ferrer.....Fecha, 14-6-83.....

ONOMATOPEYA: Es la representaci6n gr6fica de los fonemas que sugieren sonidos y/o ruidos no articulados, producidos por personas, animales o cosas.

Termina y realiza la 6ltima vi6neta de esta historieta.
Pon t6tulo a esta historieta.

ERA EL ULTIMO

por..Clara Naunz.....

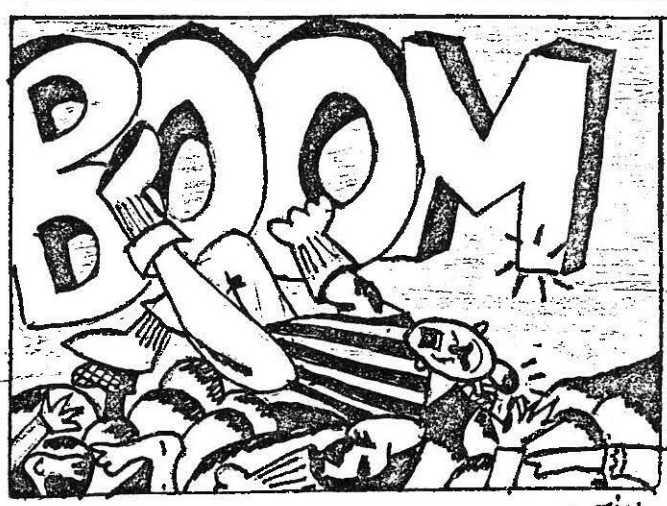
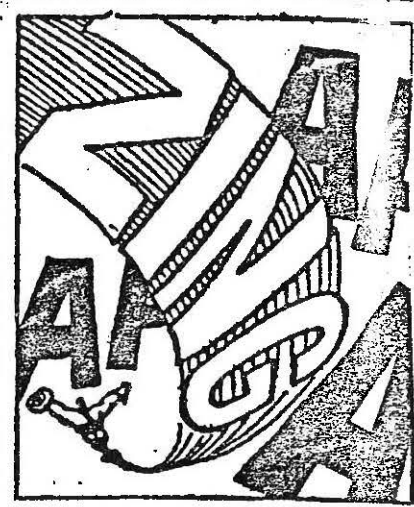
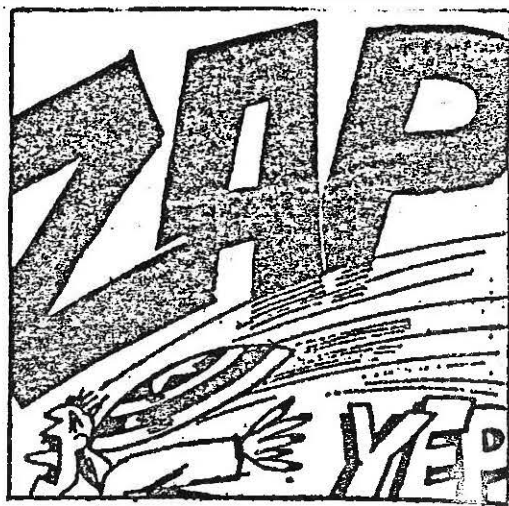
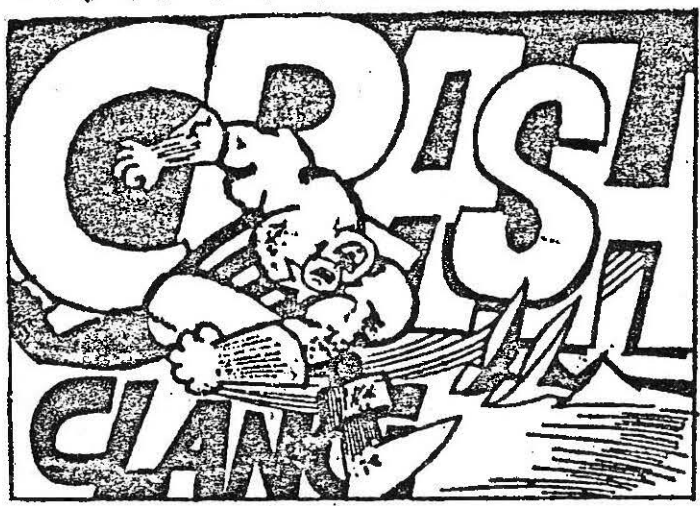
C.N. Curso Nivel #3
Area Tema: El Cómic (.....)
Nombre y apellidos Fecha: 14/12/15

ONOMATOPEYA: Es la representación gráfica de los fonemas que sugieren sonidos y/o ruidos no articulados, producidos por personas, animales o cosas.

Termina y realiza la última viñeta de esta historieta.
Por título a esta historieta.

SE CREA INVENIBLE ¡ Y AL FINAL...

¡WAA!
por... M. LUISA MELNER

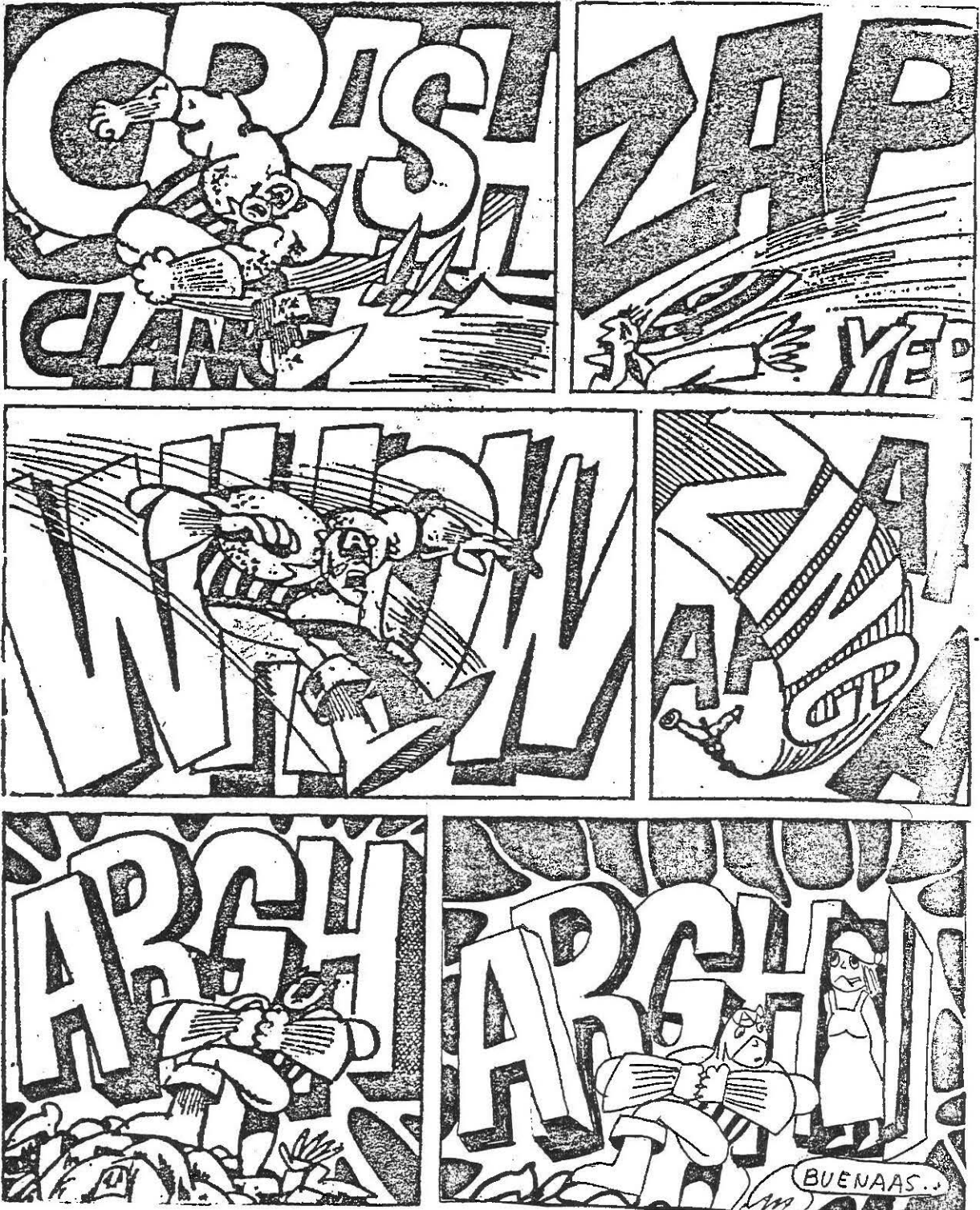
FIN

C.N. CLARA Curso 1981-82 Nivel 2º B 74
Area. Sol. A.H.S.H.C. Tema: El Cómic (.....)
Nombre y apellidos Fecha

ONOMATOPEYA: Es la representación gráfica de los fonemas que sugieren sonidos y/o ruidos no articulados, producidos por personas, animales o cosas.

Termina y realiza la última viñeta de esta historieta.
Pon título a esta historieta.

por.....

VARIETAT DEL TRACTAMENT DIDÀCTIC DE LES FITXES

A l'apartat anterior hem donat l'exemple de la metodologia emprada per treballar un dels elements formals del còmic en els diferents nivells i àrees. Tots els altres elements es tracten seguint la mateixa metodologia, però perquè el treball no sigui monòton per als nens se'ls presenta un tipus de fitxa molt variat quant a la presentació i activitats a realitzar. Per aconseguir això fem servir la possibilitat que ens ofereixen els mateixos elements del còmic, alternant el protagonisme de cada un dins de cada fitxa. Per altra banda, comptem amb la motivació inherent dels tebeos que els nens manipulen i que fem servir per a la confecció de fitxes.

A manera d'il·lustració d'aquestes possibilitats, adjuntem fitxes de treball i d'informació presentades als nens sobre diferents aspectes:

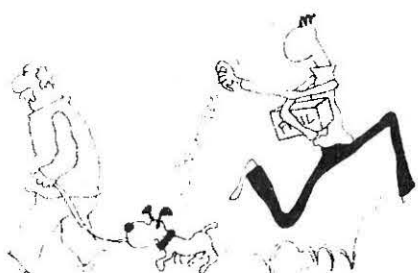
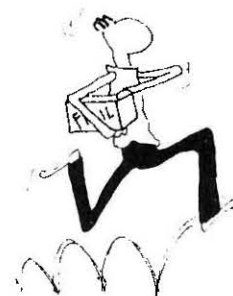
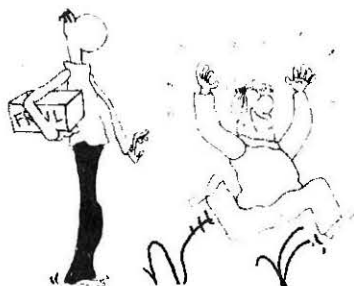
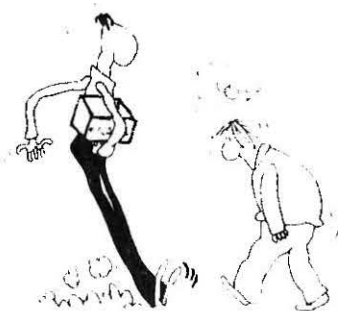
Col·legi: Curs: Nivell:

Àrea: Tema: el Còmic (.....)

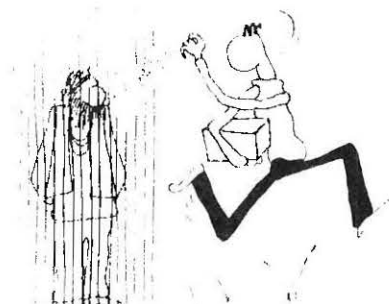
Nom i cognoms: Data:

-Posa els globus, amb els diàlegs que et semblin adients, al personatge principal

-Posa onomatopeies adequades als personatges secundaris.

XOTS & MAUTRO

Col·legi: Fort d'En Farga..... Curs: 2º ESO Nivell: 5º EGB
 Àrea: Idioma..... Tema: el Còmic (Paròdies)
 Nom i cognoms: Nova, Hoya, Ferrer..... Data: 21.05.2006

- Posa els globus, amb els diàlegs que et semblin adients, al personatge principal
- Posa onomatopeies adequades als personatges secundaris.

Col·legi: Font d'en Fargas..... Curs: 2.º 23 Nivell: S.º C.º B.
 Àrea: Llengua..... Tema: el Còmic (Personatges)
 Nom i cognoms: U. Begona Iturriz Gabarró..... Data: 21-Set-72.....

- Posa els globus, amb els diàlegs que et semblin adients, al personatge principal
- Posa onomatopeies adequades als personatges secundaris.

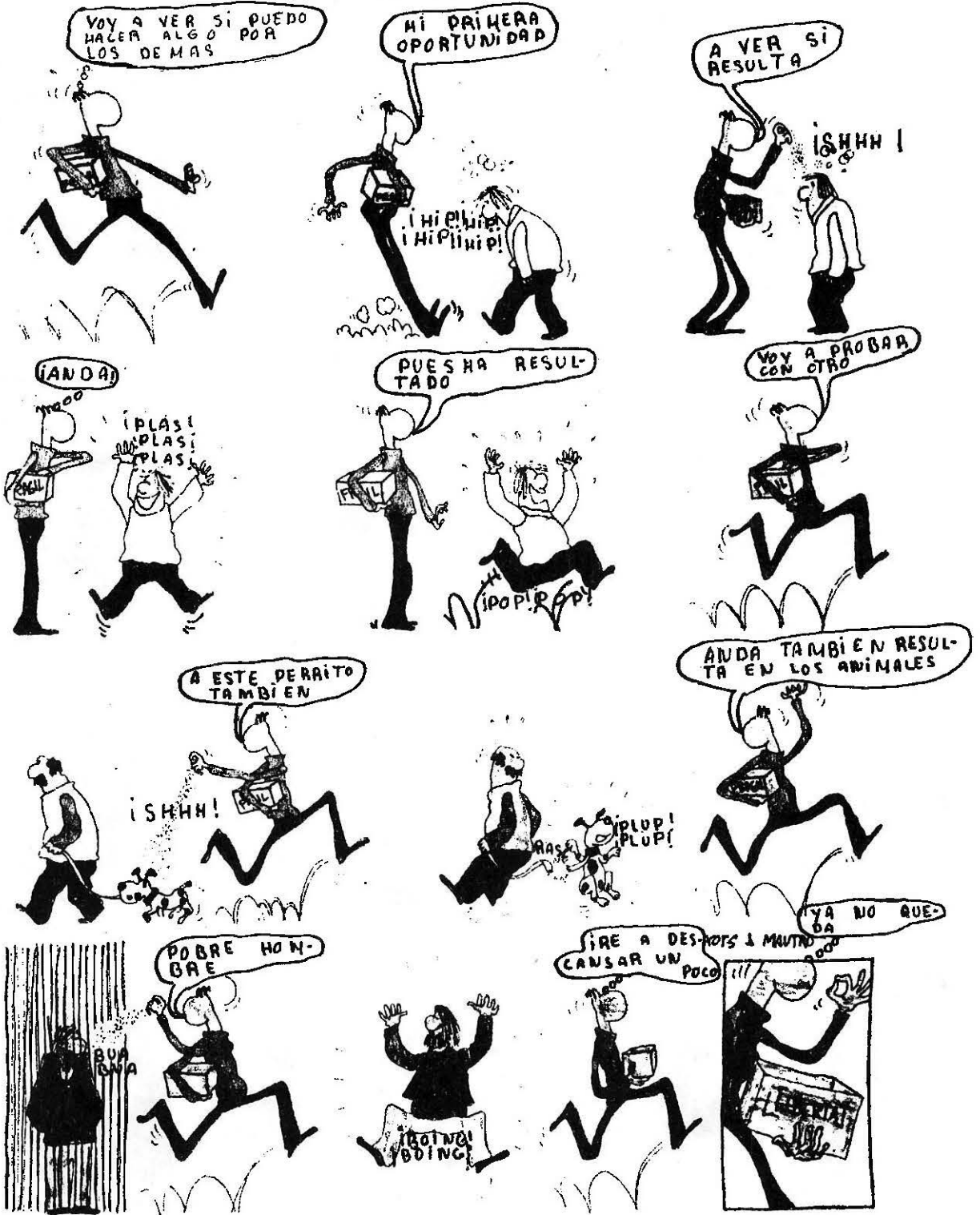
Col·legi: Fon d'en fargas..... Curs: Nivell: 5°.....
 Àrea: llengua..... Tema: el Còmic (Personatges..)
 Nom i cognoms: Rafael Guerrero Ruiz..... Data: 31-Set-82.....

- Posa els globus, amb els diàlegs que et semblin adients, al personatge principal
- Posa onomatopeies adequades als personatges secundaris.

-Posa els globus, amb els diàlegs que et semblin adients, al personatge principal

-Posa onomatopeies adequades als personatges secundaris.

Col.legi Curs Nivell
 Area Te ma: el còmic (.....)
 Nom i cognoms Data

PERSONAJES:

Personaje principal: Es el protagonista. Es el personaje más importante, que lleva el hilo de la historieta. Puede haber más de uno.

Personajes secundarios: Son los personajes que intervienen también a lo largo de la historieta, pero no son fundamentales.

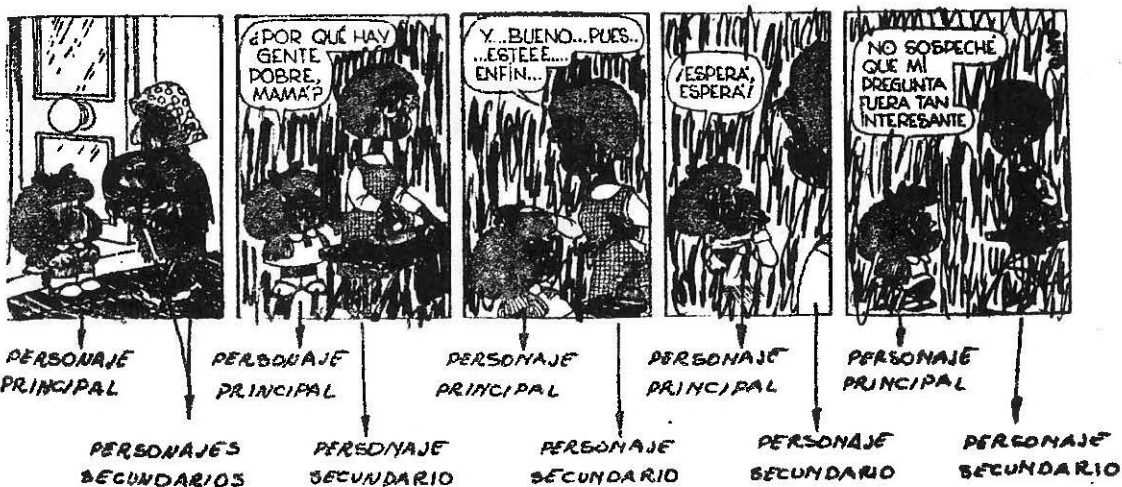
- Trata de distinguir el personaje principal de los secundarios en la siguiente historieta.

Col·legi Font d'en Fargas... Curs 82183... Nivell 5^a...
 Àrea Lengua... Tema: el còmic (... Personatges...)
 Nom i cognoms Incunada Muñoz... Data 27-9-82

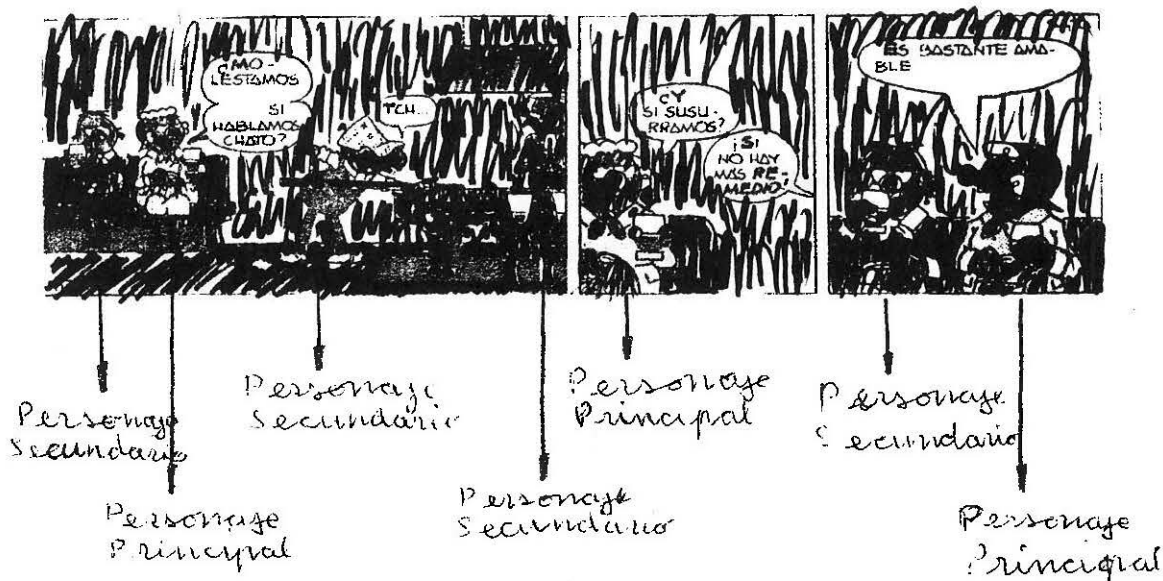
PERSONAJES:

Personaje principal: Es el protagonista. Es el personaje más importante, que lleva el hilo de la historieta. Puede haber más de uno.

Personajes secundarios: Son los personajes que intervienen también a lo largo de la historieta, pero no son fundamentales.

- Trata de distinguir el personaje principal de los secundarios en la siguiente historieta.

Col.legiCursNivell
Area Tema
Nom i Cognoms: Data:

REMEMBER that in a comic there are different kinds of personages:

- The main one is the protagonist, the principal actor.
- The secondary one is not essential in the story but it helps to understand it.

Look at this little comic and answer the following questions:

--Who is the main personage?

.....

--Who is the secondary one?

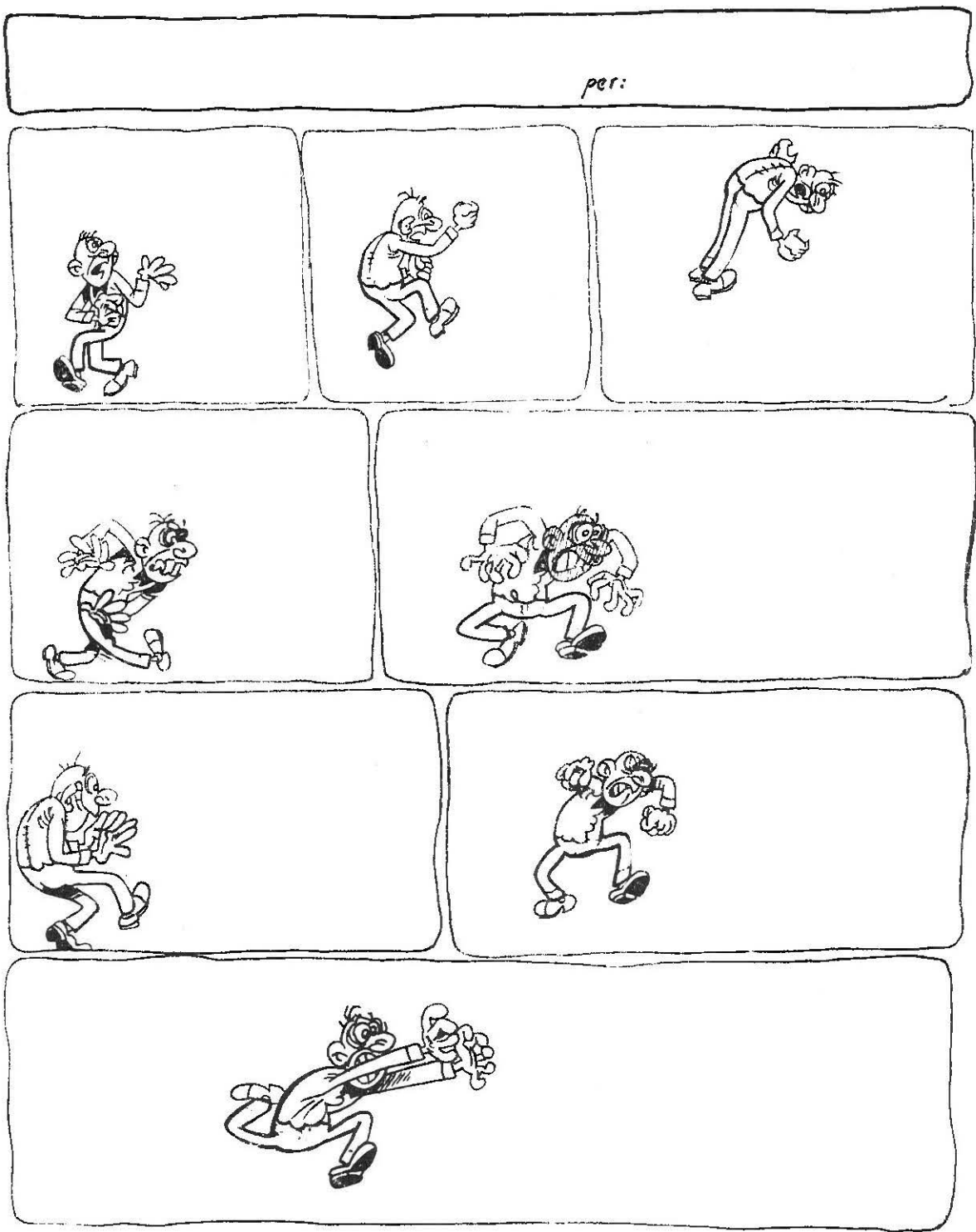
.....

Now write in the balloons what the young man says.

E. P. Curs: Nivell:
Area : Tema: el Còmic (.....)
Nom i cognoms: Data:

Completa aquesta historieta amb els dibuixos i globus que et sembli bé.

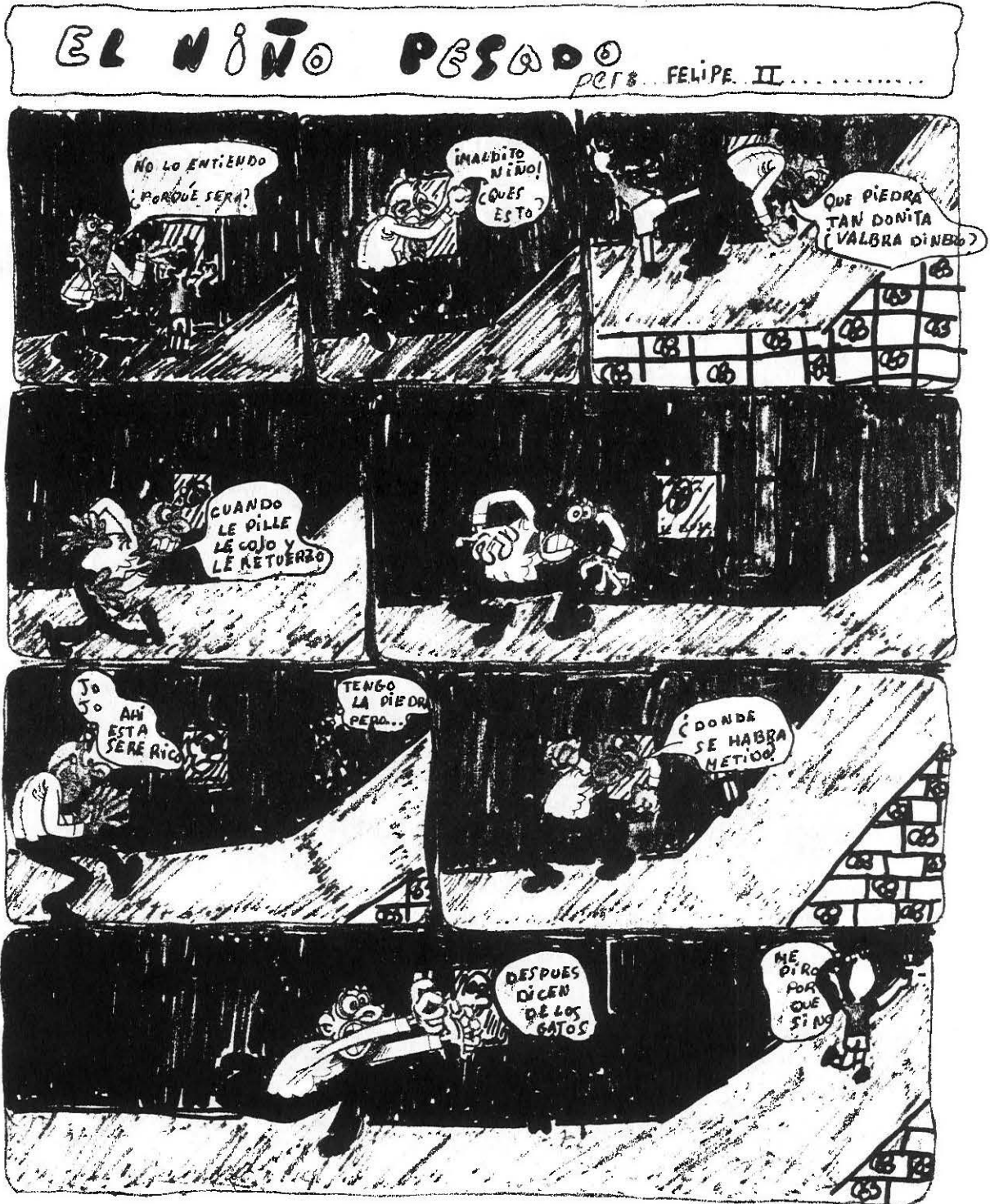
C. P. Curs ..82/83. Nivell ..5e....
 Area ..llengua..... Tema: el còmic (..divulgatiu.....)
 Nom i cognoms ..Paquita Garcia Amador..... Data ..28-11-82

Completa aquesta historieta amb els dibuixos i globus que et sembli bé.

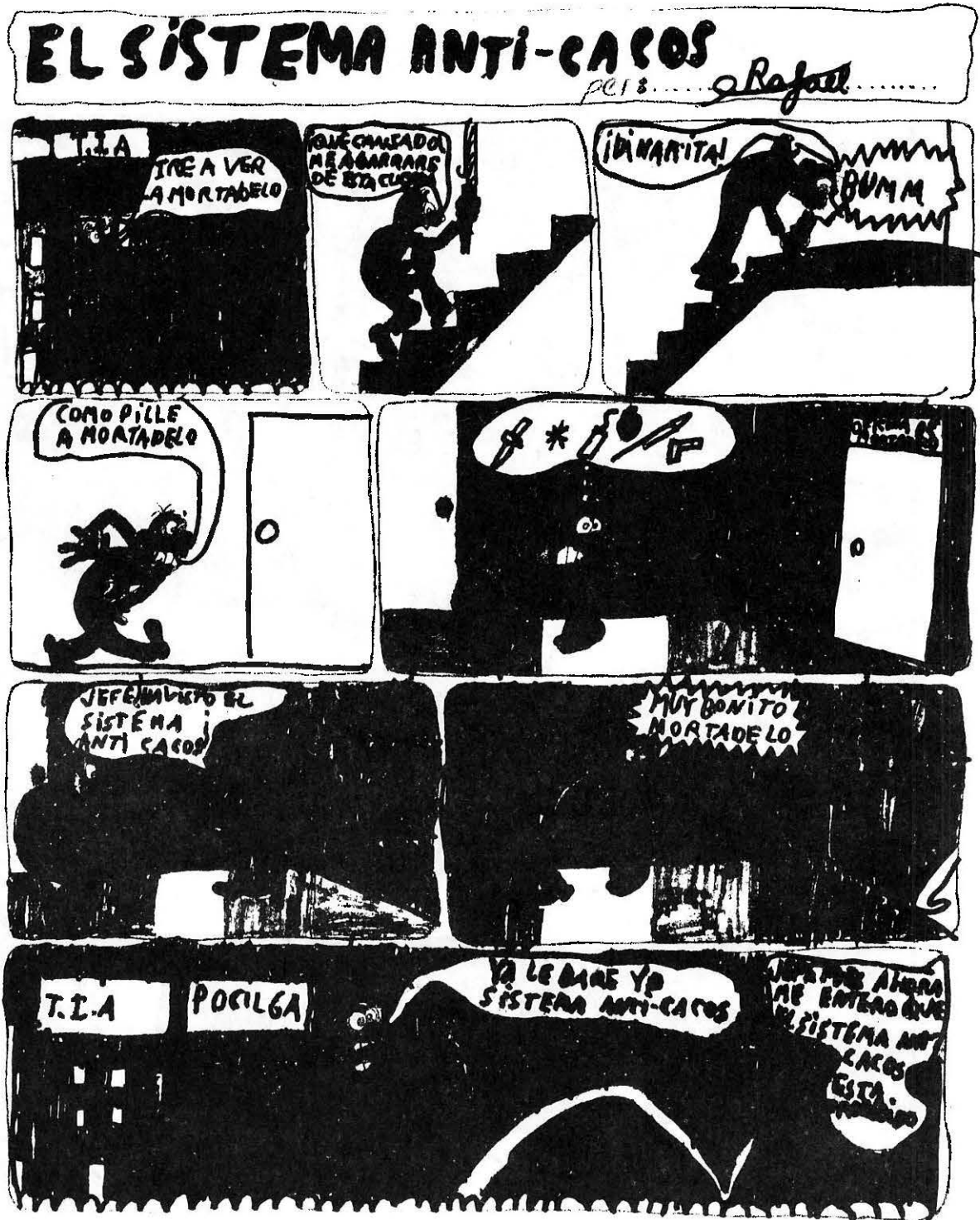
C. P. ... Font. M. ... Foyat. ... Curs 78/79 ... Nivell ...
 Area ... Llopis ... Costa Brava ... Tema: el còmic (...)
 Nom i cognoms ... Llopis ... Hoya ... Pinyon ... Data ... 25 ... 11 ... 78.

Completa aquesta historieta amb els dibuixos i globus que et sembli bé.

C. P. *Fon... del... fargas*..... Curs *82/83* Nivell *5.º*.....
 Area *lengua*..... Tema: el còmic (*Personatges*.....)
 Nom i cognoms *Rafael Guerrero Ruiz*..... Data *28-9-82*.....

Completa aquesta historieta amb els dibuixos i globus que et sembli bé.

Colegio _____ Curso _____ Nivel _____

Área _____ Tema _____

Nombre y apellidos _____ Fecha _____

-Lee estas frases.

-Ordénalas.

-Haz con ellas una historieta.

-Peter and Mary are playing in the garden.

-I'm catching it with my left hand!

-Catch the ball, Mary!

-What's the matter?

-Mary, Mary look!

-What are you saying?

-Look, an elephant is running down the street!

-Oh, stupid boy! There isn't any elephant in the street.

-There's an elephant in the street, Mary.

Frases ordenadas:

Esta es la hoja de que dispones para realizar la historieta con las anteriores frases.

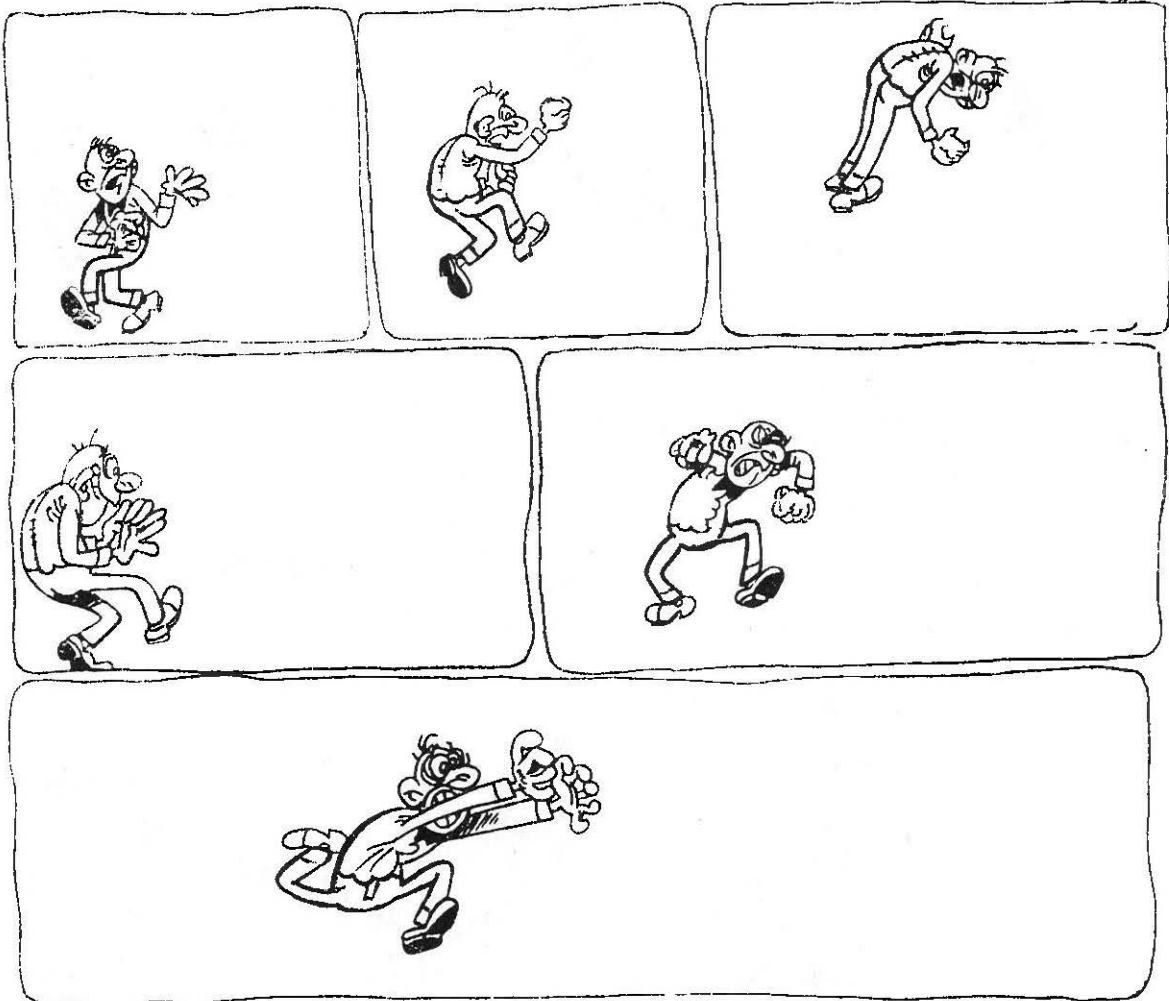

by: _____

Col·legi Curs Nivell
Area:..... Tema: el Còmic (.....)
Nom i Cognoms: Data:

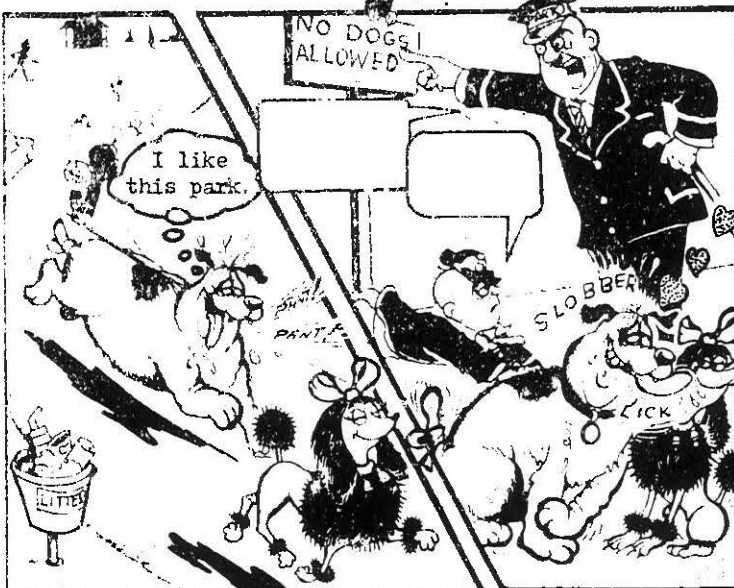
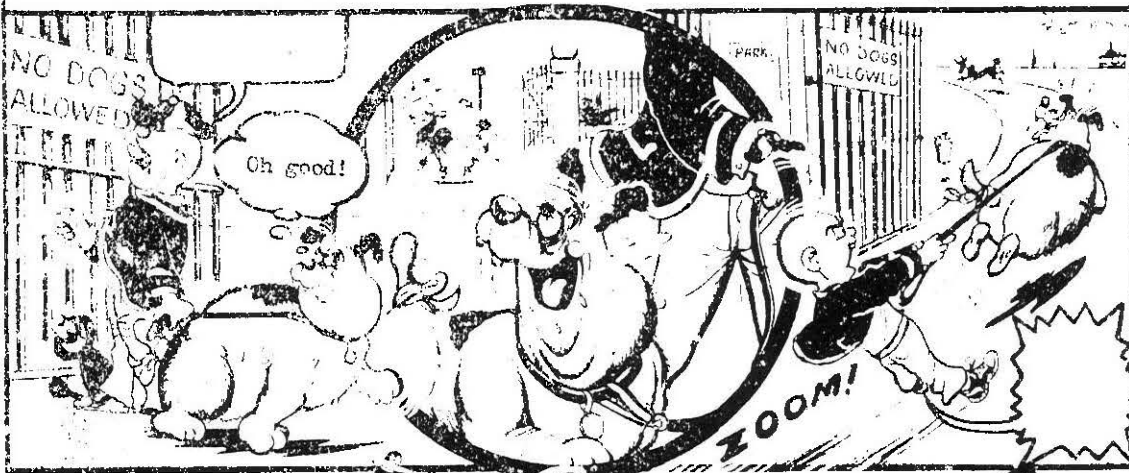
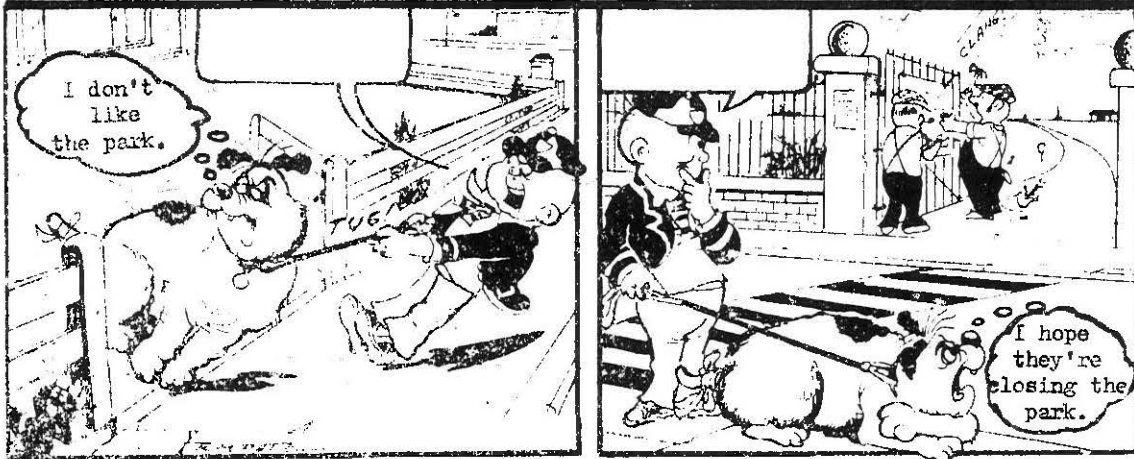
Put the number of the sentence in the most suitable picture.

- 1 What are you doing? I'm not a plane to fly so!
- 2 I'll catch you and ...
- 3 Be quiet little thing: I'm a good boy!
- 4 You'll see now, horrible monkey. I'm going to punch your nose!
- 5 Enough!!! Grrrrrr!!!!!!
- 6 Yes, sir. I'll do what you say. Goodbye, sir. See you later.

Col.legi: Curs: Nivell:
 Area: Tema: el Còmic (.....)
 Noms i cognoms: Data:

- Write in the balloons what you think that the secondary personages are saying.

ESTAT ACTUAL DE LA INVESTIGACIÓ

L'objectiu bàsic que ens hem plantejat és el treball del còmic en el sentit més ampli, tant des del punt de vista d'interpretació com del de realització per part dels nens.

Per aconseguir aquest objectiu hem fet una programació dels aspectes a tractar i la profunditat amb que s'ha de fer, als diferents nivells.

Per cadascun dels aspectes formals programats hem previst fitxes:

d'informació,

de treball i

d'avaluació, tractades de forma interdisciplinària en les diferents àrees.

Els aspectes que es treballen en els diferents nivells són els següents:

vinyeta: formes i definició;
onomatopeia: intensitat, duració, origen lingüístic, valor pictogràfic;
personatges: principal, secundari, expressions, caracterització, vestuari, tipologia...
globus/deltes: definició, classes;
metàfores visuals;
línies cinètiques;
plànols;
estils i tècniques del còmic;
confecció de guions;
enquadres i punts de mira;
edició de còmics a l'escola.

En aquest moment tenim fitxes en diferents estats del procés d'elaboració, n'hi han d'acabades, d'altres pendents de solució tècnica i d'altres per elaborar.

L'avaluació de les fitxes elaborades i experimentades amb els nens confirmen la validesa de la metodologia utilitzada en els diferents apartats.

La idoneïtat del mètode del treball seguit per tal d'aconseguir una correcta utilització del còmic a l'escola no es podrà valorar fins que tot el material estigui elaborat i aplicat en la totalitat dels nivells sobre els quals experimentem.

NOTES CRONOLÒGIQUES

Per tal de facilitar la consulta de la següent CRONOLOGIA DE LA HISTORIETA, creiem útil afegir aquestes notes, que expliquen també el tipus de presentació que hem fet.

1. Aquesta cronologia no la considerem tancada, és susceptible d'ampliar i de detallar. Hem considerat oportú interrompre-la l'any 1975, perquè és aquest un moment de canvi de la societat espanyola, a partir del qual ha augmentat de tal manera l'entrada de publicacions i les noves edi-

cions de còmic, que no disposem de la perspectiva necessària per fer una anàlisi seriosa del nou material.

2. És evident que aquesta cronologia no està destinada als nens, sinò a la millor comprensió del «fenòmen còmic» per part dels docents i de les persones interessades en el tema.
3. La funcionalitat d'aquesta ordenació de dades per dates i països és doble: Per una banda, permetre una visió sintètica dins l'amplitud de l'evolució de la historieta, i, per l'altra servir de base per una possible confecció posterior d'una història del còmic.
4. Tot i que alguns autors (Romà Gubern) fixen el neixement de la historieta com a mitjà de comunicació als Estats Units i amb el personatge de «Yellow Kid» (1895), hem inclòs dins la cronologia d'altres publicacions pels nens que, sense ser considerades com a precedents, marquen l'ulterior desenvolupament diferenciat de la historieta als diversos països d'Europa.
5. Hem cregut necessari col·locar la columna de les dates entre la de Catalunya i la dels Estats Units per poder diferenciar i comparar els moments de neixement i d'evolució a Espanya, a Catalunya i a la resta dels països europeus respecte al desenvolupament dels Estats Units.
6. Obrim columnes específiques a França, a Anglaterra i a Itàlia per la importància que tots tres han tingut com a productors de còmics, i tanmateix en diferents moments han estat innovadors en aspectes de la historieta.

NOTES CRONOLÒGIQUES PER A LA CONFECCIÓ D'UNA HISTÒRIA DE LA HISTORIETA

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1751		- Apareix «THE LILLIPUTIAN MAGAZINE» primer diari infantil del món.		
- Apareix «LA GACETA DE LOS NIÑOS», primer diari infantil del país.		1798				
- Apareix «MINERVA DE LA JUVENTUD ESPAÑOLA», l'autor és Juan Manuel Ballesteros. És més un llibre que una revista.							
		1835	- Es crea l'agència de notícies HAVAS.			
- Apareix «EL AMIGO DE LA INFANCIA», fundat per Federico Fliecher. Amb un matís evangèlic molt acusat.		1847				
		1848		- Es crea l'agència distribuïdora de notícies ASSOCIATED PRESS.			
		1851		- Es crea l'agència distribuïdora de notícies REUTER.		
		1865				- ALEMANYA
							- Wilhelm Bush crea els personatges «MAX UND MORITZ». Pot considerar-se com un dels primers historiadors del món.
	- Apareix «INFANCIA», periòdic infantil amb pretensió pedagògica.	1867					

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Apareix «MADRID CÒMICO», creat per el dibuixant Cuchy.	1880					
	- Apeles Mestres publica «GRANIZADA» a través de Librería Española.	1880					
	- Surt la revista «HISTORIETAS ILUSTRADAS»; editada per Tipo-Lito.	1881					
- Apareix a Madrid «LA CARICATURA» amb Mecachis (Eduardo Sáenz Hermua).	1884					
- El 25 de març Mecachis comença la publicació de la historieta EL DIA DE LA BODA.							
- El 19 de gener Cilla publica en «LA CARICATURA» n.º 12, la historieta LAS BOTAS NUEVAS.							
- El 13 d'abril Mecachis publica la historieta PIENSA MAL Y ACERTARÁS en el n.º 25 de «LA CARICATURA».		1890				- Apareix la revista «COMIC CUTS».
							- Apareix la revista «ILLUSTRATED CHIPS»

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1892	- James Swinerton va realitzar la serie LITTLE BEARS AND TIGERS per el «SAN FRANCISCO CHRONICLE».				
- Apareix la revista «GRAN VÍA», fundada per l'industrial Gaspar Abati.		1893					
- El 15 d'octubre Ramón Cilla publica en el n.º 16 de «GRAN VÍA» la historieta MIENTRAS SE BUSCA AL SULTÁN.							
- El 25 de gener, Rojas publica la historieta LOS CANÍBALES DOMÉSTICOS, en el n.º 30 de «GRAN VÍA»		1894	- Richard Outcault realitza la historieta «THE ORIGIN OF A NEW SPECIES, OR THE EVOLUTION OF THE CROCODILE EXPLAINED» Per N.Y.				
- El 10 de febrer, Rojas publica en el n.º 85 de «GRAN VÍA» la historieta SORPRESA.		1895	- Apareix «YELLOW KID» de Felton Outcault en la serie DOWN HOGAN'S ALLEX publicada en el periòdic «NEW YORK WORLD».				
		1896	- El 16 de febrer Felton Outcault canvia el nom de la serie per el nom d'un dels personatges «THE YELLOW KID».				- Tom Browne dibuixa la serie WEARY WAADDLES. Aquests personatges estan inspirats en «DON QUIJOTE Y SANCHO PANZA». (Pot considerarse la 1.ª historieta anglesa).

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1897	<ul style="list-style-type: none"> - James G. Swinerton dibuixa pel «HORMIG JOURNAL» «LITTLE TIGER» (El Tigrecito) iniciant la tradició d'animals protagonistes en el cicle narratiu. - Apareix THE KATEEN JAMMER KIDS dibuixat per Rudolph Dikks. - Apareix BUSTER BROWN dibuixat per R. F. Outcaut. 				
	<ul style="list-style-type: none"> - Apel·les Mestres publica en la «LECTURA DOMINICAL» n.º 257 el 4 de desembre ROBAR LA MÈDIA SIN QUITAR LA BOTA de la sèrie CUENTOS VIVOS. 	1898				<ul style="list-style-type: none"> - Apareix la revista «DON LEND'S COMIC JOURNAL», el personatge central de la qual serà «DON LEND», inspirador de «CHARLOT». 	
		1899	<ul style="list-style-type: none"> - Frederick Burr Opper crea per el «MORNING JOURNAL» el personatge «HAPPY HOLIGAN» (vagabundo), amb aspecte de pallaso trist. Pot considerar-se com l'antecedent de «CHARLOT», ja que «HAPPY HOLIGAN» fou traspassat al cinema. 				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Primers periòdics infantils «HERALDO DE LOS NIÑOS» i «ÁLBUM DE LOS NIÑOS».		1900	- Frederick Burr Opper crea els personatges «ALFONSE AND GARTON». Pot considerar-se el primer esboç de l'anti-heroi asocial.				
		1902	- R. F. Outcault crea BUSTER BROWN y su «BULLDOG TIGER».				
		1903	- Charles W. Kahles crea «SANDY HIGHFLYER». Aquest còmic es pot considerar el precursor del gènere d'aventures i d'aviació.				
- Neix el «PATUFET» apèn-dix educador dels nens catalans.		1904	- George Mc Hanns crea la sàtira domèstica THE NEWLY-WEDS (els no-vis).				
		1905	- Apareix LITTLE JIMMY per James Guilford Swinerton.	- Jean Pierre Pinchon crea BEEASSIME, ficant els textos sota el dibuix sense incorporar-lo a la vinyeta.			
- Apareix GENTE MENUDA, suplement de l'«ABC». Intenta aglutinar als nens dels lectors del periòdic.		1906	- Charles W. Kahles, crea el personatge de «HAIR-BREADTH HARRY».				
		1907	- Bud Fisher, iniciador dels daily-strips (tires diaries) amb el personatge «AUGUSTUS HUTL».				
			- Es crea l'agència UNITED PRESS.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1908	- «AUGUSTUS HUTL» troba al petit «JEFF» amb un manicomí i s'uneixen per formar l'extranya parella «HULT and JEFF».	- Louis Forton crea LES NICKELES» eixample de protagonistes a-socials.	- Apareix la revista «IL CORRIERE DEI PICCOLI».	- Attilio Hussino com guionista i el dibuixant Antonio Rubino crean el personatge «BILL BOBUL».
	- Neix «LA RONDALLA DEL DIJOUS», no existeix cap canvi substancial amb «EL PATUFET».	1909					
		1910	- George Henimau dibuixa la sèrie de KRAZY KAT. Amb una original orientació presurrealista. La sèrie desapareix quan more.				
			- Harry Hersfield introdueix l'estructura serial amb episodis que es continuen parodiant els serials radiofònics.				
- Apareix «K.D.T.» de l'editor Joaquín-Boigas.		1912	- Cliff Strett crea la primera GIRL STRIP del genere POLLY AND HER POLS (Makoko i Cia.).				
	- Neix «ELS FOLLETS»	1913	- George Mc Manus crea AVENTURES DE CATALINA per «FOLLETÓ DEL CHICAGO TRIBUNA».				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Neix «DOMINGUÍN» còmic típic de la moral popular.	- Apareix «EN BELLUQUET»	1915	- Moses Koenigsberg crea el KING FEATURES SYNDICATE. - Apareix HENRY PECK A HAPPY HARRIED HAN dibuixat per Milton Gross. - Neix COUNT SCREWLOOSE, dibuixat per Milton Gross.				
- Es crea a Madrid l'«ABC INFANTIL».		1916					
- Apareixen les primeres historietes a la revista «CHARLOT».							
- Apareix «EL GATO NEGRO» fundat per Juan Bruguera Teixidó.	- Neix «TBO» que manté la línia de tradicionalisme fins el seu final.	1917	- Es crea THE GUMPS dibuixat per Sidney Smith.				
		1918	- Apareix TOOTS AND CASPER, dibuixada per Mimmy Murphy. - Rube Goblberg dibuixa la sèrie BOOB MENUTT.				
	- Es crea «FATTY», semanari infantil en català.	1919	- Es funda el CHICAGO TRIBUNE -NEW YORK NEWS SYNDICATE. - Elzie Crister Segar crea THE THIMBLE THEATRE (teatre del didal)				- RUSIA: Vladimir Maïakovski inicia la producció de historietes d'agitació i de propaganda per ROS-TA (Agència Telegràfica Russa).

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1919	- Sol Hess guionitza THE-NEBBS dibuixat per W. A. Carlson.				
			- Billy de Beck crea BORNEY GLOGLE.				
			- Frank King crea els personatges de «GASOLINE ALLEY».				
			- Milton Gross dibuixa la sèrie COUNT SCREWLOOSEOF TOULOUSE(Comte Screwloose de Toulouse) Aquesta sèrie és continuada per un deliniant boig.				
	- En el dia 10 de juny apareix «LA MAINADA».	1920	- Martin Michael Branner crea «WINNIE WINKLE» que pertany a la sèrie GIRL STRIPS. Aquesta sèrie és continuada per una secretaria.	- Mary Tourtel crea la sèrie RUPERT pel «DAILY EXPRESS».		
- Apareix «PULGARCITO».	1921	- Russ Westover crea «TILLIE THE TOILER».	- Neix POP al «DAILY SKETCH», creada per John Millor Watl, és la primera tira diària.		
			- Ed Wheelan crea la sèrie MINUTE MOVIES amb clara influència del cinema.				
			- Ad Carter crea JUST KIDS.				
	- Gener. Apareix a Barcelona INFÀNCIA NOSTRA».	1922	- Walter Brendt publica «SMITTY» en «COMICS STRIPS».				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1922	- Larry Whittington dibuixa «FRITZ RITZ».				
		1923	- L'australià Pat Sullivan crea pel cinema, el popular «FELIX THE CAT» que és incorporat a les tires diàries en aquest any.				
- Es crea «TITIRIMUNDI», de poca qualitat, neix més aviat per a fer publicitat. L'autor és Martín Gales.	- Apareix a Barcelona «EL VIROLET»	1924	- Dibuixat per Harold Gray apareix «LITTLE ORPHAN ANNIE» horfe tutelada per un multimilionari el qui havia guanyat sa fortuna amb l'indústria d'armament. Aquesta tira, que va arribar a aixecar grans polèmiques en USA, té classicismes, connotacions justificatòries del conservadurisme reaccionari d'una societat determinada.	- Louis Forton crea a «BIBI FRICOTIN».			
- «CHIQUILÍN» apareix a Madrid amb publicitat de productes infantils, amb fotografies, concursos, etc.	- Torna a aparèixer a Barcelona «LA RONDA LLA DEL DIJOUS».		- Ray Crone crea la sèrie protagonitzada per «WASH TUBBS».				
- A la 2. ^a part de «CHIQUILÍN» els nens participen en els dibuixos.							
- Neix el setmanari «ALEGRÍA» tolerat per la Dictadura i que mor amb ella.	- Apareix «LA NURI».	1925	- Charlie Plumb crea «ELLA CINDERS» (Cindarella en anglès). Aquesta tira serà continuada per Bill Conselman.	- Saint Ogan realitza «ZIG ET PUCE», amb textos als globos.		- FINLÀNDIA	- El dibuixant Fogeli crea «PEKKA PUUPÄÄ» (Pere cap de fusta)
- Apareix «PINOCHO» setmanari infantil llançador de dibuixants.							

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- «PIFA» poc coneguda per la seva curta durada. És una successió de còmics angleses.		1925					
	- Desapareix «LA NURD»	1926					- ARGENTINA - Neix la revista «POLOLO».
- K. Hito (Ricardo García López) funda la revista «GUTIÉRREZ» amb el personatge del mateix nom.		1927	- Es crea «LITTLE ANNIE ROONEY», personatge incrustat dintre de LITTLE ORPHAN ANNIE, aprofitant la nota sentimental fou creada per Darrell Mc Clure.				
		1928	- Lymon Young comença la seva sèrie TIM TYLER'S LUCK localitzada a Àfrica.				- ARGENTINA - Neix la revista «TONY».
		1929	- Elzie Crisler Segar a partir de la seva sèrie EL TEATRE DEL DIDAL crea POPEYE. - Neix el primer còmic realista TARZÁN, dibuixat per Alan Harold Foster. - Apareix BUCK ROGERS el 7 de gener, és el primer heroi espacial i fantascientífic del còmic. Fou dibuixat per Dick Colins.	- Creat per el belga Hergé apareix TIN TIN.			

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
	- Desapareix EL VIRO	1930	- BLONDIE (Family strip) començada a dibuixar per Chic Young sobre el «NEW YORK AMERICAN JOURNAL»; more el seu creador i també la sèrie en 1974.	- Apareix el primer àlbum de TIN TIN, titulat TINTIN AND PAYS DELS SOVIETS.			
- Neix «RATA-PLÀN» amb motiu de la proclamació de la República.	- Apareix la revista «PINOCHO», creada per Saturnino Calleja.	1931	- Max Fleischer crea el personatge «BETTY BOOP», símbol dels anys 30 en USA, inspirat en la cantant Helur Kant.				- ARGENTINA - Dante Quintero crea l'indi «PATORUZU».
			- Chester Goulde dibuixa DICK TRACY per la grand pressió del gansterisme a la societat americana.				
			- Neix «JOE PALOOKA» dibuixat per Ham Fisher per donar una bona imatge americana.				
		1932	- Marta Orr crea a «APPLE MARY».		- Obra de Norman Pett és GIRL STRIP JANE com competència al colonialisme yanqui.		
		1933	- Amb guió de William Rit i dibuixat per Clarence Gray apareix al terreny de la ciència-ficció BRICK BRADFORD.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Surgeix «YUMBO» de la versió italiana del mateix títol, afegeix el còmic americà corresponent a RADIO PATRO.		1934	- El guionista Lee Falk crea «MANDRAKE» dibuixat per Phil Davis i després per Fredericks. - Alex Raimond crea FLASH GORDONS al mes de gener. - Milton Caniff crea la tira diària TERRY AND THE PIRATES. - Will Gould crea detectiu atlètic «RED BARRY».	- Paul Winkler funda «JOURNAL DE MICKEY». - Obra de A. Dorixés la «DAILY PROFESSOR NIMBUS».		- Neix la revista «LA VENTUROSA», introdueix els nous herois yankis.	- ALEMANIA NAZI - «VATER UND SOHN» és creada por Eric Os her. Historieta sense paraules.
- «EL AVENTURERO» és un millor intent de comercialitzar el còmic d'una qualitat estètica més adient.		1935	- Al Capp crea la sèrie L'F ABNER (petit Abner) que és un dels arquetipus de família d'ambient rural.				
- «MICKEY» inicia la impressió en color.							
- Neix la revista «FLECHAS» a Saragossa, creada pels falangistes.	- Neix «L'EIXERIT», setmanari catequistic.	1936	- El guionista Lee Falk crea «PHANTON» (l'home emmascarat) dibuixat per Ray Moore. - Alex Raymond abandona i deixa de dibuixar, passant a uns altres dibuixants la tira SECRET AGENT X-9.	- Apareix la revista «ROBI ROBINSON», d'Opera Mundi que introdueix els personatges americans.			- ARGENTINA - Lino Palacio crea «EL HIPTIMIDO DON FULGENCIO».
- A St. Sebastián neix «PELAYOS», revista carlista.							
- Desapareix «EL GATO NEGRO».							

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
<ul style="list-style-type: none"> - Apareix «PIO-NERO ROJO». - Neix «PIONERIN». - Surt «MUCHACHAS». 	<ul style="list-style-type: none"> - Apareixen: «ESTEL», «FONT», «CALDEVILLA», «PERVENIR», «TBO», «NIRVAL», «PONERO ROJO», «RENACER», «LA VANGUARDIA DE LOS NIÑOS», «YO», «VIA AVANT». 	1937	<ul style="list-style-type: none"> - Aparició dels còmics-books a on proliferen els super-homes. - Burnes Hogarth continua la sèrie TARZAN realçant i emfàtitzant l'estil. 	<ul style="list-style-type: none"> - De la mà del dibuixant Pelos surgeix «FUTUROPOLIS» de plantejaments més elevats que les historietes americanes. 		<ul style="list-style-type: none"> - Rino Albertarelli crea el còmic-western «KIRK KARSON» precursor dels espaghetti-western. 	<ul style="list-style-type: none"> - ARGENTINA - Apareix la revista «PIPAF».
<ul style="list-style-type: none"> - Neix a San Sebastián la revista «CHICOS». - Es refonen les revistes «FLECHAS Y PELAYOS» a San Sebastián. - Apareix a Sevilla la col·lecció «AVENTURAS HERCULES». 	<ul style="list-style-type: none"> - Surgeix «ALMANAQUE PORVENIR». - Es tanca la primera etapa d'«EN PATUFET». 	1938	<ul style="list-style-type: none"> - Del guió de Ferry Siegel i del dibuixant Joe Shuster neix «SUPERMAN». - Ideat pels germans Earl i Otto Binder i dibuixat per C. C. Beck apareix el «CAPITAN MARBEL». 			<ul style="list-style-type: none"> - Carlo Cossio dona vida a «DICK FULMINE» (Juan Centella) amb guió de Vincenzo Baggioti. 	<ul style="list-style-type: none"> - BÈLGICA - Apareix el setmanari «SPIROU».
<ul style="list-style-type: none"> - Surgeix «MARAVILLAS» com suplement de «FLECHAS Y PELAYOS» 		1939	<ul style="list-style-type: none"> - Apareix «BATMAN» creat per Bob Cane. - Desapareix el personatge «BETTY BOO» tatxada d'escandalosa. - La M. Orr converteix a «APPLE MERY» en «MERY WORTH», àvia distingida. - W. Morgan Thomas crea «SHEENA» (Pantera rossa) réplica femenina a «TARZAN». 				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Neix ROBERTO ALCÁZAR Y PEDRÍN, creat per J. B. Puerto i dibuixat per Eduardo Vatró.	- Apareix la col·lecció «LA RISA».	1940	- La KING FEATURES SYNDICATE cancel·la la publicació de RED BARRY.			- Benito Jacaretti crea el tercet «PIPO, PERTICA I PALLA» al semanari «IL VICTORIOSO».	
- Surgeix PEPE I MARI	- Apareixen «ATALAYA» i «TBO».	1941	- Apareix el CAPITA AMERICA escrit per Simón i dibuixat per Jack Kirby.				
- També ANITA DIMINUTA, dibuixada per Jesús Blasco.							
- Apareix «MIS CHICAS» primera revista dirigida al públic femení espanyol.	- Surgeixen: «COLECCIÓN AUDAZ», «PELÍCULAS FAMOSAS», «COLECCIÓN DE AVENTURAS Y MISTERIOS», «AVENTURAS», «COLECCIÓN INFANTIL DE LAS GRANDES».	1942	- Dick Foyd crea el primer heroi de filiació comunista «PIN-KY RAN KIN» al «DAILY WORKER».				
- Neix «LEYENDAS INFANTILES»			- Milton Coniff per encàrreg del exercit «MALE CAU», la seva protagonista era «MISS LACE».				
- Surgeixen: «CHIQUITITO», «BIBLIOTECA MARAVILLAS», «SELECCIÓN DE HISTORIETAS», EDICIONES TBO», «UNA HORA DE RISA».			- Crockett Johnson crea el personatge «BARNABY BAXTER», nen descendente de «LITTLE NEMO».				
- Neix «JAIMITO»	- Apareix «EL CAPITÁ CORATGE».	1943	- Harry Haeniger crea «PENNY».				
- Apareixen: «PELICANO», «DIAMANTE NEGRO», «DIAMANTE AMARILLO», «LEYENDAS INFANTILES», «AVENTURAS DE JULIO Y RICARDO»,	- Surgeixen: «COLECCIÓN WALT DISNEY», «COLECCIÓN ALEGRÍA INFANTIL», «PULGARCI-TO».	1944	- Morí George Herriman creador de KRAZY KAT.			- Desapareix el molt popular semanari «IL CORRIERE DEI PICCOLI»	- ARGENTINA Neix «RICO TIPO».
			- El sargent George Baker crea el talòs soldat «THE SAD SACK» com crítica del quarter.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
«X-3 Y SU PATRULLA SECRETA CON KING», «EL PEQUEÑO POLICÍA», «JAIMITO».		1944	- L'AMERICAN INSTITUTE OF GRAPHIC ART amb el títol de THE COMIC STRIP, ITS HISTORY AND SIGNIFICANCE presenta la 1.ª exposició mundial de historietes.				
- Manuel Gago crea la sèrie del «EL GUERRERO DEL ANTIFAZ» exaltacions dels valors de l'època.							
- Surgeixen: «GRAN CHICOS», «EL PEQUEÑO LUCHADOR», «COLECCIÓN ORO FINO».	- Apareixen: «AVENTURERO», «ZANAHORIAS», «CUENTOS SELECTOS CISNE».	1945	- La FAWCET PUBLICATIONS va tenir que suprimir «EL CAPITAN MARVEL» per ser acusat de plagi de «SUPERMAN».	- Llei que rebutja tots els còmics de EE UU que no hagin estat escrits per a nens. Es prohibeix la violència, sexe, etc., en els còmics. Aquesta llei és votada per comunistes i catòlics.	- Steve Dowling crea el titànic «GARTH».	- Torna a començar l'edició de «TOPOLINO».	- ARGENTINA
			- Burne Hogarth crea «DRAGO».			- Ideat per Mario Fantinelli i Alberto Magno i dibuixat per Hugo Pratt neix «ASSO DI PICCHE».	- Revistes difusores: «INTERVALO», «PATORUCITO».
	- Apareix «JUNIOR FILMS»	1946	- Mor «MISS LACE» de Milton Coniff al finalitzar la 2.ª guerra mundial doncs havia sigut encarregat el personatge per exclusiu consum de l'exèrcit USA en la guerra.	- Apareix «COO HARDI» setmanari dirigit per el dibuixant Marijor (Jacques Dumas).			
			- El gener es constitueix la NATIONAL CARTOONIST SOCIETY (NSC) associació de dibuixants de còmics, el primer president fou Rube Goldberg.				
			- Alex Raymond crea el detectiu «RIP KIRBY» primer intel·lectual dels còmics.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Apareix «BAZAR».	- Apareixen: «COLECCIÓN AZUCENA», «S», «PULGARCITO», «EL PUMA».	1947	- Milton Coniff dona vida a «STEVE CANNYON» ex-pilot de guerra que dirigeix l'empresa aèrea Horizons Unlimited.	- Albert Uderzo dibuixa la seva primera tira ARYS BUCK.		- Neixen les fotovel·les a partir de la «CINE-NOVELA».	
- Surgeixen: «VOLAD», «TRAMPOLÍN», «S.O.S.», «EPISODIOS DE GUERRA».	- Neixen: «EL CAMPEÓN», «RIP KIRBY», «NICOLÁS», «EL CAPITÁN MARVEL», «EL PEQUEÑO SHERIFF», «SUCHA», «HAZANAS BÉLICAS», «POCHOLO», «EL JINETE FANTASMA».	1948	- Walt Kelly crea la tira satírica de POGO; tots els seus personatges són animals.				
- Es crean: «DUMBO», «CLARÍN».	- Apareixen: LA SELVA, «FLORITA» de V. Roso, «HISTORIETAS».	1949					
	- Es desenvolupa el còmic humorístic (Ed. Bru-guera) apareix «PULGARCI-TO» i «SUPER PULGARCI-TO».						
- Neixen: «TINTAN», «AGUILUCHOS», «PACHO DINAMITA», «EL TONY Y ANITA», «EL HOMBRE DE PIEDRA», «MARILO».	- Es crea la col·lecció «CAPECUCITA» editada per al públic femení per Bistagne, i també «LUPITA», «CLUB», «SPIRIT», «PECOS BILL», «HAZANAS DEL OESTE», «DDT».	1950	- Apareix «PEANUTS» dibuixat per Charles M. Schulz. Aquests nens critiquen l'estultícia del sistema.			- Neixen «AKINS» fet per Oedraza. És un personatge selvàtic com en TARZAN.	- ARGENTINA Hugo Pratt (itàlià) s'estableix a Buenos Aires.
- Desapareix la publicació «MIS CHICAS» dedicada al públic femení.			- Hort Walker crea la tira còmica del soldat «BEETTEE BAILEY».				
			- EDUCATIONAL COMICS difon HORROR COMICS.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Es prossegueix la tradició de «EL GUERRERO DEL ANTI-FAZ» amb «EL CAPITÁN TRUENO» dibuixat per Ambrós (Miguel Ambrosio Zaragoza), amb guió de Víctor Mora.		1950					
- Apareix «CHICAS», substituint a «MIS CHICAS».							
- Apareixen: «AVENTURAS DEL FBI», «JEQUE BLANCO».	- Neixen: «DDT CONTRA LES PENES», «JÓVENES», «ALCOTÁN», «EL CACHORRO», «INSPECTOR DAN».	1951	- Hank Ketcham crea «DENNIS THE MENACE» (Daniel el travieso).				- MÈXICO: - José Luis Salinas, autor de l'aventurer «CISCO KID» amb guió de Rod Reed. - BÈLGICA: - Jijé (Joseph Guillain) crea el cow-boy «JERRY SPRINE».
- Amb la creació del Ministeri d'Informació i Turisme, els tebeos i periòdics comencen a dependre de la Direcció General de Premsa.			- Jules Feiffer comença la sèrie MUNRO de caràcter antimilitarista.				
- El 21 de gener es fan normes sobre la premsa infantil i juvenil dels que s'en fa una separació en dos grups ● un de 6 a 10 anys i ● l'altre de 10 a 14 anys.	- Apareixen: «CUENTOS GRÁFICOS INFANTILES», «YUMBO», «LA RISA», «COLECCIÓN CHISPITA».	1952	- És portat al cinema en un serial de 12 episodis el personatge «BUCK ROGERS».				
- Surgeix «CHICOS DEPORTIVOS»			- Al Capp dibuixant de «LI'LABNER» el casa amb «DAISY MAE».				
- Apareixen: «BOY», «CLÁSICOS»M «FAROLITO», «VALENTÍN».	- Apareixen: «HIPO, MONITO Y FIFÍ», «SANDALIO».	1953	- Es funda la COMICS ASSOCIATION OF AMERICA.				- ARGENTINA: - Hugo Pratt crea «SARGENTO KIRK».
			- Apareix la revista «MAD COMICS» especialitzada en temes de horror i humor.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Procedent de un serial radiofònic apareix «DIEGO VALOR, El pilot del futur». Dibuixat primer per Francisco Blanes i després per Buylla i per Bayo (Braulio Rodriguez).		1953					
- Apareixen: «DIEGO VALOR», «CHICOS».		1954	- Escrit per Mort Walker i dibuixada per Dick Browne neix «HI AND LOIS».				
- Apareixen: «PUMBY», «GRACIELA», «CUENTOS DE LA ABUELITA» per a públic femení.	- Apareixen: «GESTAS», «PULGARCI-TO» suplement, «INTRÉPIDO», «TÍO VIVO».	1955	- El gener es constitueix com mida protectora el NEWS PAPER COMIC COUNCIL amb la finalitat de diferenciar la producció destinada als periòdics de cost més conservador i la que aniria destinada a còmic-books. - La COMIC ASSOCIATION OF AMERICA crea «COMICS CODE» codi d'autocensura.				
- El 24 de juny surt un decret amb els «aclariments a les normes del 21 de gener de 1952 sobre premsa infantil i juvenil.							
- Apareixen: «MOLINETE», «DON PEPI-TO», «COLECCIÓN DAMM» sèrie capità.	- Apareixen: «MÁS», «TRUENO», «PASEO INFANTIL».	1956	- Va morir en accident de cotxe Alex Raymond. - Jules Feiffer crea el personatge «BERNARD MERGENDEILER» anti-heroi, víctima de la societat. Incorpora el tema del Psicoanàlisi.			- Benito Jacovitti crea «TOM FICANASSO» (Tom fica nas).	- ARGENTINA - Neix «ERNIE PIKE» creat per Hugo Pratt, ambientat en la 2. ^a guerra mundial

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
- Apareixen: «AGUILUCHOS», «TRES AMIGOS», VALALÍN».	- Apareixen: «ELS INFANTS», «PINOCHO», «PIMPAM PUM», «FUTURO», «HISTORIA Y LEYENDA».	1957	- Mell Lazarus crea «MISS PEACH» una nova concepció de la Kid Strip.			- Benito Jacovitti crea una encertada paròdia del Western amb el personatge «COCCOBILL».	- ARGENTINA - Alberto Breccia crea la sèrie fantàstica EL ETERNAUTA amb guió de H. Oesterheld. - BÈLGICA - Peyo (Pierre Culliford) crea «LOS SCHTROUMPFS» (los Pitufos).
- Apareix «CANCAN» revista d'humor picant destinada als adults.		1958	- De la mà de Johnny Hort neix la sèrie B. C., tira satírica ambientada en la pre-història.		- Reg Smythe crea «ANDY CAPP» és un cas atípic dels FAMILY STRIP (tira familiar).		- De la mà de André Franquin neix «GASTON LAGAFE» (gaffe = malastruc).
- Desapareix la publicació «MARILO».		1959	- Hanna y Joe Barbera creen la sèrie THE FLINTSTONES (els picapedres) i L'OS YOGUI.	- Apareix «PILOTE» setmanari Franc-belga. - Amb dibuixos de Victor Hubinon i la col·laboració del guioniste belga Jean Michel Charlie surgeix el «BARBAROUGE».	- Apareix el personatge «PAT-TI» que, en certa manera substituïa a «JANE». - Amb guió del novel·lista Peter O'Donnell neix «MODESTY BLAISE».		- ARGENTINA - Neix «ANA DE LA JUNGLA» aventuras de la selva africana. - BÈLGICA - Jean Graton crea el personatge automovillistic «MICHEL VAILLANT».
			- Amb dibuixos de Albert Uderzo i la col·laboració en el guió de Jean M. Charlie neix el pilot aeri («MICHEL TANGUY»).				
			- Amb guió de René Goscinny i dibuixos de Albert Uderzo surgeix AXTERIX.				

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
	- Apareix la col·lecció «BLANCA» editada per al públic femení per Bistagne.	1960			- Frank Dickens aportà el seu personatge «BRISTOW» (ofinista pervers i oprimí).		
- Neix la col·lecció «ARONDE». D'històries per al públic juvenil.	- Apareix «CAMPALL FORT». El seu patrocini és eclesiàstic. - Apareix la col·lecció «IDILIO», editada per a públic femení per Bistagne.	1961			- Dibuixada per Mar surgeix la sèrie JANE... DAUGHTER OF JANE.		
- La sèrie «THE STEELCLAX» (arpa d'acer) és exportada a Anglaterra. Dibuixada per Jesús Blasco i editada per Fleetway (G. B.).	- Desapareix la col·lecció «LINDA FLOR».	1962	- A «PLAYBOY» apareix LITTLE ANIE FANNY dibuixada per un equip dirigit per Will Elder.	- Jean Claude Forrest crea a «BARBARILLA» que pertany al còmic per a adults amb dosis elevades de violència i erotisme. - Es funda el CLUB DES BANDES DES-SINÉES, essent el seu primer president Francis Lacassin.			
- Carlos Jiménez dibuixa GRINGO (western).	- Apareix la col·lecció «MUNDO JUVENIL» editada per a públic femení per Bruguera.	1963	- Dibuixat per Steve Ditko, apareix «DOCTOR STRANGE».		- Neix «MODESTY BLAISE», creada per en Peter O'Donnell amb dibuixos de Jim Holdarway.		
- Neix el GRUPO DE ESTUDIO DE LAS LITERATURAS POPULARES Y DE LA IMAGEN.	- Desapareix la col·lecció «GÜENDOLINA» que editava Toray.	1964	- Amb guió de Johnny Jart i dibuixat per en Brant Parker surgeix la sèrie WIZARD OF ID (El màgic d'Id).	- Martin Sièvre crea el romàntic baldoler «CAR-TOUCHE». - El CLUB DES BANDES DES-SINÉES es transforma en el CENTRE D'ETUDE DES LITERATURES D'EXPRESSIONS GRAPHIQUES.	- Amb guió de Jenny Butterworth i dibuixos de Pat Tourret s'inicia la sèrie de TIFFANY JONES.		- BÈLGICA: - Amb guió d'en Jean-Michel Charlier i dibuixos d'en Gir (Jean Giraud) neix «FORT NAVAJO». - ARGENTINA: - Apareix MAFALDA, dibuixada per en Quino (Joaquín Salvador Lavado).

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1964		- Surgeix la SOCIETÉ D'ETUDES ET DE RECHERCHES DES LITTÉRATURES DESSINÉES.			
	- Apareix la col·lecció «CIELO AZUL» de l'editorial Manhattan per a públic femení.	1965	- Neix la revista «CREEPY» fundada per James Warren.		- En Frank Dickens crea el personatge «WILLIE BIGGLOW» nen cruel i entremaliat.	- Neix la revista milanesa «LINUS», creada per Giovanni Gandini.	
	- Apareix la col·lecció «CHÉRIE» editada a Barcelona per Semic, S.A.			- Joseph Losey dú al cinema el personatge «MODESTY BLAISE».		- Surt la rossa «SATANIK».	
	- Neix la col·lecció «AMOR YEYÉ» editada per Vértice.					- Editada per Pietro Palma i Tullio Rolandi neix «SELENE».	
	- Surgeix la col·lecció «HIT ROMANCE», editada per Vértice.					- Apareix l'eròmana i intergalàctica «ALIKKA».	
						- Enzo Lunazi crea «GIRIGHIZ».	
						- Guido Crepax realitza l'obra «NEUTRÓN» on apareix el personatge femení «VALENTINA».	
	- Es crea la col·lecció «AS DE CORS», editada per Bestagne.	1966	- Guy Paellaert crea «JODELLE».		- S'inicia el congrés de Lucca que es seguirà celebrant cada any.		- MÈXICO: - Alejandro Jodorowsky inicia la sèrie «ANIBAL-5».
	- Neix la col·lecció «CAPRICHIO», editada per Bestagne.				- Magnus crea GESEBEL.		
		1967	- Robert Crumb publica «FRITZ THE CAT».	- Dibuixat per Philippe Drulllet neix «LONE SLODNE».		- Hugo Pratt publica «UNA BALLATA DEL MARE SALATO» del que va sortir el personatge «CORTO MALTESE».	

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1967		- Apareix «SCARLETT DREAM» dibuixada per Robert Gigi amb guió de Claude Moliterni. - Es crea «SAGA DE XAM», amb text de Jean Rollin i dibuixada per un equip encapçalat per Nicolas Devil.			
- Esteban Maroto dibuixa «CINCO POR INFILITO».	- Enric Sió crea «LAVINIA 2016» o «GUERRA DELS POETES». - Apareix la col·lecció «HADAS» editada per a públic femení per Boixher.	1968	- Surgeixen els «UNDERGROUND COMIX» nascut amb el còmic-book titolat «ALL NEW ZAP COMIX» de Robert Crumb.	- Roger Vadim porta a la pantalla el personatge de «BARBARELLA» que serà interpretat per Jane Fonda. - Perlaert publica a les pàgines de «HARAKIRI» el personatge de «PRAVDA LA SURVIREU SE».		- Guido Crepax realitza «L'ASTRONAVE PIRATA».	
- Carlos Giménez dibuixa «DAM FUTURO» amb guió de Victor Mora.	- Enric Sió inicia la publicació de la seva obra més important «AGNARDI».	1969		- Georges Wolinski crea el personatge «CHARLIE».	- Neix «SCARTH» amb guió de Les Lilly i dibuixat per Luis Roca.	- Guido Buzzelli realitza «LA RIVOLTA DEI RACCHI».	
	- Apareix la col·lecció «LILLY» editada per Bistagne. - Reapareix «EN PATUFET» pocs mesos després desaparixerà definitivament.	1970	- Corben realitza «RAZAR». - A l'octubre s'inicia la publicació amb impressió en color d'una revista específica de «CONAN». - Mort Walker realitza una enquesta a través de diferents periòdics en la que participen		- Jim Holdarway deixa de dibuixar «MODESTY BLAISE».	- Guido Crepax realitza «LA CASA MATA» i «CHAO VALENTINA».	

ESPANYA	CATALUNYA	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1970				
			49 349 nens. pares i avis per donar nom a un petit ós coala que apareix a la seva sèrie BONERS ARK i que va rebre el nome de CUB-CAKE.			
	- Apareix la sàtira al voltant de l'educació de la dona amb la sèrie L'EDUCACIÓ DE PALMIRA amb guió de M. Vázquez Montalbán i dibuixos de Nuria Pompeia.	1971	- Es crea el còmic novel·la de BLACK-MARK amb text i dibuixos de Gil Kane.		- Bill Tidy crea la tira THE FOSDYKE SAGA.	
	- Víctor de la Fuente dibuixa per a La Trinca la sèrie HAXTUR.		- Corben realitza en 32 pàgines «ROWLF».			
- Esteban Moroto realitza «ALMA DE DRAGÓN».	- Víctor de la Fuente realitza per «LA TRINCA» la sèrie MATHAI DÓR.	1972	- Corben realitza «FOR THE LOVE OF A DAEMON».			
			- Robert Crumb assassina al seu personatge el gat «FRITZ» finalitzant d'aquesta manera la sèrie FRITZ THE CAT.			
- Al 15 de setembre apareix el n.º 1 de la revista «ZEPPELIN» editada per Parvulon, S. A.		1973	- Corben realitza «DAMSEL IN DRAGON DRESS».	- El guionista Frederic Mulla i el dibuixant Ron Embleton inicien la publicació a «PENTHOUSE» de la seva sèrie OH WIKED WANDA.	- Federico Fellini du a la pantalla de televisió «MANDRAQUE», interpretat per Marcello Mastroiani.	- ARGENTINA: - Apareix «LOS MITOS DE CTHULHU» de Hugo Pratt.
				- Guido Crepax realitza «ANITA».		
					- Hugo Pratt inicia la sèrie KOINSKY.	

ESPANYA	CATALUNYA	ANY	USA	FRANÇA	ANGLATERRA	ITÀLIA	ALTRES PAÏSOS
		1974	- More Chic Young, creador de BLONDIE, finalitzant la sèrie. - Al juliol s'inicia amb format de magazine, la publicació de «LA SALVATGE ESPOSA DE CONAN».			- Luigi Grecchi escriu i Max Pistoglia dibuixa l'àlbum «CLYTO NEL PAESE DEI SOGNI COLORATI».	
		1975		- Apareix «METAL HURLANT».			- ARGENTINA - L'escriptor Carlos Sampayo i el dibuixant José Muñoz comencen l'edició de «ALACK SINNRE».

GLOSSARI

Per tal de facilitar l'ús d'aquesta recopilació, apuntem algunes aclaracions que, alhora, justifiquen, formalment, la seva presentació:

1. En aquest glossari s'hi han inclòs tan sols les definicions i/o descripcions trobades en els diferents textos consultats.
2. Hi recollim, a més a més de les definicions, les descripcions i, a voltes, les característiques que puguin ajudar a l'òptima comprensió dels mots.
3. Aquest glossari va dedicat a l'adult, d'aquí la seva concepció en forma de glossari comparatiu.

4. Comparar les diverses definicions, segons autors, ho hem d'entendre com un treball previ abans de l'adequació de conceptes de cara a l'assimilació per part dels nens.
5. Aquesta presentació comparativa es fa per tal de palesar les diferències existents entre les conceptuacions del diccionari de la Real Academia de la Lengua Española i les dels estudiosos del «fenòmen còmic» i, fins i tot, per suplir-ne les absències de les veus tècniques i específiques del món de la historieta.
6. La columna corresponent a les propostes de definició per part del col·lectiu és encara en blanc perquè no hem arribat a una suficient i satisfactòria unitat en cada conceptuació.
7. No hi recollim algunes denominacions que fan servir els professionals del medi perquè pertanyen a l'argot específic.
8. Fem especial menció de les definicions d'en Romà Gubern professor de la Facultat de Ciències de la Informació de la U.A.B., atès l'interès de les aportacions inèdites i dels estudis especialitzats sobre els mas-media que ha dut a terme.
9. La redacció s'ha fet en castellà i no en català, com la resta de l'informe, per tal de respectar la llengua de les edicions emprades.
10. Hom no pot considerar aquest glossari ni exhaustiu ni tancat, car és evident que ho impossibilita l'actualitat i la constant evolució del tema.

CONCEPTE

ROMÀ GUBERN

ALTRES AUTORS

DICCIONARI R.A.E.

ÀLBUM

- Conversión de una labor fraccionada comercialmente en un todo, destacándose en él una línea, o una directriz ideológica en la que no hay servidumbre ni inhibición.
CUERVO, Javier
«Papel vivo». *El Wendigo* n.º 21
- Libro en blanco, comúnmente apaisado y encuadernado con más o menos lujo, cuyas hojas se llenan con breves composiciones literarias, sentencias, máximas, piezas de música, retratos, etc.

ÁNGLE DE VISIÓ

- Es el punto desde el cual se observa la acción:
 - En el ángulo de visión medio la acción ocurre a la altura de nuestros ojos.
 - En el ángulo de visión contrapicado la acción es enfocada de arriba hacia abajo.
 - En el ángulo de visión contrapicado la acción es enfocada de abajo hacia arriba.
 - Punto de vista; cada uno de los aspectos en que se puede considerar una cosa.
- ACEVEDO, Juan
Para hacer historietas. Madrid. Ed. Popular. 1981. Págs. de la 92 a la 95.

CARRER

- Espacio de la plancha comprendido entre viñetas.
GONZÁLEZ RAMOS, José M.^a
- Línea de espacios vertical y oblicua que se forma ocasionalmente en una composición tipográfica y la afea.

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
CARTUTXO		<ul style="list-style-type: none"> - Son textos independientes de los dibujos, son fragmentos del relato, pero no son todo el relato, ya que este se constituye con la sucesión secuencial de las viñetas. <p>RAMIREZ, José A. <i>El cómic femenino en España</i>. Madrid. Cuadernos para el diálogo 1975.</p>	
CÒMIC BOOK		<ul style="list-style-type: none"> - El término se aplica al cuaderno dedicado a un mismo personaje o tema, de aparición semanal generalmente y conteniendo uno o varios episodios completos. <p>FUCHS, W y REITBERGER «Los cómics». Zeppelin. n.º 2: pág. 18</p>	
CÒMIC STRIP		<ul style="list-style-type: none"> - Cómics publicados en los periódicos. <p>FUCHS, W. y REITBERGER «Los comics». Zeppelin. n.º 2 pág. 18 «Los cómics». Zeppelin., n.º 2. pág. 18</p>	
DELTA		<ul style="list-style-type: none"> - Parte del globo que indica el personaje que expresa un pensamiento de un diálogo. <p>ACEVEDO, Juan. <i>Para hacer historietas</i>. Madrid. Ed. Popular. pág. 101.</p>	

CONCEPTE

ROMÀ GUBERN

ALTRES AUTORS

DICCIONARI R.A.E.

ENQUADRE

- Delimitación tridimensional del espacio.

La elección de uno u otro encuadre viene impuesta en cada momento por la acción del sujeto, la importancia dramática de la misma y su relación con el entorno.

El lenguaje de los cómics.
Barcelona. Ed. Península.
1979. Cap. VII. págs.
123/124.

ENTREPÀ

- Representación escrita del diálogo (y a veces de los pensamientos) correspondiente a los personajes que viven la acción narrada, por medio de dibujos. Consiste en un texto, que se escribe en la parte superior de la viñeta, encerrado en una línea continua de contorno variable con una prolongación que apunta al personaje que está hablando, para indicar la procedencia del texto.

«Vocabulario Elemental de la Cultura popular». Bang. n.º 1. 1969

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
FIGURA CINÈTICA	<p>- Convención específica de los cómics, que expresa la ilusión de movimiento o la trayectoria de los móviles.</p> <p>Lingüísticamente debe considerarse como una metonimia, que procede de un movimiento físico (desplazamiento).</p> <p><i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. Cap. VII. pág. 155.</p>		
FORMAT		<p>- Forma que presenta el encuadre en el papel.</p> <p>ACEVEDO, Juan Para hacer historietas. Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 87.</p>	
GLOBUS	<p>- Convención específica de los cómics, destinada a integrar gráficamente el texto de los diálogos o el pensamiento de los personajes en la estructura icónica.</p> <p>Es un indicador visual del emisor fonético.</p> <p><i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. pág. 140.</p>	<p>- Convención propia de la historieta, que sirve para integrar en la viñeta el discurso o pensamiento de los personajes.</p> <p>ACEVEDO, Juan Para hacer historietas. Madrid. Ed. Popular. 1981.</p> <p>- Clases:</p> <p>Globo con burbuja, en el que el personaje piensa algo sin llegar a decirlo.</p> <p>Globo punteado, en el que los personajes hablan en voz baja.</p> <p>Globo en off, en el que el rabo indicador sale fuera del encuadre.</p> <p>Globo eléctrico, en el que</p>	

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
GLOBUS (continuació)		la voz procede de un aparato mecánico (radio, micrófono...)	
		PARRAMON, José M. ^a <i>Como dibujar historietas.</i> Barcelona. Instituto Parramón Eds. pág. 54.	
		- Lo que dicen los personajes está encerrado en una especie de nube, con un apéndice continuo en forma de burbujas que señala el personaje que habla o piensa.	
		RAMÍREZ, José Antonio <i>El cómic femenino en España.</i> Madrid. 1975. Cuadernos para el diálogo. pág. 193.	
		- Los globos no describen (narrador), pero pueden cumplir esa función, en la economía del relato, cuando el personaje que habla cuenta algo.	
		RAMÍREZ, José Antonio <i>El cómic femenino en España.</i> Madrid. 1975. Cuadernos para el diálogo. pág. 194.	
HISTORIETA	- Estructura narrativa por la secuencia progresiva de pictogramas, en los cuales pueden integrarse elementos de escritura fonética.	- Es un medio de comunicación, cuyas aventuras se encuentran unas veces con puros dibujos, otras con palabras que se unen a dibujos.	- Fábula, cuento o relación breve de aventuras o sucesos de poca importancia.
	<i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. pág. 105.	ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981.	

CONCEPTE

HISTORIETA (continuació)

ROMÀ GUBERNALTRES AUTORSDICCIONARI R.A.E.

- El cómic es un arte mediatisado en cuanto a industria propiamente dicha y en cuanto a medio de comunicación.

FONTES, José Ignacio
«Historia social del cómic».
San Sebastián. *El Globo*. n.º
18. 1-VIII-1974. pág. 45.

- Sucesión de viñetas con los textos incorporados.

DELGADO TAPIS, Juan y
MARTÍNEZ, Elvira. *El lenguaje plástico*. Madrid.
UNED. 1974.

- Narración desarrollada por medio de series dibujadas, acompañado de breves textos escritos.

Vocabulario Elemental de la Cultura Popular. Barcelona. Rev. Bang. n.º 1. 1969.

- Es un film gráfico con su propia ideosincracia, es decir tiene una personalidad propia en la forma de expresarse por la limitación del medio: onomatopeyas de distintos tamaños, escorzos exagerados y clásicos bocadillos compensan la falta de movimiento y sonido, pero en esencia es una película gráfica.

SEGRELLES, Vicente.
Cimoc. n.º 18. pág. 41.
30-X-1982

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
HISTORIETA (continuació)		<ul style="list-style-type: none"> - La historieta persigue que el lector se ría sobre todo, el cómic lleva un texto que juega un papel muy importante, su contenido es más serio, incluso un mensaje. 	
		<p>JUANJO Diario de Granada. n.º 79. 1982 «La vocación temprana del dibujante Juanjo»</p>	
HISTORIETA FEMENINA ESPANYOLA		<ul style="list-style-type: none"> - Género autóctono dirigido a un público con unas características geográficas e ideológicas definidas, y que por su carácter concluso pertenece al dominio de las realidades históricas que condiciona las actitudes del presente. <p>Características: El esquematismo, la repetición, la vulgaridad, el reaccionismo ideológico recalcitrante y la deficiente calidad estética general de las ilustraciones. Amor, bondad, y belleza fueron los conceptos base al oponerse al odio, maldad y fealdad.</p>	
		<p>RAMIREZ, José A. <i>El cómic en España</i>. Madrid. 1975, págs. 20, 33, 34.</p>	
ICONEMA	<ul style="list-style-type: none"> - Mínimo rasgo gráfico carente de significado icónico por él mismo. <p><i>El lenguaje de los cómics</i>. Barcelona. Ed. Península, 1979. Cap. VI. pág. 108.</p>		

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
METÀFORA VISUAL	<p>- Es una convenció gràfica pròpia del còmics, que expressa el estat psíquic de los personajes, mediante signos icónicos de carácter metafórico.</p> <p><i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. Cap. VII. pág. 148.</p>		<p>- Metáfora (lit.): Trope que consiste en trasladar el sentido recto de las voces en otro figurado, en virtud de una comparación tácita.</p>
MUNTATGE		<p>- Es la operación mediante la cual se define de que manera se va a articular el espacio y el tiempo significativo, para dar una narración y un ritmo determinados a la historieta.</p> <p>ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 173.</p>	
ONOMATOPEIA	<p>- Fonemas con valor gráfico que sugieren acústicamente al lector el ruido de una acción animal.</p> <p><i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. Cap. VII. pág. 151.</p>	<p>- Imitación del sonido de una cosa a través de un vocablo.</p> <p>ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. pág. 131.</p> <p>- Palabra artificial, cuya pronunciación reproduce o al menos recuerda el sonido de un ruido concreto.</p> <p>Vocabulario Elemental de la Cultura Popular. Rev. Bang. Barcelona. n.º 1. 1969.</p>	<p>- Imitación del sonido de una cosa en el vocablo que se forma para significarla.</p>
		<p>- Con ayuda de palabras onomatopéyicas, es decir</p>	

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
ONOMATOPEIA (continuació)	aquellas que imitan sonidos, se traduce en la historieta gráficamente la falta de ruido de fondo. Colectivo. <i>Como hacemos nuestros cómics.</i> Ed. Fontanella. pág. 10.		
PÀGINA HISTORIETA	<ul style="list-style-type: none"> - Estructura de montaje peculiar de ciertos cómics, que se caracteriza por estar concebida y realizada para ser reproducida sobre la integridad de una superficie de una página, para lograr la unidad gráfica con coherencia plástica global. Formalmente puede definirse como una acumulación de viñetas que cubren su entera superficie. <p><i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. Cap. II. pág. 37.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Presenta las mismas características narrativas que la tira seriada cuando narra historietas serias o de aventuras, completa cuando la historieta contada es de humor o sátira. <p>Vocabulario Elemental de la Cultura Popular. Rev. Bang. n.º 1. 1969.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Cada una de las dos haces o planas de la hoja de un libro o cuaderno.
PEU		<ul style="list-style-type: none"> - Sirve para incluir en la viñeta el discurso del narrador o voz de afuera (de la radio, televisión o cine que asume el locutor) <p>ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 78.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Parte final de un escrito y espacio en blanco que queda en la parte inferior del papel después de terminado.

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
PERSONATGE		- Sujeto de la acción. ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981.	- Cada uno de los seres humanos, sobrenaturales o simbólicos ideados por el escritor y que como dotados de vida propia toman parte de la acción de una obra literaria. - Signo de escritura de figuras o símbolos, ideograma.
PICTOGRAMA	- Conjunto de signos que representan gráficamente el objeto u objetos que se trata de designar. <i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. pág. 108.		
PLÀNOL		- Espacios representados por los encuadres. ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 78. Clases: Plano general, es un cuadro suficientemente amplio para situar a la figura en un contexto. Gran plano general, es un plano generalmente amplio, en el que las figuras, vehículos, cosas, etc., aparecen alejadas, identificándose con el paisaje. Plano entero, en él la figura humana aparece completa. Plano americano, recorta a las figuras a la altura de las rodillas.	

<u>CONCEPTE</u>	<u>ROMÀ GUBERN</u>	<u>ALTRES AUTORS</u>	<u>DICCIONARI R.A.E.</u>
PLÀNOL (continuació)		<p>Plano medio, recorta a las figuras por la cintura. Primer plano, recorta el espacio a la altura de los hombros. Plano de detalle o primerísimo plano, recorta el espacio en torno a una parte de la figura humana o a un objeto particular.</p>	
QUADERN		<p>– Tebeo de contenido monográfico generalmente con una sola historieta del género «serio» (aventuras, ciencia ficción, sentimental, histórico, etc.). Se presenta en formato vertical o apaisado (este último más frecuente en España) y tiene las características editoriales de folleto; su contenido puede ser una historieta completa o bien continuarse a lo largo de muchos números.</p> <p>Vocabulario Elemental de la Cultura Popular. Barcelona. Rev. Bang. n.º 1 1969.</p>	<p>– Conjunto o agregado de algunos pliegos de papel doblados o cosidos en forma de libro.</p>
SEQÜÈNCIA		<p>– Dos o más viñetas se articulan para significar una acción.</p> <p>ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas</i>. Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 73.</p>	<p>– Continuidad o sucesión ordenada. Serie o sucesión de cosas que guardan entre sí una relación ordenada.</p>

CONCEPTEROMÀ GUBERNALTRES AUTORSDICCIONARI R.A.E.

TEBEO

- Término genérico de carácter popular que sirve para designar revistas con un contenido total o casi total de historietas. Habitualmente el término se aplica a las publicaciones de historietas que se dirigen expresamente a niños y jóvenes y en concreto a aquellos de contenido múltiple, historietas, chistes, concursos, cuentos, etc. (en este caso las historietas publicadas son generalmente cómicas).

Vocabulario Elemental de la Cultura Popular. Barcelona. Rev. Bang. n.º 1. 1969.

TIRA

- Sucesión generalmente horizontal de viñetas.

Se trata de la forma menor de la historieta, puede presentar una sucesión generalmente horizontal de viñetas. Se presenta en tamaños fijos, y habitualmente cada tira se compone de tres o cuatro viñetas. Se publica comúnmente en los periódicos, diarios y si bien en el género de humor cada tira compone una historieta completa, lo habitual es que la tira se continúe día a día, cuando narra una historieta no humorística.

Vocabulario Elemental de la Cultura Popular. Barcelona. Rev. Bang. n.º 1. 1969.

CONCEPTE	ROMÀ GUBERN	ALTRES AUTORS	DICCIONARI R.A.E.
VINYETA	<ul style="list-style-type: none"> - Pictogramas utilizados específicamente en el lenguaje de los cómics. Cap. VII, pág. 115. - Es la representación pictográfica del mínimo espacio y/o tiempo significativo y que constituye la unidad de montaje del cómic. <i>El lenguaje de los cómics.</i> Barcelona. Ed. Península. 1979. Cap. VII, pág. 115. 	<ul style="list-style-type: none"> - Cada una de las unidades gráficas que componen la historieta. Representa un momento de la acción en la imagen dibujada. Los textos se enmarcan en la Cultura Popular. Barcelona. Rev. Bang, n.º 1. 1969. - Unidad narrativa del tebeo. Acostumbra a tener forma rectangular y sus dimensiones son enormemente variadas. LARA, Antonio <i>El apasionante mundo del tebeo.</i> Cuadernos para el Diálogo. Madrid. 1968. - Es la representación mediante imagen de un espacio y de un tiempo en la acción narrada. ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 71. - Cada viñeta (ilustración + globo) es equivalente a una escena y su sentido está muy próximo a imitación en sentido aristotélico. RAMIREZ, José A. <i>El cómic femenino en España.</i> Madrid. Cuadernos para el Diálogo. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dibujo o estampita que se pone de adorno al principio o fin de los libros y carpetas, y algunas veces en los contornos de las plantas.

CONCEPTE	ROMÀ GUBERN	ALTRES AUTORS	DICCIONARI R.A.E.
VINYETA (continuació)		<ul style="list-style-type: none">- Es un recuadro generalmente rectangular, que acota una zona donde el autor distribuye la composición plástica. <p>DELGADO J. y MARTÍNEZ, Elvira <i>El lenguaje plástico.</i></p> <ul style="list-style-type: none">- Es la representación mediante la imagen de un espacio y de un tiempo de la acción narrada. <p>ACEVEDO, Juan <i>Para hacer historietas.</i> Madrid. Ed. Popular. 1981. pág. 71.</p>	

BIBLIOGRAFIA

Per fer servir aquesta bibliografia és necessari conèixer algunes de les raons que ens han impulsat a confeccionar-la i presentar-la de la següent manera:

1. En la ressenya d'aquesta bibliografia s'ha optat per la realització onomàstico-alfabètica.
2. Encara que intentant fer força en l'especificitat temàtica per raons òbvies, hem inclòs alguns títols d'altra temàtica (història, sociologia, lingüística, periodisme, etc.).
3. La nostra preocupació inicial a l'hora de confeccionar la bibliografia

fou la d'incloure només autors espanyols, però donada l'anomenada i la importància d'algunes obres i autors estrangers, hem optat per incloure'ls.

4. Si bé és cert que no tots els títols i els autors esmentats en aquesta bibliografia són de la mateixa importància, hem optat per no destacar-ne cap per no confondre, degut a que a les persones interessades en conèixer i profunditzar en el tema «còmic» no les mouen les mateixes motivacions, i per tant, els criteris de selecció d'autors i obres han d'ésser obligatòriament diferents.
5. No considerem que aquesta bibliografia estigui tancada, ni completa, donada la gran quantitat de llibres i articles que han sortit i contínuament surten per la importància que el tema del còmic ha adquirit. Per poder presentar una relació exhaustiva farien falta moltes hores de dedicació a aquesta estricta parcel·la del treball.
6. S'apreciarà l'escassetat de títols que toquen el tema del còmic des d'un punt de vista pedagògic, didàctic o psicològic, perquè aquest tema gairebé no ha estat estudiat i treballat des d'aquestes perspectives.
7. En escasses ocasions alguns dels títols d'aquesta bibliografia adoleixen de la manca d'alguna dada concreta; amb tot ens ha semblat necessari incloure les esmentades obres, donat que la nostra pretensió ha estat la de presentar la més gran quantitat possible per a l'estudi del tema del còmic àmpliament; alhora favoreix la localització específica el fet de disposar d'aquestes dades.
8. Encara que es pugui dubtar de la importància d'alguns dels títols inclosos i malgrat que altres no tractin específicament el tema del còmic, considerem que aquesta recopilació pot ser útil a l'interessat en un estudi en profunditat de l'esmentat tema.
9. En aquesta bibliografia hem inclòs algun títol amb la temàtica de la fonovel·la, degut al seu evident parentesc amb el tema del còmic i també a la importància social que a Espanya té el còmic femení com instrument del poder dins de les dues dècades subsegüents a l'última guerra civil espanyola, que desembocaria en aquest gènere.
10. Fins fa pocs anys el còmic ha estat considerat com un subgènere, inclòs i utilitzat pels mitjans de comunicació de masses. Avui podem esmentar una majoria d'articles en aquesta bibliografia que provenen de revistes especialitzades en el còmic.

- ALEMÁN SAINZ, Francisco. «Cuadernos de aventuras», *Ateneo*, Madrid, n.º 90, octubre 1955.
- ALTABELLA, José. *Las publicaciones infantiles en su desarrollo histórico*, Curso de prensa infantil, Madrid, 1964.
- ÁLVAREZ VILLAR, Alfonso. «Función formativa en los tebeos en las mentes infantiles», *Hoja del lunes*, Madrid, 20 de septiembre 1965.
 «Psicología y cuentos de hadas», *La voz de España*, 11 de enero 1966.
 «La literatura infantil a la luz de la psicología», *La voz de España*, enero 1966.
- AMORÓS, Andrés. «Fotonovelas», *Insula*, Madrid, n.º 271, enero 1969.
 «Novela rosa y fotonovela: Corín Tellado», *Triunfo*, n.º 423, 1970.
 Subliteraturas, Barcelona, Ed. Ariel, 1974.
- ANÁLISIS. «Análisis de las imágenes», *Communications*, Buenos Aires, n.º 15, Traducido al castellano por Tiempo contemporáneo, 1972.
 «Análisis estructural del relato», *Communications*. Buenos Aires, n.º 8, Traducido al castellano por Tiempo contemporáneo, 1970.
- ARBESU, Faustino. «Las mil caras de Mc. Coy, Cómic arte nuevo. ¿Un cómic de vanguardia?», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón, n.º 22, 1982.
- AYUSO, Mariano. «Introducción a los festivales de cómics», *Camp de L'Arpa*, Barcelona, n.º 79/80, septiembre-octubre 1980.
- BARTHES, Roland. *Elementos de semiología*, Madrid, Ed. Alberto Corazón, 19817.
 «Retórica de la imagen», *Communications*, Buenos Aires, n.º 4, Traducido al castellano por Tiempo contemporáneo, 1972.
- BARREIRO. «El guerrero del antifaz, ¿Una educación sexual de post-guerra?», R.E.O.P., n.º 25, abril/junio, 1971.
- BEA, y otros. «El actual cómic en España» *En Camp de L'Arpa*, Barcelona, n.º 79/80, septiembre/octubre, 1980
- BECKER, Stephen. *Comic art in America*. New York, Ed. Simon and Schuter, 1959.
- BENA YOUN, Robert. *Le ballon dans les bandes dessinées*, Vroom. Tehrc, Zowic, París, Ed. André Bolland, 1968.
- BENEYTO, Juan de. «Publicaciones infantiles y juveniles en el cuadro de las publicaciones sociales», *Curso de prensa infantil*, Madrid, 1964.
- BERNARDI, Luigi. «Pilote en España», *Vértigo*, n.º 1 pág. 4-5, Madrid, 1982.
- BERTIER, Claudio. «Cómics, fotoromanzi e cinema alla sbana», *Il lavoro nuovo*, 15-4-64.
- BILAL, Enki. «El placer del color», *Vertigo*, n.º 1, pág. 10. Madrid, 1982.
Vertigo, Madrid, n.º 1, pág. 8/9, 1982.
- BLANCO JIMÉNEZ, M.ª C. *El cómic femenino en España*, Madrid, Memoria de Licenciatura en la Facultad de F. y Letras de la Universidad Complutense, 1972.
- BLANCHARD, Gerard. *La bande dessinée: Histoire des images de la prehistoire à neus jours*, Verniers (Francia), Ed. Gerard, 1969.
La historia mundial del cómic, Buenos Aires, Primera Bienal de la Historieta, 1968.
- BLASCO, Jesús y PARRAMÓN. *Cómo dibujar historietas*, Barcelona, Instituto Parramón ediciones, 1969.

- BRAVO VILLASANTE, C. *Historia de la Literatura Infantil española*. Madrid, 2.ª Ed. Doncel, 1963.
- BREMOND, Claude. «Pour un gestuaire des bandes dessinées». *Langages* n.º 10, junio 1968.
- BUTOR, Michel. *Les Mots dans la peinture*, Ginebra, Albert Sbirra, 1969.
- CARRA, Corto. *La pintura del suoni, rumori e odori*.
- CASASUS, J. M.^a. *Teoría de la imagen*, Barcelona, Salvat GT, n.º 29, 1973.
- CATÁLOGO. *Catálogo de publicaciones infantiles y juveniles 1973*, Madrid, CPIJ, 1973.
- CHERISTIN, Pierre. «Bilal... un amigo», *Vértigo*, Madrid, n.º 1, pág. 10, 1972.
- COLEN RIAU, M.ª T. y otros. «Com treballar el còmic a 3.er nivell d'EGB» Barcelona, *Butlletí interior de la D.E.C. Omnium Cultural*, n.º 166, maig del 81.
- COMA, Javier. «Comics en cine y televisión», *Epic*, Barcelona n.º 1, pág. 72, primavera 1982.
- «Problemas de conciencia», *Vértigo*, Madrid, n.º 1, pág. 75/76, 1982.
- «Las investigaciones del inspector Beaugat», *Totem-calibre 38*, Madrid, n.º 1, pág. 33, 1982.
- Conan: El ético símbolo de la fantasía heroica*.
- «La entrada salvaje de Conan el bárbaro», n.º 1, págs. 2 y 3, Abril 1982.
- «Los cómics y sus medios de difusión», *Camp de L'Arpa*, Barcelona, n.º 79/80, sep/oct. 1980.
- Los cómics, un arte del siglo XX*, Barcelona, Ed. Labor.
- CONDE MARTÍN, Luis. «Hazañas bélicas», *Cómic camp cómic*, Barcelona, n.º 13, 1974.
- «Clarín, un tebeo político falangista», *Tesina en la E.O.P.*, Madrid, 1972.
- CUERVO, Javier. «Un grito desesperado de libertad», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 15, 1980.
- «Papel vivo», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 21 enero 1982.
- «Leefalk y Phil Davis. Mandrake», *El Wendigo estudio de la imagen*, n.º 21, Gijón (España), enero 1982.
- CURSO. *Curso de prensa infantil*, E.O.P. Madrid, 1964.
- DELHOM, J.M. y NAVARRO, J. *Catálogo del tebeo en España, 1915-1965*, Club de amigos de la Historia, Barcelona, 1980.
- DOMÍNGUEZ NAVARRO, Manuel. «La mujer en el cómic» (1) *Cuando el héroe lleva faldas en 1984*, Barcelona, n.º 19, 1980.
- DUBRA, R. GARCÍA, F. y REBOLLO, J.L. «Nacimiento del espagueti western», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 18, 1981.
- DURÁN SANPERE, A. *Grabados populares españoles*, Barcelona, Ed. Gustavo Gili, 1971.
- GARCÍA CASTILLO, J. «El cómic en España 1939-1969», *Tesina de La E.O.P.*, Madrid.
- GARCÍA DUEÑAS, Jesús. «Barbarella and Cia.: héroes y heroínas de la subliteratura del bien y el erotismo. *Triunfo*, n.º 260.
- FEDERICO, Rosa de. *Prensa juvenil en España*, Tesina de la O.E.P., Madrid 1965.
- FERNÁNDEZ, Fernando. «En frecuencia moderada», 1984, Barcelona, n.º 38, marzo 1982.
- «En frecuencia modulada. Nuestra historieta. *Cómic 82*», Barcelona, Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado 1982.

- FERNÁNDEZ LARRONDO, Pacho. *Tebeo y cultura de masas*, Madrid, Ed. Prensa española, 1966.
Los cómics en España, Barcelona, Ed. Lumen, 1969.
Los héroes de papel, Barcelona, Ed. Toher 1969.
 «Cuarenta años de censura infantil», *Ciudadano*, n.º 48, junio 1976.
- FERREROS, J. Ignacio. «Fotonovelas para Cotinus» *Triunfo*, n.º 565, 23 de julio 1973.
- FOMINAYA, Pedro. «Releyendo», *H*, Madrid, n.º 1, pág. 9/10, 1981.
- FONTES, Ignacio. «Historia social del cómic (España)», *El Globo*, San Sebastián, n.º 20, 1974.
 «Historia social del cómic USA, costumbrismo y crítica», *El Globo*, San Sebastián, n.º 19, 1974.
 «Análisis del mercado actual del tebeo en España», *Estudios de información*, n.º 19/20.
- FRANCÉS, José. *La caricatura española contemporánea*, Madrid, Imprenta de Juan Pueyo, 1915.
El mundo ríe, Madrid, Renacimiento, 1920.
La caricatura, Madrid, CIAP, 1930.
- FREIXAS, E. y PUIG, M. *Ilustración de historietas y cuentos*, Barcelona, Ed. Meseguer.
El dibujo de ilustración en negro y color, Barcelona, Ed. Sucesor de E. Meseguer, 1972.
- FRESNAULT-DERMELLE, P. «Le verbal dans les bandes dessinées», *Communications*, n.º 15, 1970.
La bande dessinée, l'univers et les techniques de quelques comics d'expression française, París, Ed. Aachette, 1972.
- FRONTONS, Jordi. «Habla Carlos Jiménez», *Epic*, Barcelona, n.º 1, pág. 18, primavera 1982.
- FUENTE, Fco. de la. «Entrevista con Emilio Freixas», *Xanadú*.
- FUENTES, José Luis. «Breve panorama del tebeo en España», *Estudio de la información*, n.º 19/20, 1971.
- FUSTER, Juan. «Historia del niño», *Correo Catalán*, 7 Agosto 1967.
- GASCA, Luis. «Los cómics en la pantalla», XXII Festival de cine de San Sebastián, 1965.
Los cómics en España, Barcelona, Ed. Lumen, 1969.
Tebeo y cultura de masas, Madrid, Ed. Prensa española, 1966.
 «La fotonovela al banquillo» *Nuevos fotogramas*, n.º 1.017, 12 abril 1968.
 «Bibliografía mundial del cómic (autores españoles)», *Opinión pública*, n.º 14.
 «Bibliografía mundial del cómic (autores europeos)», *Opinión pública*, n.º 17.
Los héroes de papel, Barcelona, Ed. Tabor, 1969.
Los cómics en España, Barcelona, Ed. Lumen, 1969.
 «Historieta y anécdota del tebeo en España», *Aula nueva de extensión cultural*, Zaragoza, Mayo 1965.
- GEORGE, A. «Coeur-fiction et román-photos», *Constellation*, n.º 275.
- GIM FERRER y MOIX, T. «El fabuloso mundo de los cómics», *Destino* 1464, 28 agosto 1965.
- GIL ROESETT de FRANCO, C. «La pedagogía en la prensa infantil», Escuela social de Madrid, 1947.
- GIMÉNEZ, Carlos. «Un premio Warren», *Bang*, Barcelona, n.º 9, 1973.

- «Sólo para profesionales», *Nuestra historieta: cómic 82*, 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado, Barcelona, 1982.
- GIVANEL i MAS, Joan. *Bibliografía catalana. Premsa (1792-1925)* Barcelona, Institució Patxot, 1931.
- GUBERN, Román. *El lenguaje de los cómics*, Barcelona, Ediciones Península, 1979.
- Literatura de la imagen*, Barcelona, Salvat GT, 1973.
- «Los cómics en la cultura de masas contemporánea», *Camp de L'Arpa*, Barcelona, n.º 79/80, 1980.
- Mensajes icónicos en la cultura de masas*, Barcelona, Ed. Lumen, 1974.
- HISPANO, M. «*La colonización cultural del cómic*», Barcelona, Ed. 2.º Salón del Cómic y del libro ilustrado, 1982.
- INDUSTRIA. *La industria de la cultura*, Madrid, Ed., Alberto Corazón, 1970.
- LARA, Antonio. *El apasionante mundo del tebeo*, Madrid, Cuadernos para el diálogo S.A., 1978.
- «Dificultades para un estudio estético del tebeo», *Cuadernos para el diálogo*, n.º extra, verano 1977.
- «Un nuevo arte nos ha nacido», *Cuadernos para el diálogo*, Madrid, n.º extra, 1967.
- LERA, Ángel M.ª de. «Monstruos literarios: La fotonovela», *ABC*, 24 agosto 19687.
- LOREN, José A. *El tebeo como revista fundamental en la prensa infantil*, Barcelona, Escuela de periodismo, 1958.
- LORENZO, Gonzálo. «Superpopeye», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 18, 1981.
- Tardi o el cuento al serial del misterio*.
- LLOBERA, J. y OLTRA, R. *Dibujo de historietas*, Barcelona, 1974.
- MAILLO, Adolfo. *Aspectos educativos de la prensa infantil*, Comisión de información y publicaciones infantiles y juveniles, Madrid 1964.
- MARTÍN MARTÍNEZ, A. «Apuntes para una historia de los tebeos» *Rev. Educación*, Madrid, n.º 196/197, febrero/marzo, 1968.
- «Nace un tebeo», *Bang*, Madrid, n.º 00, 1967.
- Historia del cómic español: 1975-1939*, Barcelona, Gustavo Gili, Col. Comunicación visual, 1978.
- «El ayer próximo y breve reseña histórica de publicaciones», *Prensa infantil y juvenil*, Madrid 1967.
- «Apuntes para una historia de los tebeos (I). Los periódicos para la infancia (1733-1917)», *Rev. Educación*, Madrid, n.º 194, diciembre 1967.
- «Apuntes para una historia de los tebeos (II). La civilización de la imagen, (1917-1937)», *Rev. Educación*, Madrid n.º 195. Enero 1968.
- «Apuntes para una historia de los tebeos (III). Tiempos heroicos del tebeo español (1936-1946)», *Rev. Educación*, n.º 196, febrero 1968.
- «Apuntes para una historia de los tebeos (IV). El tebeo y la cultura de masas (1946-1963)» *Rev. Educación*, Madrid n.º 197, marzo 1968.
- Prensa infantil: pasado y presente*, Madrid, Comisión de información juveniles e infantiles, 1967.
- «El tebeo del buen Juanito», *La estafeta literaria*, Madrid, n.º 368, 22 abril 66.
- MARTÍNEZ, Rafael. «El cómic de autor», *Nuestra historieta, Cómic 82*, Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado, Barcelona, 1982.

- MARTÍNEZ MENCHEN, A. *Narraciones infantiles y cambio social*, Madrid, Ed. Taurus, 1971.
- MARTÍNEZ PEÑARANDA, «Doctor Niebla», *Cómic camp cómic*, Barcelona, n.º 4, agosto 1972.
«El inspector Dam: Un coloso de la historieta gráfica española», *Cómic camp cómic*, Barcelona, n.º 4, agosto 1972.
- MELVIN, C. y de FLEUR, L. *Teorías de la comunicación masiva*, Buenos Aires, Ed. Paidós, Col. Mundo Moderno, 1970.
- MASOTTA, Óscar. *Reflexiones presemiológicas sobre la Historia: El esquematismo*, Buenos Aires Ed. Nueva Edición, Col. Lenguaje y comunicación visual, 1969.
La historieta en el mundo moderno, Buenos Aires, Ed. Paidós, 1970.
- MIRALLES, Marcel. «La evolución de las agencias del cómic» *Nuestra historieta: Cómic 82*, Barcelona Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado de Barcelona.
- MOIX, Ramon-Terenci. *Los cómics arte para el consumo y formas populares*. Barcelona. Llibres de Siresa. 1968.
Una literatura popular. Les tires a la postguerra espanyola. Tele-Estel, n.º 36. Barcelona, III-77.
- MONTAÑÉS FONTENLA, Luis. «Un nuevo aspecto de la actividad editorial. La publicación de cuadernos infantiles de historietas gráficas», *Bibliografía hispánica*. Madrid, Año IV, n.º 6, junio 1945.
- MORENO SANTABARBARA, F. «Diego Valor en historietas» *En Bang*, Barcelona, n.º 7/8, 1972.
- MORRIS, Charles. *Signos de lenguaje y conducta*. Buenos Aires. Ed. Losada, 1962.
«Vocabulario elemental de la cultura popular», *Bang*, Barcelona, n.º 1, 1969.
«Pour un gestuaire des bandes dessinées» *Langages*, n.º 10, junio 1968.
- NAVARRO, Joan. «La historieta en España de salón a salón» *Nuestra historieta: cómic 82*. Barcelona. Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado de Barcelona, 1982.
«Editoriales y publicaciones», *Nuestra historieta: cómic 82*. Barcelona, Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado de Barcelona, 1982.
- OCEANOGRAFÍA. «Oceanografía de la fotonovela». *Mundo*, n.º 1558, (14-III-1979).
- OLTRA, Ramón. *Dibujo de historietas*. Col. J. Llovera, Madrid, Ed. AFHA, 1962.
- PARAMIO LUDOLFO. «El cómic y la industria cultural. Cuestiones semiológicas», *Rev. Estudios de Información*, n.º 19/20.
«Cómics y sociedad», *Memoria en la E.O.P.* Madrid, curso 71-72.
- PARRAMON, J. M.ª y BLASCO, J. *Cómo dibujar historietas*, Barcelona, Ed. Instituto Parramon. Col.: Aprender haciendo. XI-1980.
- PÉREZ, Ramón F. «Amenaza». *El Wendigo estudio de la imagen* Gijón (España), año 5.º, n.º 15. 1980.
«Will Eisner. La vuelta del viejo maestro» *El Wendigo estudio de la imagen*. Gijón (España). Año 8.º, n.º 22, 1982.
- PÉREZ DE URBEL, Fray Justo. «Nacimiento y buena vida de la revista Flechas y Pelayos», *Gaceta de la Prensa española*. Madrid. n.º 17. Nov. 1943.
- PERICH, J. «El mundo de la historieta», Serie de artículos aparecidos durante 1968. *D.D.T.*

- PLANS, Juan José. «La fotonovela, mera infraliteratura» Rev. *Estafeta literaria*, n.º 393, 6-4-1968.
- PRENSA INFANTIL. «Notas para una ideología de la prensa infantil» Rev., Marzo-Enero, 1965.
- PUBLICIDAD. «Publicidad y cómics: la actualidad del cómic» Rev. *Control de publicidad*, n.º 66 Febrero 1968.
- PUIGMIGUEL. *Ilustraciones de novelas y cuentos*. Barcelona. En colaboración con Emilio Freixas. Ed. Meseguer.
- RAMÍREZ, Juan Antonio. *La historia cómica de la postguerra*, Madrid, Ed. Cuadernos para el diálogo, 1975.
- El cómic femenino en España*, Madrid, Ed. Cuadernos para el diálogo, 1975.
- Las historietas de la escuela Bruguera, un enfoque estructural*, Memoria de la licenciatura en la facultad de F. y Letras de la Universidad Complutense de Madrid, 1972.
- «Los personajes de la escuela Bruguera, sus transformaciones iconográficas y significativas», Rev. *Estudios sociales*, Madrid, n.º 8, De Mayo a Agosto del 73.
- «Suberotismo femenino para la España del desarrollo, del tebeo de niñas a la fotonovela sentimental», *El europeo*, n.º 518, 14 diciembre, 1973.
- «Dos versiones de la Historia de Don Crispín, un estudio comparado sobre el lenguaje estético de las aleluyas», *Cuadernos hispano americanos*, Madrid, n.º 277/278, Julio y Agosto 1973.
- «Anotaciones semiológicas para una gramática del relato icónico», Rev. De ideas estéticas, Madrid, n.º 124, de Sep/dic. 1973.
- REMESAR, Toni. *Guías didácticas Guix*, Coop. d'edición Graó, n.º: 1, 4, 8, 14, 21, 22, 24, 31, 32, 41, 43, 45 y 46.
- REVILLA, Federico. *También los tebeos son importantes*, Barcelona. Ed. Don Bosco.
- RODRÍGUEZ ARBESU, Faustino. «El guerrero del Antifaz, crónica de la década de los cuarenta», *Cómic camp cómic*, Barcelona, n.º 9, marzo 1974.
- «Un gigante de la imagen (1871-1934) *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 15, 1980.
- «Mandrake: Antídoto de los bulliciosos rugientes y locos años 20», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 21, enero 1982.
- RODRÍGUEZ DIÉGUEZ, J.L. *Las funciones de la imagen en la enseñanza*, Barcelona, Ed. Gustavo Gili, 1977.
- ROMERO, Andrés. *Fichas para una historia de las publicaciones infantiles y juveniles femeninas de España*. Madrid, 1959.
- ROVIRA, Teresa. *La revista infantil en Barcelona*, Barcelona, Diputación provincial de Barcelona, 1964.
- RUSSOLO, Luigi. *L'arte dei rumoro* (onomatopeyas en el arte).
- SÁNCHEZ BRITO, Margarita. «La prensa infantil», *Gaceta de la prensa española*, Madrid, n.º 124, sep/oct. 1958.
- SÁNCHEZ DE PALACIOS, Mariano. *Los dibujantes de España*, Madrid, Ed. Nuestra raza.
- SÁNCHEZ, Ignacio. «Del arte al subproducto», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España) n.º 15, 1980.
- SARGENTO. «El sargento Kirk. Como dos bolas de plomo», *El Wendigo estudio de la imagen*, Gijón (España), n.º 22, 1982.

- SCHULZ DE MONTOVANI, Frido. *Sobre las hadas* (ensayos de literatura infantil), Buenos Aires, Ed. Nova, 1974.
- SEGALA, V.L. «Mini dossier Capitán Trueno» *Bang*, Barcelona, n.º 5, Abril, 1971.
- El Jabato: una historia*, *Bang*, Barcelona, n.º 38/39, Sep/oct.
- SEGARRA, T. y VÁZQUEZ DE PARGA. «Nuevos mitos del cómic europeo» *Camp de L'Arpa*, Barcelona, n.º 79/90, Sep/oct., 1980.
- SOCIOLOGÍA. «La sociología de las lecturas populares», *El Noticiero Universal*, Barcelona, 5 abril 1966.
- SOMMER, Manfred. «El carisma del cómic», nuestra historieta. *Cómic 82*, Barcelona, Ed. El 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado de Barcelona, 1982.
- STAMPA, Aquiles. «El pequeño de Sliver Surfer», *Epic*, Barcelona, n.º 1, pág. 4. Primavera 82.
- «Dik Tracy un cómic con medio siglo de existencia», *Totem Calibre 38*, serie negra, Barcelona, n.º 1, abril 1982.
- No se perdona a los Outsiders», *Vértigo*, Madrid, n.º 1, pág. 78 y 79, 1982.
- TADEO JUAN, Fco. «La industria editorial, la crisis y la penuria», *Nuestra historieta: Cómic 82*, Barcelona, Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado, 1982.
- THIDAULT-LAULAN, Anne M.ª. *El lenguaje de la imagen, estudio psicolingüístico de las imágenes en secuencias*, Madrid. Ed. Morava, 1973.
- Imagen y comunicación*, Valencia, Ed. Fernando Torres, 1974.
- TOUTAIN, Josep. «Cómo montarse una publicación de cómic», 1984, Barcelona, n.º 38, marzo 1982.
- «Las agencias», *Ilustraciones + cómic internacional*, Barcelona, n.º 1, pág. 68/69. 1980.
- «El boom del cómic. El cómic en crisis» *Nuestra historia: Cómic 82*, Barcelona Ed. 2.º Salón del cómic y del libro ilustrado. 1982.
- TORA TORTOSA, Enric. «Estudio evolutivo de la ordenación de mensajes icónicos», *Anuari de Psicologia*, Barcelona, pág. 39-51, 1972.
- TORAL PEÑARALDA, Carolina. *Literatura infantil española*. Madrid, Ed. Cocusa, 1957.
- TORRENT, Joan, i TESIS, Rafael. *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Ed. Bruguera, 1966.
- El trujaman del retablo*.
- «Lloro pueril en la muerte de un dibujante de revistas infantiles», *La estafeta literaria*, Madrid, 15 enero 1966.
- TUBAU, Iván. *Dibujando historietas*, Barcelona, Ed. Ceac, 1971.
- TUÑÓN DE LARA, *Historia y realidad del poder*, Madrid, Ed. Cuadernos para el diálogo, 1977.
- VÁZQUEZ, Jesús M.ª. *La prensa infantil en España*. Madrid, Ed. Doncel, 1963.
- «Panorama de las publicaciones infantiles en España», *Curso de prensa infantil E.O.P.*, Madrid, 1964.
- «Sociología infantil: encuesta sobre la lectura de los niños en un sector de Madrid», *Educación*, Madrid, n.º 67, oct. 1957.
- VÁZQUEZ DE PARGA, Salvador. *Los cómics del franquismo*, Barcelona, Ed. Planeta, 1980.
- VEGA, Pastor. «Pequeña crítica ideológica a los llamados cómics», *Cine cubano*, núms. 81, 82, 83.

- VERGARA, Jorge. «Cómics y relaciones mercantiles», *Cosa de los Américos*, n.º 77, 3 abril 1973.
- VILASECA Y MOSEN ROSELL. «*Pelayos*». Diciembre 1936.
- VILLEGAS, Juan. *La estructura mítica del héroe*, Barcelona. Ed. Planeta, 1973.
- VIÑA. Alberto. «Conferencia sobre T.B.O. *Curso de Altos estudios*, Salou (Tarragona, España), 1957.
- WANGH, Coulton. *The comoics*, New York, Ed. Mc.Millan 1947.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
DINÀMICA DE TREBALL	9
PLANTEJAMENT TEÒRIC	15
REVISIÓ DE L'ENQUESTA PASSADA ALS NENS	21
SELECCIÓ I ORDENACIÓ DE CONTINGUTS	31
DIDÀCTICA PER A LA INTRODUCCIÓ DEL CÒMIC A L'ESCOLA .	35
TRACTAMENT DIDÀCTIC I METODOLÒGIC DELS ELEMENTS FORMALS DEL CÒMIC	45
VARIETAT DEL TRACTAMENT DIDÀCTIC DE LES FITXES	67
ESTAT ACTUAL DE LA INVESTIGACIÓ	87
NOTES CRONOLÒGIQUES	89
GLOSSARI	115
BIBLIOGRAFIA	131

PPU
Promociones Publicaciones Universitarias